

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

Šoa plzeňských Židů a jejich návrat
Bc. Dobromila Jakešová

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Šoa plzeňských Židů a jejich návrat

Bc. Dobromila Jakešová

Vedoucí práce:

Prof. RNDr. Ivo Budil, Ph.D., DSc.

Katedra historie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

1 ÚVOD.....	1
2 NEJSTARŠÍ ZPRÁVY O ŽIDOVSKÉ KOMUNITĚ V PLZNI, PŘÍCHOD ŽIDŮ DO PLZNĚ PO ZALOŽENÍ MĚSTA AŽ DO JEJICH VYHNÁNÍ ROKU 1504	2
2.1 Židé v Plzni v 16. a 17. století	6
2.2 Počátek obnovy židovské komunity v Plzni v 18. a 19. století	9
2.3 Vývoj v 19. století a antisemitismus v Plzni	11
2.4 Krátké shrnutí historického úvodu	14
3 VZNIK MYŠLENKY KONEČNÉHO ŘEŠENÍ.....	15
3.1 Počátek likvidačního procesu, historie vzniku a jeho průběh.....	15
3.2 Začátek pronásledování.....	16
3.3 Osvětim - začátek konečného řešení.....	18
3.4 Terezín.....	21
3.5 Osobní vzpomínky přeživších	24
3.5.1 Doba před transporty.....	25
3.5.2 Transporty a doba v lágrech.....	28
3.6 Deník Věry Kohnové.....	29
3.7 Dobový válečný tisk v Plzni.....	37
3.8 Osobní návštěva KT Osvětim	38
4 NÁVRAT A DOBA POTÉ	42
4.1 Návrat z Terezína a doba poté	42
4.2 Konec války a potrestání zločinů	48

4.3 Norimberský proces	49
4.3.1 Osobní shrnutí kapitoly.....	52
4.4 Politické procesy	52
4.4.1 Závěrečné shrnutí kapitoly	62
4.5 Pochod neonacistů Plzní	63
4.5.1 Závěrečné shrnutí kapitoly	64
5 ZÁVĚR	65
6 RESUME	68
7 PŘÍLOHY	69
8 SLOVNÍČEK POJMŮ	108
9 DĚJINY ŽIDŮ V ČESKÝCH ZEMÍCH V DATECH	110
10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	113
10.1 Elektronické zdroje:	118

1 ÚVOD

Téma holocaustu, které jsem si vybrala pro tuto práci, je velmi široké a myslím, že i důležité pro dnešní společnost. Jedná se o téma, kterým se do dnešního dne zabývá velké množství historiků a snaží se vysvětlit jeho příčiny a hlavně dopady na dnešní společnost.

Mým úkolem, který se zde pokusím ukázat, je objasnění systému fungování holocaustu na našem území, ale především v Plzni. Práce se člení do následujících hlavních kapitol. První hlavní kapitola nazvaná Nejstarší zprávy o židovské komunitě v Plzni, příchod Židů do Plzně po založení města až po jejich vyhnání roku 1504. Tato kapitola je členěna na několik podkapitol a líčí zde první zmínky o příchodu Židů na území města Plzně a jejich život v historických souslednostech. Jsou zde zachyceny první pogromy a náznaky antisemitismu a pronásledování.

Ve druhé hlavní kapitole jsem se pokusila nastínit vývoj pronásledování plzeňských Židů po propuknutí pronásledování a uskutečňování takzvaného „konečného řešení“. V jednotlivých podkapitolách je popsán systém likvidace a pronásledování Židů za války v Plzni.

V poslední třetí hlavní kapitole jsem se pokusila využít vzpomínek přeživších holocaust a citovat jejich vzpomínky. V následujících podkapitolách se chci také věnovat chování ostatních lidí k přeživším a jejich dalšímu pronásledování i po skončení války, kdy perzekuce pokračovala a dále byli vyčleňováni ze společnosti. V neposlední řadě je tu i kapitola o dnešní situaci a rozvoji neonacismu a antisemitismu mezi mladým obyvatelstvem.

Snažila jsem se používat relevantní literaturu, ale k přímé problematice holocaustu Židů v Plzni jsem našla jen velmi omezené množství literatury. Pokusila jsem se tedy informace dohledat a čerpala jsem ze vzpomínek přeživších, i když toto nebylo jednoduché. Mnoho přeživších mě odmítlo s tím, že se nechtějí k danému traumatu vyjadřovat.

2 NEJSTARŠÍ ZPRÁVY O ŽIDOVSKÉ KOMUNITĚ V PLZNI, PŘÍCHOD ŽIDŮ DO PLZNĚ PO ZALOŽENÍ MĚSTA AŽ DO JEJICH VYHNÁNÍ ROKU 1504

Královské město Plzeň bylo založeno okolo roku 1295. Významná řezenská a norimberská obchodní stezka přivedla do města židovské obchodníky brzy po jeho založení. Doklady o oficiálním osídlení jsou k dispozici až z doby Karla IV.¹

Postavení Židů v českých zemích nebylo do konce 12. století právně ošetřeno. Podobně jako ve většině zemí Evropy, bylo i u nás postavení Židů až do počátku 13. století celkem uspokojivé.² Ke změně došlo po zasedání IV. lateránského koncilu v roce 1215.³ Papežem Inocencem III. byla potvrzena úplná segregace židovského obyvatelstva, která byla vyhlášena předchozím církevním koncilem. Jednou z forem segregace bylo viditelné označení oděvů židovských obyvatel. Styk křesťanů a Židů byl od počátku 13. století přísně omezován. Probíhal prakticky jen v oblasti obchodní a právní. Od roku 1268 byl styk omezen nejpřísněji, kdy se Židé a křesťané nesměli stýkat již úplně a Židé byli vykázáni do uzavřených ulic a čtvrtí, a došla tak k vytvoření židovských ghett. Majoritní společnost určila Židům, i jakým způsobem si mají obstarávat obživu. Byl to obchod s úroky – půjčování peněz, tyto činnosti byly křesťanům zakázané. Dále nesměli provozovat mnoho řemesel, vlastnit půdu a ji obhospodařovat.⁴

Ve 13. století se situace zásadně mění.⁵ Právní postavení Židů se velmi omezuje statutem *servi camerae regiae* (služebníci či otroci královské komory, *Kammerknechte*).⁶ Tímto byli Židé přímo podřízeni panovníkovi a jen ten mohl rozhodovat o jejich záležitostech jak majetkových, tak i rodinných. Panovník velmi často využíval služeb židovských bankéřů k uspokojení svých finančních potřeb, a formálně tak poskytoval Židům ochranu. Pokud se ale panovníkovi nechtělo platit dluhy, vyhlásil pogrom a terčem útoků se stala židovská komunita. Za obět' jeho zvůle padaly nejen hlavy, ale i domy a synagogy. Na základě dřívějších dokumentů a blíže

¹ Špírková, V. Židovská komunita v Plzni, str. 5

² Ben-Sasoon, Hayim: *History of Jewish People*, str. 34

³ Redina, C.: *Příběhy papežů, dějiny tajemství*, str.333 - 359.

⁴ Špírková, V. Židovská komunita v Plzni, str. 5

⁵ Žemlička, Josef: *Čechy v době knížecí (1034-1198)*, str.60

⁶ Šmahel, F.: *Husitské Čechy: Struktury procesy, děje*, str. 42

neznámých privilegií vydal král Přemysl Otakar II. roku 1254 Statuta Judaeorum.⁷ Statuta Judaeorum ve svých dvaatřiceti paragrafech vyhlásila základní zákony, upravující poměr Židů k panovníkovi. Privilegium právně definovalo postavení židovských obyvatel jako přímé poddané krále, dále jim zaručovalo ochranu, svobodu náboženského života a povolilo jim obchod s penězi. Za slíbenou ochranu a výsady platila židovská obec králi daně, podle potřeby další dávky a poskytovala půjčky. Privilegium obsahovalo zásady pro značně autonomní správu a soudní praxi uvnitř obcí. Útoky proti židovskému obyvatelstvu byly napříště chápány jako útok proti královské komoře. Privilegium zaručovalo židovským obchodníkům volný přechod hranice, stanovilo povinnost platit cla a určovalo pravidla obchodu s penězi. Sedm paragrafů objasňovalo půjčky, zástavy, dluhy, úroky a způsob řešení sporů.⁸

Díky tomuto privilegiu bylo postavení židovského obyvatelstva dobře právně zabezpečeno. Vděčnost a sounáležitost s českým státem je zachycena v hebrejských rukopisech. Tato privilegia platila jen do konce vlády tohoto panovníka, který je vyhlásil. Nový panovník je musel znova potvrdit a obnovit. Za tento akt se muselo opět zaplatit. Následná privilegia vycházející ze Statuta Judaeorum potvrdili postupně také Lucemburkové. Jan Lucemburský neznámo kdy, Karel IV. roku 1356 a Václav IV. roku 1393.⁹

Z doby Karla IV. máme první písemnou zmínku o Židech v Plzni. V této době dochází v německy mluvících zemích a částečně na území Čech a Moravy k největším pogromům židovského obyvatelstva. Patrně proto vydává roku 1338 Karel, v té době markrabí moravský, toto nařízení¹⁰: „*Karel, markrabí moravský, nařizuje přísně rychtáři a konšelům města Nového Plzně, aby nedopustili týrati židy u nich v městě bydlící, a kdyby přece, kdo se opovážil proti tomuto nařízení jednati, aby toho přísně potrestali.*“¹¹

⁷ Datum vydání bývá udáván 29. březen 1254. Historička Jana Zachová uvádí datum o osm let pozdější, s ohledem na titul panovníka, který používal později. Viz Pěkný T.: Historie Židů v Čechách a na Moravě, dále jen Pěkný T.: Historie ..., str. 23

⁸ Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 5

⁹ Tamtéž, str. 5,

¹⁰ Strnad J.: Listnář královského města Plzně a druhdy poddaných osad, dále jen Strnad: Listnář, část I., str. 46, list č. 43

¹¹ Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 5

Druhou zmínkou o přítomnosti Židů v Plzni je pověření křížovníka Německých rytířů vybírání daní jak od křesťanů, tak od Židů, ze 17. září 1375. Doslovně¹²: „*Dominius Zyfridus habet potestatem eandem peculium inter Judeos sive Christianos conquiere*“. Tato pergamenová listina, opatřená třemi visutými pečetěmi, je uložena v archivu města Plzně.¹³

Dalším pramenem jsou soudní knihy. V Liber judicii, jak uvádí Bohumil Bondy¹⁴, se nedochovaly žádné zmínky o Židech v Plzni ze 14. století, ale na počátku 15. století Židé v Plzni tvořili zvláštní obec, drželi ve svých rukách poměrně dosti domů, hlavně v dnešní Sedláčkově a Solní ulici. Tato část města však nebyla oddělena, tak jako jinde¹⁵. Prostor byl na západě ukončen městskými hradbami, na severu jej uzavírala slepá ulička vedoucí ke katovně. Za synagogou či školou se nalézaly v katovské uličce další dva domy.¹⁶

V době husitských válek je plzeňská židovská obec již početná a má proto svoje nároky.¹⁷ Nejprve žádá o koupi pozemku pro zřízení hřbitova a později školy. Za husitských válek se židovské obyvatelstvo postavilo na stranu plzeňských obyvatel. Je doložena jejich pomoc při budování městských příkopů v roce 1420 i při obraně města v roce 1433.¹⁸

Koncem 15. století se měnil status, který Židům vyhradila středověká společnost. Novým zněním kanonického práva bylo umožněno křesťanům otevřeně obchodovat s penězi. Židé se tak ocitali ve složitých situacích vůči vladaři, protože již nemohli poskytovat výhodné půjčky, ale nebyli často schopni platit vysoké daně a odvody královské komoře.¹⁹

¹² Strnad J.: Listnář, část I., str. 127, list č. 118

¹³ Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 6

¹⁴ Bondy Bohumil, dvorský František: K historii Židů v Čechách, na Moravě a v Slezku, dále jen Bondy, Dvorský: K historii..., díl I., str. 886-887, list č. 1141

¹⁵ Ghetta vznikají až po papežském ediktu Pavla IV. roku 1556, původ slova je z italského *geto nuovo*

(Nová slévárna), což bylo zcela židovské segregované sídliště v Benátkách

¹⁶ Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 6

¹⁷ Šmahel, F.: Husitské Čechy: Struktury procesy, děje, str. 42.

¹⁸ Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 6-9

¹⁹ tamtéž, str. 9, viz také:

Židé té doby, žijící nejčastěji ve městech, se živili řemesly a obchodem. Obchod s penězi a úvěry byl spojen s židovskou komunitou natolik, že Ladislav Lábek uvádí krytí pojmu Žid a obchodník. Hlavní protižidovskou silou té doby byly městské obce spolu s cechovními korporacemi a ne vždy používaly čistých prostředků. V té době dochází nejen k pogromům na židovské obyvatelstvo, ale města dokonce dostávají od krále povolení k vyhnání Židů „na věčné časy“. Roku 1499 Karlovy Vary, 1502 Cheb, 1504 Plzeň, 1506 Jihlava, 1508 Louny apod. V době svého vyhnání byla plzeňská židovská náboženská obec druhou nejpočetnější po Praze.²⁰

Příčinou byly neurovnané poměry v zemi, které znamenaly pro Židy vždy dobu nebezpečí. Po husitských válkách, a po uvržení krále Jiřího z Poděbrad do klatby se do Plzně stěhuje arcibiskupství. Plzeň, původně se klonící k husitství, se stala opět katolickou „papeženskou“.²¹ Nejen tím se zhoršují vztahy křesťanského obyvatelstva k Židům. Tradiční obchod se zbožím, z kterého byli Židé v průběhu 12. a 13. století postupně vytlačováni, byl často nahrazen obchodem s penězi. Tento křesťanům dříve zapovídaný obchod jim byl na konci 15. století umožněn. Po husitských válkách se otvírají nové možnosti úvěrového podnikání. Úvěry v tomto období prudce klesaly a snaha o vytlačení Židů i z těchto obchodů se projevila v řadě omezení a zákazů.²²

Prvním projevem těchto nevráživostí v Plzni bylo nařízení z 2. 9. 1493.²³ Toto nařízení přikazovalo domácím i přespolním Židům nosit tzv. „židovské kukly“, Židovkám pak šlojíře²⁴ se žlutými okraji pro odlišení od ostatních obyvatel. Neuposlechnutí tohoto příkazu bylo trestáno pokutou pěti grošů.²⁵

1. listopadu roku 1504²⁶ se situace vyhrotila. Král Vladislav II. Jagelonský udělil plzeňským měšťanům privilegium, které umožnilo vypovězení Židů z města „kdykoliv se jim zdálo, vidělo a líbilo“. Poslední židovský dům byl prodán do křesťanských rukou až roku 1542. Konec židovské komunity v Plzni nastal se zánikem židovské školy či

²⁰ tamtéž, str. 10

²¹ Čornej, Petr: *Lipanská křižovatka: příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*, str.277.

²² Špirková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 10, viz také: Čornej, Petr: *Lipanská křižovatka...*

²³ Z rejstříku rozepří č. 39, p. 19, Archiv města Plzně

²⁴ Šlojíř, závoj, ženská pokrývka hlavy

²⁵ Tamtéž, str. 10

²⁶ Pergamenová listina s visutou pečetí č. 310, archiv města Plzně sg. I 261, K 18

synagogy, tj. roku 1533. V době svého zániku byla plzeňská židovská obec po Praze druhou nejvýznamnější obcí.²⁷

2.1 Židé v Plzni v 16. a 17. století

Na počátku panování Ferdinanda I. Habsburského²⁸ se zdálo, že postavení Židů bude stabilnější. Roku 1517 jim panovník potvrdil staré výsady, přislíbil ochranu, snažil se omezit politickou moc měst, zřídit českou komoru, jejímž zájmem bylo udržet příjmy z židovských daní. Rozpory dříve zmíněné, však byly příliš hluboké a spíše narůstaly. Ferdinand I. v obavě, aby neztratil zdroj svých příjmů, dlouho odolával. Jestliže nakonec souhlasil s vypovězením Židů z celého království, byl k tomu donucen okolnostmi. Ferdinandovo finanční zázemí bylo značně nejisté, potřeboval úvěry a peníze. Ty mu mohli poskytnout Židé, proto potvrdil jejich privilegia a občas je bral v ochranu.²⁹

Vypovězení ze země vyhlásil český sněm 12. - 19. září 1541. Předcházela mu řada stížností kromě tradičních náboženských (znesvěcení hostie, rituální vražda) i žaloby proti vývozu stříbra ze země, a importu „lehké mince“. Doba k vystěhování byla velmi krátká. Termínem byl 11. listopad, protože nebylo možné jej dodržet, dostaly mnohé obce odklad na jeden rok. To se stalo podnětem k vydávání časově omezených povolení k pobytu, které bylo zdrojem korupce, obviňování a rozepří mezi křesťany a Židy. Na návrh české komory byl roku 1545³⁰ vydán všeobecný glejt, který povoloval pobyt těm Židům, kteří zde byli již usedlí. Města tento postoj odmítla a roku 1557 jej na nátlak Ferdinand I. odvolal. Po tomto více než dvě desítky let trvajícím morálně i finančně náročném boji se česká ghetta vzpamatovávala jen pomalu.³¹

V 16. století Židé v Plzni ve větším počtu nebydleli. Roku 1584 si kupují Židé právo navštěvovat plzeňské městské výroční trhy. Ty byly až do konce 17. století tři –

²⁷ Tamtéž, str. 10

²⁸ Rada, I.; Vaniček, V.; Čornej, P.; Čornejová, I. *Dějiny země Koruny české I. Od příchodu Slovanů do roku 1740.* str. 112.

²⁹ Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 10-12

³⁰ Rada, I.; Vaniček, V.; Čornej, P.; Čornejová, I. *Dějiny země Koruny české I. Od příchodu Slovanů do roku 1740.* str. 114

³¹ Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 12

po druhé neděli postní (únor – březen), po sv. Bartoloměji (24. srpen) a po sv. Martinu (11. listopad). Městské výroční trhy sloužily především zemskému a zahraničnímu obchodu.³²

Po nástupu Rudolfa II. na trůn (1576 – 1611)³³ si česká ghetta oddechla. Při konfirmaci dřívějších privilegií ujistil Židy, že nebudou vypovídáni ani z Prahy, ani ze země české koruny. Roku 1585 potvrdil podřízenost pražského ghetta císařskému soudci a legalizoval většinu obchodů českých Židů se zbožím. Roku 1599 osvobodil pražské židovské město od mýt a cel ve městech pražských, o dva roky později ho vzal pod ochranu před cechy.^{34 35}

Větší právní jistota, potvrzená panovnickými edikty, uvolnění obchodu a částečně i řemesel, větší volnost v samosprávě ghetta – to vše pomohlo k tomu, že se hospodářský a kulturní život českých a moravských židovských obcí stabilizoval a bez větších výkyvů se rozvíjel až do počátku třicetileté války.³⁶

Pro pražské židovské město bylo toto období nejvýznamnější dobou v jeho dějinách. Nejen pro pražské židovské město byla tato doba velmi příznivá, ale i pro ostatní židovské komunity v celém království. Po roce 1567, kdy se stalo hospodářskou velmocí, a na čas bylo nejlidnatějším ghettem, bylo jakýmsi hlavním městem celé české židovské diaspory. Bylo hlavním městem aškenázské kultury na českém území. V Praze působily talmudistické školy, pracovaly tu hebrejské tiskárny. Tato doba bývá nazývána zlatým věkem českých Židů.³⁷

³² Tamtéž str. 13

³³ Rada, I.; Vaniček, V.; Čornej, P.; Čornejová, I. Dějiny země Koruny české I. Od příchodu Slovanů do roku 1740. str. 123

³⁴ Špírková, V. Židovská komunita v Plzni, str. 13

³⁵ Čechy a Evropa v kultuře 19. století (1990 : Plzeň, Česko); ČORNEJ, Petr, ed. a PRAHL, Roman, ed. Čechy a Evropa v kultuře 19. století: [sborník sympozia pořádaného Národní galerií v Praze a Ústavem pro českou a světovou literaturu ČSAV v rámci Smetanových dnů v Plzni ve dnech 22. - 24. března 1990. Praha: Národní galerie, 1993. 172 str.

³⁶ Špírková, V. Židovská komunita v Plzni, str. 13

³⁷ Tamtéž str. 13,

Řekneme-li, že ještě v průběhu třicetileté války zůstávalo právní postavení Židů bez větších problémů, platí to jen obecně. Některé obce byly přesto v ohrožení.³⁸

V 17. století jsou záznamy o Židech v Plzni velmi řídké, ojedinělé zprávy se dochovaly v souvislosti s výročními trhy, kde se shromažďovala i početná židovská komunita. Tyto trhy trvající čtrnáct dní, vedly plzeňské měšťany roku 1643 k protestům proti zdržování se Židů ve městě přes noc a slavení šabatu přímo ve městě. Při nedodržení zákazu byli Židé pokutováni. Tím byl problém patrně vyřešen, protože v roce 1696 povoluje purkmistr Židům, ve městě při výročních trzích se zdržujících, přivázení *košer masa*, pro vlastní potřebu. Magistrát *košer maso* povoluje přivážet s podmínkou zákazu dalšího obchodu s ním.^{39 40}

Po vestfálském míru ukončujícím třicetiletou válku, byla situace v českých zemích velmi napjatá, zejména pro židovskou komunitu. Český sněm roku 1650 svým usnesením značně omezil podnikání Židů a snažil se o snížení počtu Židů v zemi. V roce 1679 byla jmenována první redukční komise, která provedla soupis židovského obyvatelstva.⁴¹

Z té doby se zachovaly zprávy o násilných křtech židovských obyvatel. V Plzni byly tyto křty prováděny s velkou slávou. Křty prováděli vysocí duchovní hodnostáři a kmotrem byl často sám purkmistr, jeho manželka nebo významní měšťané. První byla v plzeňském farním kostele pokřtěna Marie Magdalena N. R. (celé jméno a původ není udán) dne 13. června 1671. Arciděkanem Janem Alexejem Čapkem byla 26. ledna 1674 pokřtěna dcera židovských rodičů Eva Anna Kateřina. Kazatel františkánského řádu žádal v témže roce o křestní dar pro další pokřtěnou Židovku. V devadesátých letech byly provedeny ještě další čtyři křty. Také v pozdějších letech se vyskytly další dva podobné případy.^{42 43}

³⁸ tamtéž, str. 13-14

³⁹ Košer zpracování masa znamená, že toto maso i jiné potraviny byly zpracovány podle přísných hygienických a hlavně náboženských způsobů přípravy košer židovského jídla, kdy na jeho přípravu a úpravu dohlížel rabín.

⁴⁰ Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 13-14

⁴¹ tamtéž, str. 14

⁴² Schiebl Jaroslav: *Židé v Plzni...*, Plzeňsko 1930, r. 12, č. 6, str. 113, všechny případy

2.2 Počátek obnovy židovské komunity v Plzni v 18. a 19. století

Za vlády císaře Karla VI. (1711 – 1740) došlo ke dvěma zásadním zásahům do života židovského obyvatelstva. *Translokační reskript*⁴⁴ z prosince 1726 významně zasáhl do života ghatt a podpořil segregaci židovského obyvatelstva. *Familiantský zákon*⁴⁵ určil počet židovských rodin, kterým byl umožněn pobyt v zemi. Tento *numerus clausus*⁴⁶ umožňoval pouze nejstaršímu synu získat *inkolát*, tj. státní občanství ve stavovské monarchii.⁴⁷

S nástupem Marie Terezie na trůn (1740- 1780) se situace ještě zhoršila. Císařovna obvinila Židy ze zemské zrady a roku 1744 je vypověděla ze země. Podmínky vypovězení byly velmi kruté. Vystěhování mělo proběhnout do 45 dnů. Protože propojení, především v ekonomických oblastech, bylo velmi složité, intervenoval za Židy sám papež, vyslanci Anglie, Dánska, Holandska, Turecka spolu s českou šlechtou. Marie Terezie nakonec svůj zákaz pobytu v zemi odvolala, ale postihla Židy *toleranční daní*⁴⁸. Doba Marie Terezie byla opravdu tvrdou zkouškou pro židovské obce. Roku 1762 znovu nařizuje viditelné označení všech Židů. I nadále platil *familiantský zákon a numerus clausus*.⁴⁹

⁴³ tamtéž, str. 14

⁴⁴ Translokační reskript nařizoval přestěhování do zvláštních ulic, čtvrtí, především ve větší vzdálenosti od katolických kostelů, hřbitovů a poutních míst.

⁴⁵ Familiantský zákon určil ženatým a ovdovělým Židům postavení hlavy rodiny, po smrti hlavy rodiny, přecházelo číslo na nejstaršího syna. Rodiny s dcerami byly považovány za vymřelé, dcery se mohli provdat jen do ciziny. Mladší synové museli odejít do ciziny, pokud chtěli založit rodiny.

⁴⁶ Numerus clausus určil počet židovských rodin v zemi, v Čechách na 8541 rodin

⁴⁷ Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 14

⁴⁸ Židé již od husitských dob byli zdaněni dvakrát. V 18. století dosáhlo zdanění této komunity dokonalosti. Byly zdaněny potraviny, textil, nápoje, šatstvo, vlastnictví obchodů, příjmy z židovských obřadů, nošení šperků, drahých oděvů. Toleranční daň za vypovězení činila nejprve 204 000, později 300 000 florinů ročně. Čeští Židé platili 2/3, zbytek moravští a slezští Židé. Toleranční daň znamenala desetinásobek částky proti roku 1723.

⁴⁹ Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 14,

Zajímavé bylo v této souvislosti rozhodnutí plzeňských radní z 28. července 1760: „...mladí a bez vousův v kraji se vynacházející Židé nemají býti přidržováni k nošení žlutého vejlošku“.^{50 51}

Zcela odlišná situace nastala v době vlády Josefa II. (1780 – 1790)⁵². Změny přišly s celým jeho reformním úsilím. 12. října 1781 zrušil Josef II. povinnost nosit viditelné označení židovského původu.⁵³ 18. října 1781 vystavil panovník dekret, kterým umožnil Židům návštěvu všech typů vyšších škol, včetně univerzit. Součástí tohoto dekretu bylo stanovení způsobu obživy. Poprvé bylo Židům umožněno věnovat se všem živnostem a řemeslům, a to i podnikání v zemědělství a obdělávání půdy, které jim bylo dosud po staletí odnímáno a tvrdě trestáno. Židům byl povolen nájem panských gruntů, nákup půdy, s tou výhradou, že nebudou zaměstnávat křesťanskou čeládku. Židé mohli provozovat velkoobchod střížním, kupeckým a smíšeným zbožím, směli navštěvovat hostince nebo v nich bydlet. Mohli bydlet pod jednou střechou s křesťany, mohli nyní pobývat na trzích měst, kam dosud neměli přístup apod. Josef II. zavedl i právní reformu, kterou Židé podléhali stejné jurisdikci jako křesťané. Byla tím omezena značná autonomie židovských soudů.⁵⁴

Výrazně se na Židech podepsala především jazyková nařízení. Ta přikazovala Židům, aby záznamy v matrikách⁵⁵ (1788) a v obchodních knihách (1802) byly vedeny v němčině; nově narozené dítě získalo ihned německé jméno, pražská židovská náboženská obec byla povinna v jednání se zemskými úřady používat němčinu. Znalost úředního jazyka museli osvědčovat rabíni, soukromí učitelé náboženství, a dokonce i snoubenci. V čistě českých oblastech mluvili však někteří Židé až do reform Josefa II. česky a část z nich měla také česká jména.

⁵⁰ Označení, nejčastěji žlutý pásek nebo kolečko

⁵¹ Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 14

⁵² Čornejová, I.; Rak, J.; Vlnas, V. *Ve stínu tvých křídel. Habsburkové v českých dějinách*. 289 s.

⁵³ Šmahel, František: *Husitské Čechy: Struktury procesy, děje*, str. 54.

⁵⁴ Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 14-15

⁵⁵ Matriky byly až do roku 1867/68 v plzeňském arciděkanství. Nejstarší se nazývá *Matricula Israelitarum natorum ad territorium Archidiaconatus Plsnensis spectantium ab anno 1802 usque 1840*. První zápis v Knize narození je z 6. listopadu 1799, první sňatek je zaznamenán v roce 1811, první úmrtí je datováno 14. června 1804. Matrika obsahuje v jednom svazku narození, sňatky i úmrtí. Viz Max Hoch: *Geschichte der Juden in Pilsen*, in Gokd, str. 486, viz Archiv města Plzně.

Co se týče dalších rodopisných dokumentů, vydal v roce 1784 Josef II. nařízení, aby byly knihy obřizek a narození, vedené rabináty, nahrazeny standardizovanými záznamy podobných katolickým farním matrikám. Matriky narozených, oddaných a zemřelých byly poté vedeny na židovských obcích. Místní učitelé náboženství či rabíni byli pověřeni vedením matrik. Přesnost záznamů byla ověřována formou duplikátů, tzv. kontrolních matrik vedených na nejbližších katolických farách místními faráři. V praxi však byly tyto kontrolní matriky často víceméně opisem židovských matrik pořizovaným katolickými faráři čas od času za delší časové období.⁵⁶

Roku 1797 byl vydán císařem Františkem I. (1792 – 1835) na základě předchozích patentů *Systemální židovský patent (Juden-systemalpatent)*.⁵⁷ Z panovníkova příkazu byla sebrána, revidována a dána k dispozici úřadům všechna dosavadní nařízení týkající se Židů.⁵⁸

Všechny výše uvedené skutečnosti umožnily, že se po dlouhé době Židé znovu navraceli do Plzně.⁵⁹

2.3 Vývoj v 19. století a antisemitismus v Plzni

Dalším významným mezníkem pro Židy v českých zemích byla revoluční léta 1848/49, kdy byla definitivně zrušena ghetta, toleranční daň i familiantský zákon. Od té doby se Židé začali hodně stěhovat, opouštěli bývalá ghetta a odcházeli zejména do pohraničí a velkých měst, kde se rozvíjel průmysl. V průmyslu, v bankovníctví, v právnictví i ve vědě dosáhli záhy významných úspěchů. Jejich zrovnoprávnění u nás završila ústava z prosince 1867, která židovským obyvatelům habsburské monarchie přiznala pasivní i aktivní volební právo.

Období druhé poloviny 19. století bylo pro Židy na našem území dobou rozmachu. Asimilace je na postupu – v Čechách se od sedmdesátých let 19. století

⁵⁶ Hruška, M., *Knihy pamětní...*, str. 729

⁵⁷ Čornejová, I.; Rak, J.; Vlnas, V. *Ve stínu tvých křídel. Habsburkové v českých dějinách*. 289 str.

⁵⁸ Špirková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 14-15

⁵⁹ Tamtéž, str. 15

rozvíjí tzv. českožidovské hnutí, zároveň pokračuje přirozená asimilace německy hovořících Židů k německému etniku.

Mnozí asimilanté se domnívali, že splynutím s okolními národy jednou provždy odstraní příčiny antisemitismu, v tom se však bohužel mýlili. V poslední čtvrtině 19. století však opět zesílily antisemitské tendence – antisemitismus moderní, který měl hospodářské, politické, národnostní a později také rasové příčiny. Jako reakce na novodobý antisemitismus se zrodil *sionismus*, židovské národní hnutí, který se snažil získat pro Židy území, kde by mohli založit vlastní stát. Přirozeně se začíná uvažovat o Palestině, která hrála tak důležitou roli v židovském náboženství. Řada Židů z Evropy se od osmdesátých let 19. století do Palestiny skutečně vystěhovala. Trvalo však ještě více než šedesát let, než byl založen stát Izrael.

V roce 1798 měla plzeňská obec šest „chráněných“⁶⁰ Židů, kteří žili v Bušovicích. Od počátku století se do Plzně stěhovali další Židé, což vyvolávalo protesty místních živnostníků. Odvolávali se na nařízení krále Vladislava II. Jagelonského, který udělil městu roku 1504 privilegium, které dovolovalo netrpět Židy ve městě. I když nařízení z 1. dubna 1719 a § 36 židovského patentu z 3. srpna 1819 dovolovalo Židům zdržovat se tam, kde měli v nájmu prodej tabáku, draslárnu či vinopalnu, plzeňští živnostníci opakovaně protestovali. Uváděli, že se ve městě zdržuje neoprávněně 32 Židů. Poprvé si stěžovali roku 1818.⁶¹ Rozhodnutí magistrátu z 15. května 1818 umožnilo usazení Židů, kteří zde bydlí a provozují své obchody a živnosti. Další se v Plzni směli zdržovat pouze při konání jarmarků a trhů, kde mohli prodávat svoje zboží, ale nesměli se již v Plzni zdržovat přes noc. To se týkalo především štěnovických a touškovských Židů. Ti se měli o svých svátcích a slavnostech zdržovat na území svojí obce a tam vykonávat náboženské obřady a měli zde být i pohřbíváni.⁶²

Židovská komunita se i přes všechny tyto těžkosti a nesnáze rozrůstala nebývalým tempem. Židé přicházeli do Plzně v šedesátých letech 19. století nejen

⁶⁰ Za tuto ochranu museli zmínění Židé platit. A to Izák Lederer 30 zlatých, Izák kantor 12 zl., Samuel Khodl 30 zl., Mojžíš Herzl 20 zl., Izák Rodr 10 zl., Filip Schrank 20 zl. In Jaroslav Schiebl J., Plzeňsko, 1930, . 12, č. 6, str. 116, Hruška: Kniha pamětní, str. 275

⁶¹ Schiebl J., Židé v Plzni... Plzeňsko, 1930, r. 6, str. 116-117

⁶² Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 20-21

z blízkého okolí, ale i ze vzdálenějších míst v Čechách a na Moravě. Roku 1864 vlastnili na Říšském⁶³ předměstí 12 domů, na Pražském⁶⁴ 2 domy, na Saském⁶⁵ rovněž 2 domy.⁶⁶ Přistěhovalectví pokračovalo i v následujícím desetiletí. Tato nebývalá konkurence ze strany židovských obchodníků a podnikatelů vedla k prvním střetům se starousedlíky (tj. s plzeňskými) obchodníky a podnikateli. Došlo na otevřené střety a vytloukání oken a podobné výtržnosti.⁶⁷

V březnu 1866 se řemeslničtí chasníci pokusili vyprovokovat protižidovské výtržnosti, ale byli rozehnáni. V noci z 2. března byly popsány židovské obchody nápisy „Příbram 115 stříbro.“⁶⁸ Další nepokoje pokračovaly v Blovicích, Sušici, Hartmanicích, Hrádku, Velharticích, Kolínci a Dlouhé Vsi. Tyto nepokoje ale nedosáhly velkých rozměrů a byly místními obyvateli potlačeny, i když bylo pro jistotu z Prahy povoláno vojsko k jejich potlačení.

V Plzni ve stejné době probíhaly také odvody do vojska a opilí rekruti se pokusili vyvolat další spory, které byly v zárodku potlačeny plzeňským purkmistrem.

Po vyhlášení stanného práva, pro kraje Plzeňský, Písecký, Tábořský a Pražský, dne 17. března 1866, kdy na základě informací advokáta dr. Starcka v „Neue Freie Presse“ a dr. Františka Pankráce, kteří informovali o situaci v Plzni jako o velmi nebezpečné. V Plzni nedošlo ani k jedinému odsouzení dle vyhlášeného stanného práva, a proto bylo záhy zrušeno.⁶⁹

Situace se vždy na nějakou dobu uklidnila, ale protižidovské nálady se periodicky opakovaly. Přesto nelze obvinít plzeňské občany z přílišného antisemitismu. Obecní zastupitelstvo téměř vždy zasáhlo tak, aby se situace nevyhrocovala a došlo k uklidnění rozvášněných davů.

⁶³ Dnes střed města – Jižní předměstí

⁶⁴ Prostor od soutoku Mže a Radbuzy směrem k náměstí

⁶⁵ Dnes Stará Roudná

⁶⁶ Český deník 10. září 1934, Židé majiteli domů před sedmdesáti lety

⁶⁷ Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 21-22

⁶⁸ Číslice udávala množství zcizeného stříbra – 115 liber stříbra

⁶⁹ Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 22

Koncem 19. století byl počet židovského obyvatelstva ve velkých městech, jako byla Plzeň či Praha, skutečně 5 až 6% z celkového počtu obyvatel. Židé v této době upřednostňovali bydlení a podnikání ve velkých městech.⁷⁰ Plzeňská židovská komunita je toho zářným příkladem. Tento trend byl patrný i ve 20. století, kdy počty židovských obyvatel ve velkých městech stále rostly.

V roce 1920 byla v Československu uzákoněna možnost židovské národnosti, této možnosti využilo 22,6% plzeňských Židů v roce 1920, v roce 1930 již 26%. V Čechách volilo židovskou národnost v roce 1930 20,2% Židů. Na území Sudet 27,8%. Po obsazení Československa a vytvoření protektorátu Čechy a Morava se začala situace rapidně měnit. Po pronásledování na základě Norimberských zákonů a transportech Židů do koncentračních táborů, došlo k decimaci počtů židovského obyvatelstva. V poválečných letech došlo k dalšímu systematickému ubývání židovského obyvatelstva na našem území. Velká část obyvatel hlásících se k židovské národnosti se v poválečných letech vystěhovala do nově vzniklého státu Izrael a zbytek se raději k židovské národnosti nehlásil.

Počet členů židovské obce v letech 1960 - 1989 neustále klesal. Vlna emigrace po roce 1968, spolu s přirozeným úbytkem znamenala téměř zánik židovské komunity v Plzni. Po roce 1989 se přihlásili noví členové obce, většinou částečně židovského původu. V roce 1998 má židovská obec 137⁷¹ členů a několik desítek sympatizantů.

2.4 Krátké shrnutí historického úvodu

Jak je vidět z tohoto všeobecného historického úvodu, pronásledování a perzekuce židovského obyvatelstva na území Koruny české se táhne napříč staletími jako červená nit. Je zcela zjevné, že historický vývoj se uskutečňoval na celém území skoro shodně ve všech lokalitách, a proto je možné tento vývoj paralelně použít i na jiných územích. To, co se dělo historicky v Praze a jeho ghettu, je možné vztáhnout i na vývoj ghett v jiných městech království.

⁷⁰ Friedman: Židé v Čechách, Gold str. 729-735

⁷¹ Informace ŽNO Plzeň

Jak bude patrné i v dalších částech této práce nenávisť a antisemitismus se nevyhne ani novému století, století dvacátému.

3 VZNIK MYŠLENKY KONEČNÉHO ŘEŠENÍ

3.1 Počátek likvidačního procesu, historie vzniku a jeho průběh

Uznávaný historik genocidy Židů, Raul Hilberg, shrnul likvidační proces do čtyř bodů:

1. Definice Židů podle norimberských zákonů – zákon o říšském občanství a zákon na ochranu německé krve a německé cti
2. Vyvlastnění majetku a zabavení práv
3. Koncentrace
4. Likvidace

Po roce 1933 přicházeli ze sousedního Německa do Československa první emigranti. Plzeňští lékaři, Julius Lederer a Bedřich Adel, ve spolupráci s komunistickou stranou, organizovali sbírku léků a zdravotnického materiálu pro občanskou válku ve Španělsku...⁷²

Je nutné se pustit do širšího a obsírnějšího historického vyličení začátku nacistického běsnění. Je to nutné pro pochopení celé této zrudnosti a systematickosti, s jakou bylo uskutečňováno. Už jen přečtení těchto čtyř bodů nás přivede k zamyšlení, s jakou systematickostí se tzv. „nadřazená árijská rasa“ pustila do práce.

⁷²

Dějiny Plzně III. str. 117

3.2 Začátek pronásledování

V úvodu této kapitoly bych ráda vysvětlila, že je nutné si připomenout jak se vlastně Adolf Hitler dostal v sousedním Německu k moci a jaký to mělo vliv na vývoj situace v budoucím Protektorátu Čechy a Morava.

K převzetí moci Hitlerem došlo 30. ledna 1933. Hitler byl jmenován říšským kancléřem a jeho strana NSDAP převzala faktickou kontrolu nad dním v Německu. Ihned po uchopení moci nacisty dochází k prvním známým pronásledování a perzekuování Židů, Romů a Lužických Srbů.⁷³ První oficiální protizidovská nařízení jsou vyhlášena 15. 9. 1935 v Norimberku. Tato nařízení jsou známa jako Norimberské rasové zákony. Po jejich vyhlášení útoků proti Židům ubylo a tento stav trval po celý rok 1937. Během tohoto období Němci stále slovně i fyzicky napadali Židy a neustalo jejich vyřazování ze společnosti, z hospodářského, společenského a pracovního života, celkový rozsah násilí se však zmenšil.⁷⁴ V tomto období ještě zákony neprojevovaly na celém území Evropy, ale jen v okupovaných a obsazených zemích a státech sympatizujících s nacistickým Německem. V protektorátu se tyto zákony začaly projevovat pouze na území Sudet. Během roku 1938 se situace začala zhoršovat ve prospěch pronásledovaných Židů, kdy docházelo k přibývání násilí a klid předchozích dvou let byl jen dočasný.

„Křišťálovou nocí“ ze dne 9. a 10. 11. 1938 vyvrcholilo násilí jednotek SA⁷⁵. Nacistické oddíly ničily židovský majetek, pálily synagogy, přepadaly tisíce Židů v odvetné akci, která byla motivována a spuštěna zprávou, že židovský student Herman Grynszpan zavraždil německého diplomata v Paříži Ernsta von Ratha⁷⁶.

Zavedení koncentračních táborů již v roce 1933⁷⁷ – Dachau patřil mezi první

⁷³ Goldhagen, D. J. *Hitlerovi ochotní katani. Obyčejní Němci a holocaust.*, s. 94–100. K Goldgagenovi musíme přistupovat jako k tak trochu kontroverznímu autorovi, protože je znám svými velmi radikálními názory ohledně holocaustu a jejich nesmlouvavým výkladem.

⁷⁴ Tamtéž, str. 101.

⁷⁵ tamtéž, str. 103.

⁷⁶ Rees L., *Osvětim Nacisté a „Konečné řešení“*, str. 30

⁷⁷ První použití a „vynalezení“ koncentračních táborů: Od února 1896 do října 1897 zastával funkci generálního kapitána (guvernéra) na vzbouřené Kubě španělský generál Valeriano Weylwr y Nicolau pro bezohledné metody americkým tiskem přezdívaný řezník. Ve snaze zbavit povstalecké

tábory s názvem koncentrační - kam byl první vězeň dopraven v březnu téhož roku. Je pravdou, že zřízení prvních táborů nesouviselo přímo s Československem, které bylo v té době svobodným a demokratickým státem, ale po jeho obsazení v roce 1939 byli vězni transportováni právě do těchto prvních táborů. První vězni byli političtí odpůrci nacistů, Židé byli v oněch prvních dnech pouze zesměšňováni a ponižováni. Prvním důležitým velitelem byl Theodor Eicke,⁷⁸ jak uvádí ve své knize L. Rees. Tábor byl proslulý svou fyzickou a psychickou brutalitou, poprvé zde byl zaveden systém kápů⁷⁹, který převzaly i ostatní tábory. Poprvé se zde také setkáváme s osobou Rudolfa Höse⁸⁰ jako zástupce velitele tábora Theodora Eicka. Zde se naučil základní filosofii SS, kterou hlásal Theodor Eicke a jejímž hlavním heslem byla – tvrdost. *"Kdokoliv projeví dokonce i pouhou stopu sympatií vůči nim /vězňům/ musí z našich řad okamžitě zmizet. Potřebuji jen tvrdé, zcela oddané muže SS. Pro měkké lidi mezi námi není místa."*⁸¹

Hlavní filosofií jednotek SS byl poslušný a tvrdý člověk. Jak uvádí L. Rees ve své knize *Osvětim Nacisté a „Konečné řešení“*, příslušník této elitní jednotky musel slepě poslouchat a vykonávat rozkazy. Příslušníci SS přísahali věrnost. Většina z nich si nikdy nepřipouštěla vinu⁸².

Po napadení Polska německou armádou 1. 9. 1939 a rozpoutání světového válečného konfliktu se pronásledování těchto etnik přesunulo i do dalších evropských zemí. Prvními oběťmi se stala polská inteligence, komunisté, důstojníci z polské armády, Židé a ostatní etnika. Tento systém začal platit vždy na obsazených území v celé Evropě. Začalo hromadné zřizování ghatt a stěhování obyvatelstva do

vojsko zázemí a pomocníků mezi venkovany vyhlásil 21. října 1896 "rekoncentraci" (reconcentración) statisíců civilistů, převážně žen, dětí a starci, v táborech bez lékařské péče. *Kdo vlastně vynalezl koncentrační tábory*, zdroj Reflex Dostupné také z [www:<http://osvetim.valka.cz/clanky/clanek_1.htm>](http://osvetim.valka.cz/clanky/clanek_1.htm) ISSN 1803 - 4306.

⁷⁸ Theodor Eicke (nar. 17. 10. 1892), od roku 1927 v SA a od roku 1930 v SS, se na konci června 1933 stal jako standartenführer SS velitelem koncentračního tábora Dachau. Viz Broszat M., *Rudolf Höss Velitelem v Osvětimi. Autobiografické zápisky*, str. 78.

⁷⁹ Káповé byli odsouzení z řad vězňů, kteří vykonávali dozor nad ostatními vězni v jednotlivých barácích. Většinou se rekrutovali z řad těch nejbrutálnějších vrahů a zlodějů. Byli známi svojí brutalitou.

⁸⁰ Rudolf Höss byl poté ustanoven jako velitel vyhlazovacího tábora v Osvětimi byl v letech 1940-1943. Viz Broszat M., *Rudolf Höss Velitelem v Osvětimi. Autobiografické zápisky*, s. 120.

⁸¹ Rees L., *Osvětim Nacisté a „Konečné řešení“* str. 25.

⁸² Heydecker, J., Leeb Johannes J., *Norimberský proces*, str. 517-519.

těchto ghett.

3.3 Osvětim - začátek konečného řešení

Mezi stovkami koncentračních táborů, které postupující německá armáda postupně zřizovala na okupovaných územích, má mimořádné postavení Osvětim v Polsku. Osvětim patřila mezi největší koncentrační pracovní a vyhlazovací tábory. Do tohoto tábora mířila valná většina transportů z okupované Evropy, včetně trasy Plzeň – Terezín – Osvětim.⁸³ V červnu 1940 sem byli dopraveni první vězňové, bylo mezi nimi třicet kriminálních ze Sachsenhausenu. Ti se tam dostali za obvyklé kriminální činy (krádeže, vraždy, komunisté a jiní političtí odpůrci Říše), ze kterých se stali káповé (termín „káпо“ je nejspíš odvozen z italského *capo*, „hlava“). Prvními vězni, kterými (14. 6. 1940) byli Poláci⁸⁴ - kněží, inteligence a lidé, univerzitní studenti, si museli tábor vybudovat sami. Káповé, kteří byli mimořádně krutí a brutální, byli odměňováni od SS mimořádnou porcí polévky, chleba a cigaret. Tento systém vytvořil hierarchizaci uvnitř koncentračních táborů.

Nacisté byli přesvědčeni, že toto není válka s "civilizovanými" národy Západu, nýbrž boj na život a na smrt s židobolševickými "podlidmi". Mezi tyto podlidi patřilo též slovanské obyvatelstvo na území Evropy. Franz Halder poznamenal 17. 3. 1941 do deníku, že v Rusku je "třeba použít násilí v té nejbrutálnější podobě a že „stalinská inteligence“ musí být vyhlazena."⁸⁵ Dne 30. 1. 1939, ve svém inauguračním projevu v Říšském sněmu Hitler prohlásil, že musí zničit židovstvo a bolševiky v Evropě, aby nemohlo zavléct svět do další světové války.

Od jara 1941 nacisté začali více rozlišovat mezi Židy, kteří jsou pro Němce užiteční, a těmi, kteří nejsou, což byl rozdíl, který později vykrytalizoval do nechvalně proslulých „selekci“ v Osvětimi a jiných koncentračních táborech. Z židovského středu byli vybíráni zruční řemeslníci, tkalci, obráběči a zkrátka ti, kteří byli „potřební“ pro Říši.

⁸³ Viz obrazová příloha Radovana Kodery v přílohách této práce

⁸⁴ Rees L., *Osvětim Nacisté a „Konečné řešení“*, str. 6.

⁸⁵ Tamtéž, str. 53

Tito tzv. „vyvolení“ byli soustředováni do speciálních ghatt, kde se mohli na rozdíl od svých „podřadných“ soukmenovců věnovat svému původnímu povolání, a být tak alespoň trochu ochráněni před přímou cestou do některého koncentračního tábora.

V červenci a srpnu 1941 pokračuje masové vraždění na východě, ale ještě se stále nejednalo o „konečné řešení“ tzv. židovské otázky.

V září 1941 se začala stavět Březinka (Birkenau), tj. Osvětim se začala rozšiřovat a z pracovního a koncentračního tábora se začala měnit na tábor vyhlazovací. Rozšiřovat se začala proto, aby bylo kam internovat ruské zajatce, kteří začali ve velkém přicházet z východní fronty po napadení Ruska Wermachtem. Ruští zajatci si byli nuceni Březinku ve velmi otřesných podmínkách vystavět sami. Plány na stavbu počítaly s místem v „barácích“ pro 774 lidí, tj. čtvrtina místa, jež činila ve starých koncentračních táborech jako Dachau. Průměrná doba přežití ruského zajatce při stavbě Březinky byla 14 dní. Panoval tu i kanibalismus, protože zajatci měli obrovský nedostatek jídla a ohromný hlad.⁸⁶

Jednoho pozdního letního dne si zavolal Reinhard Heydrich, jinak ledově klidný muž byl viditelně rozrušen. „*Vůdce přikázal fyzickou likvidaci Židů,*“ oznámil tehdy Heydrich. Zanedlouho se Eichmann vypravil na návštěvu do koncentračního tábora v Osvětimi a zdejšímu veliteli Rudolfovi Hössovi přislíbil, že se poohlédne po nějakém plynu, který by se dal „*snadno opatřit*“ a nevyžadoval by „*žádná zvláštní zařízení*“.⁸⁷ První použití cyklónu B se uskutečnilo v Osvětimi na bloku 11 v září 1941 Fritzschem⁸⁸ v době, kdy Höss v táboře nebyl. Od té doby se používání cyklonu B masově rozšířilo. To představovalo pro důstojníky a vojáky z Einsatzkomand menší psychické utrpení. Cyklón B⁸⁹ zrychlil a zefektivnil masové vraždění.

⁸⁶ Höss za to necítil vinu, že za 6 měsíců z 10 000 zajatců zemřelo 9000, on si to vysvětloval tak, že to funguje přesně podle plánu nacistické propagandy, že jsou to pouze „zvířata“ a ta si jiné zacházení ani nezaslouží. Rees L., *Osvětim Nacisté a „Konečné řešení“*, str. 80 – 81.

⁸⁷ Časopis History revue speciál: 77 největších zločinců Třetí říše, 1/2013

⁸⁸ Höss, R., *Velitelem v Osvětimi, autobiografické zápisky*, str. 205.

⁸⁹ K vraždění se používal Cyklon B, což byl původně odhmyzovací prostředek, který vyráběla firma IG Farben (modré krystalky). Cyklon B byl poprvé vyzkoušen v srpnu 1941 na sovětských zajatcích (bylo jich 500). Předtím se dělaly pokusy s vražděním oxidem uhelnatým či s výfukovými plyny (pojízdná auta), které však zabíjely příliš pomalu. Höss, R., *Velitelem v Osvětimi, autobiografické zápisky*, str. 205.

Dne 13. 12. 1941 si Joseph Goebbels zapsal do deníku: „*Pokud jde o židovskou otázku, vůdce se rozhodl pro důkladnou očistu. Prorokoval Židům, že pokud vyvolají znovu světovou válku, dočkají se vlastní likvidace. To nebyla prázdná fráze. Světová válka je tady, a vyhlazení Židů musí být jejím nutným důsledkem. Na tuto otázku je třeba hledět bez sentimentality.*“⁹⁰ Dne 8. 12. 1941 první lidé z transportu, kteří se dostali do Chelmná, šli rovnou do plynové komory. Zplynování se zde provádělo pomocí výfukových plynů z automobilů.

Jak po skončení války uváděli pamětníci, v Osvětimi byla šance, pokud např. člověk dostal práci tzv. „pod střechou“, stal se užitečným určitému Němci, který na něm více či méně závislý. Potom vás, mohl i „chránit“ a ušetřit trestu smrti. Podmínky táborů lépe snášeli chudí Židé, kteří již byli zvyklí na skromné poměry ze svého dřívějšího života, než Židé, kteří pocházeli ze středních a bohatých vrstev. Ti se velmi špatně vyrovnávali s hladem, žízní a celkovým nedostatkem a brutálním zacházením obecně.

Chudí se uměli se lépe přizpůsobit. Jak uvádějí pamětníci, v těchto podmínkách je držely vzpomínky na domov, rodinu a blízké a vzpomínky na to dobré.⁹¹

Höss byl pověřen vytvořením ideálních podmínek, tzv. „atmosféra klidu“, aby ti kteří přijedou, nezpůsobovali zbytečně paniku. Bylo nutné, aby oběti do poslední chvíle nevěděly, co je čeká a byly klidné.

V Treblince bylo vybudováno nádraží, které natřeli zelenou barvou, na okna dali muškáty a bránou je hnali rovnou do plynových komor.⁹² Říkali jim, že se mají svléknout a složit si věci, že se musí vysprchovat a vydesinfikovat. To vše jim tvrdili s takovou přesvědčivostí, že oběti byly přesvědčeny o pravdě. Ještě jim kladli na srdce, aby si pečlivě svázali boty a složili oblečení a zapamatovali číslo háčku, aby se jim nic neztratilo. Jakmile se ale v davu vyskytl nějaký vyděšený člověk, který by narušil klid, byl diskrétně vyveden stranou ven a tam tichou malorážkou zastřelen ranou do týla, aby v davu nebyla vyvolána panika. Tato práce byla zvládnuta s relativně malým počtem

⁹⁰ Tamtéž, str. 90.

⁹¹ tamtéž str. 181 – 2, 191 – 210.

⁹² Rees L., *Osvětim Nacisté a „Konečné řešení“*, s. 159 – 160.

příslušníků SS.⁹³

3.4 Terezín

Terezín byl zřízen v Protektorátu Čechy a Morava jako ukázkové ghetto. Toto tzv. ukázkové ghetto bylo ukazováno západním novinářům. Bylo to ghetto pro soustřeďování starých a tzv. neproduktivních a neužitečných Židů. Terezín měl mezi všemi evropskými tábory výjimečné a speciální postavení. Toto ghetto bylo ukazováno zahraničním delegacím Červeného kříže jako ukázkové. Bylo zde prezentováno jak se tu mají židovští spoluobčané dobře a jak se jim tu žije relativně dobře a bez traumat. Dětem byla rozdávána čokoláda a pod pohrůzkou transportu a smrti jim bylo vyhrožováno, pokud nebudou říkat to co bylo předem naplánováno. Slogany typu: „Strýčku už zase čokoláda.“ A podobné proslovy a oslovování vedoucích dozorců SS v Terezíně.

V terezínském ghettu zemřelo za války asi 30 000 židů, to je každý čtvrtý. Ale i zde docházelo k pravidelným transportům. Jediná možnost jak se těmto transportům vyhnout bylo, že měli pravidelnou práci v ghettu a nebo mimo něj. Museli si sehnat povolení, že jsou nepostradatelní pro běžný chod a výživu v ghettu.

Židé, kteří přežili, pobyt v Terezíně, byli transportováni do Osvětimského tábora ke konečné likvidaci. Do Terezína byly soustřeďovány transporty z celé Evropy a odtud jako z přestupní stanice mířily do Osvětimi a dalších táborů, na východě. Do terezínského tábora mířily i transporty českých Židů a odtud většina z nich pokračovala dále na východ. Toto se týkalo i plzeňských Židů. Jen málokdo z nich zde zůstal natrvalo (např. MUDr. Riesel zde zůstal). Viz výše, nepostradatelnost pro ghetto a také trocha pověstného štěstí.

Toto období patří mezi nejtragičtější v dějinách města. Nacisté zde v Malé pevnosti zřídili v červnu 1940 policejní věznici pražského gestapa a poté 24. 11. 1941 v celém městě i ghetto.⁹⁴ Stávající obyvatelstvo bylo donuceno k odchodu a

⁹³ Tamtéž, s. 118-119.

⁹⁴ Židovské muzeum v Praze, Institut Terezínské iniciativy, [online]. [cit. 2013-1-12]. Dostupné také z: <<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/czech/terezin/terezin>>

vystěhování z celého města. Do uprázdněných prostorů po vystěhovaném obyvatelstvu byli postupně přiváženi Židé a vznikalo zde první ghetto na našem území. Tito první obyvatelé zde žili v nedůstojných podmínkách, které se, ale postupem času stávaly ještě horší. Obyvatelé byli neustále přesouváni z místa na místo. A nikdo si nemohl být jist, že tam kde je, už také zůstane. Nebylo zde místo na osobní věci internovaných. Docházelo zde ke krádežím osobního majetku a tím pádem i k potyčkám. Všude se shánělo nějaké jídlo a to se velmi dobře ukrývalo. Pokud nebylo dobře schováno, docházelo ke krádežím a následným trestům, popravám i samotkám. Jídlo se také běžně pašovalo ze skleníků a zahrad, kde se pěstovalo. Přenášelo se většinou na těle a byl to velký risk, kdyby bylo objeveno. Také bylo několik statečných českých občanů z nedalekého okolí, kteří se snažili vězňům ulehčit jejich už tak nelehkou situaci snažili se jim všelijak přilepšovat. K nejoblíbenějším komoditám se, kterými se obchodovalo uvnitř ghetta. Bylo možno za ně získat peníze, které platili pouze uvnitř ghetta.

Tento sběrný a průchozí tábor byl určen nejprve pro Židy z tehdejšího Protektorátu Čechy a Morava, později také z Německa, Rakouska, Nizozemska, Dánska a Slovenska. Hitler byl netrpělivý a žádal, aby co nejdříve bylo Německo, Rakousko a Protektorát Čechy a Morava zbaveno Židů. Dne 27. září 1941 nastoupil Reinhard Heydrich do funkce zastupujícího říšského protektora. Znamenalo to i vystupňování protižidovských opatření a urychlení příprav k zahájení nové fáze "konečného řešení" na území protektorátu. Dne 17. října 1941 bylo definitivně rozhodnuto o zřízení ghetta.

V Terezíně, kde před válkou žilo asi tři tisíce pět set civilních obyvatel a přibližně stejný počet vojáků, mělo být najednou umístěno 50 až 60 000 židovských vězňů. Za necelý rok počet vězňů tohoto čísla skutečně dosáhl. Na výstavbě ghetta se musela podílet i Židovská náboženská obec v Praze a tuto výstavbu financovat.⁹⁵

Dne 24. listopadu 1941 dorazila do Sudetských kasáren v Terezíně skupina třiset čtyřiceti dvou mladých židovských mužů, příslušníků tzv. „komanda výstavby“. Bylo nutné připravit objekty pro obyvatele z transportů, kteří začali do vznikajícího ghetta proudit od 30. listopadu 1941. Ještě před úplným odchodem civilního obyvatelstva začaly do Terezína proudit transporty starých lidí a "prominentů" nejprve z Německa a Rakouska, od roku 1943 i z dalších zemí pod německou okupační správou - z Nizozemska a Dánska. První transport z Berlína přijel již 2. června 1942. Ještě v témž měsíci byl následován dalšími třinácti transporty z Berlína a deseti z Mnichova. Ve

⁹⁵

Viz další podrobnosti v obrazové příloze Radovana Kodery v přílohách této práce.

dnech 21. a 29. června dorazily také první transporty z Vídně. To však byl jen předvoj velké vlny dalších transportů. Jen ve druhé polovině roku 1942 přijelo z Německa 124 transportů s 30 989 vězni, z Rakouska 11 transportů s 11 922 vězni a z okupovaných pohraničních území českých zemí 8 transportů s 355 vězni.

Lidé zařazovaní do transportů dostávali obsílky a shromažďovali se na určených místech ve větších českých městech. Předtím museli odevzdat veškerý majetek a ponechat si maximálně padesát kilogramů v zavazadlech. Byli nuceni odevzdat všechny cennosti, peníze a jiné hodnotné věci. Dále jim bylo doporučováno, aby si s sebou vzali také přenosná kamínka a deky.⁹⁶ Tímto způsobem bylo v lidech vzbuzováno falešné přesvědčení, že opravdu jedou za prací na východ. Bohužel toto bylo jen klamné zdání. Jen za první měsíc bylo do Terezína deportováno 7 350 Židů z protektorátu.

Transporty přijížděly na nádraží v Bohušovicích nad Ohří, vzdálených asi dva a půl kilometru od Terezína. Odtud pokračovaly pěšky. Mnozí ze starých a nemocných vězňů cestu nepřežili.

Prvními veliteli tábora se postupně stali, dr. Siegfried Seidl, Anton Burger a Karl Rahm - všichni v hodnosti SS-Obersturmführer. Jinou formou likvidace pak bylo zařazování vězňů do transportů na Východ s tzv. Weisungem (zvláštním nařízením), což většinou znamenalo pokyn k popravě dotyčného vězně okamžitě poté, kdy transport dorazil na místo určení. I zde v Terezíně byla vytvořena židovská samospráva jako v jiných táborech, která měla za úkol spolupracovat s vedením tábora. Iluze vězňů, že Terezín bude místem, kde budou moci žít a pracovat až do konce války, se rychle rozplynuly.

Dne 5. ledna 1942 vyšlo v denním rozkaze, zveřejňujícím pokyny a nařízení pro vězně, oznámení o nadcházejícím transportu do Rigy. Takovým to způsobem bylo ghetto a tábor systematicky „pročišťováno“. Byl to první ze šedesáti třech takových transportů, jimiž bylo na Východ deportováno více než 87 000 lidí. Osвобоzení se z nich dožilo jen asi 3800. Díky přílivu nových transportů dosáhlo ghetto v září roku 1942 hranice své ubytovací kapacity. V tomto měsíci se v něm již nacházelo až 58 491 vězňů ve srovnání s 12 968 v dubnu téhož roku. Na konci války, kdy se začala četnost transportů stupňovat, bylo do transportů zařazováno stále více lidí i z Terezína. Do transportů byli zařazeni téměř všichni členové rady starších a další představitelé

⁹⁶ Viz vyplňované dokumenty k transportu, které jsem našla v Archivu města Plzně.

židovské samosprávy i se svými rodinami. Do Osvětimi II-Birkenau tak od 28. září do 28. října 1944 odjelo na 18400 lidí. Z nich přežilo jen 1574 osob.⁹⁷ Konce války se dožila jen malá část vězňených a mezi nimi i někteří z plzeňských Židů (např. dr. Riesel).

3.5 Osobní vzpomínky přeživších

Při shánění vzpomínek přeživších jsem se potýkala s nemalými problémy. Obracela jsem se s žádostí o pomoc na plzeňskou Židovskou obec, ale neustále jsem slyšela to stejné – nikdo o tom nechce mluvit. Sháněla jsem dále po známých, ale výsledek byl stále stejný – nic. Pro většinu z přeživších je toto téma stále tabu i po tolika letech. Nikdo z nich se nechce vracet k prožitým utrpením a raději je chtějí vymazat ze své paměti, ale to není tak zcela možné a každý z nich si nese svoje trauma celým životem dál. Mnohdy ani jejich nejbližší nevědí jakým utrpením a traumaty si jejich blízcí prošli a co vlastně zažili. Zjistila jsem to sama, když jsem se vyptávala svého švagra, jehož maminka byla jako patnáctileté děvče vězněna v Terezíně. Nikdy prý od ní neslyšel co se tam dělo a co zažila. Říkal mi také, že když vozil matku na pravidelná setkání přeživších že i tam bylo toto téma tabu a nikdo o prožitých hrůzách nikdy nemluvil. Bohužel jsem se jí nestačila již zeptat osobně, protože zemřela. Nakonec se mi přece jen podařilo sehnat přepisy rozhovorů přeživších, které mi laskavě poskytlo židovské muzeum v Praze. S pomocí paní Pavly Neuner jsem získala několik prepisů rozhovorů plzeňských přeživších. Tyto rozhovory jsou prepisy magnetofonových pásků, pořizovaných Židovským muzeem pod vedením Anny Lorencové nebo Pavly Neuner. Osoby uvedené v prepisech jsou kvůli zachování anonymity označeny pouze iniciály jména a zda jde o muže či ženu a datum a místo narození.

Použiji zde i osobní vzpomínky plzeňského rodáka MUDr. Petra Riesla, CSc., který byl jako osmiletý chlapec se svou matkou a čtyřletým bratrem Honzíkem transportován do tábora v Terezíně. On jediný byl ochotný o svých zážitcích hovořit osobně. Osobně jsem se s dr. Rieslem setkala a toto setkání na mě velmi hluboce zapůsobilo, protože se přede mnou objevil velmi milý člověk, ze kterého sálalo

⁹⁷ Židovské muzeum v Praze, Institut Terezínské iniciativy, [online]. [cit. 2013-1-12]. Dostupné také z: <<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/czech/terezin/terezin>>

obrovské charisma a duševní síla. Při našem posezení v kavárně v Praze na Palmovce mi začal vyprávět svůj děsivý příběh, který si dovolím citovat, tak jak si ho pamatuji.⁹⁸

3.5.1 Doba před transporty

„Můj otec byl zatčen hned v prvních březnových dnech okupace jako tzv. politické rukojmí a byl později, jak jsme se dozvěděli, internován v koncentračním táboře Dachau. Bohužel zde také někdy na počátku roku 1942 zemřel. Byl nám následně zabaven byt s veškerým vybavením a my jako děti jsme byly vyloučeny ze školy (já byl vyloučen z první třídy). Veškerý náš majetek byl arizován (dle Norimberských zákonů) a museli jsme odevzdat všechny šperky, fotoaparát, rádio i mamčin kožich. Nesměli jsme chodit na koupaliště, do divadla, kina, kaváren a parků. Nesměli jsme jezdit tramvají a autobusy, chodit po chodníku, do obchodu jsme směli chodit jen ve vymezenou dobu. Koupat jsme se směli jen v jednom vyhrazeném rybníku, kterému se dodnes říká Židovák. Museli jsme nosit žlutou židovskou hvězdu. Samozřejmě že někteří lidé nám dávali pociťovat, že jsme druhá kategorie lidí, ale nejhorší pro mne bylo chování dětí, které po mě házely kameny a pokřikovaly různé nadávky. To se mě jako dítěte velmi dotýkalo. Maminka mi dovolila, že mohu vycházet ven s naším milovaným psem Caesarem, ale i toto zvíře jsme museli posléze odevzdat.⁹⁹ Můj strýček v Polici nad Metují, který neměl děti, velmi miloval své psy, a po jejich odevzdání všech raději spáchal sebevraždu. Dodnes je mi podivné, že jsem nezachytil od dospělých, židovských přátel, mé matky, úzkost a obavu, že u transportů do Terezína nezůstane, že půjde o holý život. Nezachytil jsem žádné snahy o emigraci ještě v době, kdy to bylo proveditelné, byť ne snadno. Byl jsem malý, a proto možná si to nevybavuji. Byl jsem od těchto úzkostí uchráněn. Dodnes si myslím, že čekali na nějaký zlom, který obrátí vše k dobrému, ale tento zlom nepřišel.“¹⁰⁰

(Přepis rozhovoru s osobou H.G. Židovské muzeum): H.G.: *„Moje rodina pochází z Plzně a já jsem se v Plzni narodil. [zbytek rozhovoru v příloze rozhovorů této práce ...]*

⁹⁸ MUDr. Petr Riesel, CSc. Byl deportován do Terezína 18. ledna 1942 pod číslem R220.

⁹⁹ Podle nařízení omezujících práva Židů, jim bylo nařízeno, že nesmí chodit po chodníku, jezdit společně v tramvaji s ostatními pouze v posledním voze v zadní části pokud je k vozu připojen. Nesměli navštěvovat kina, divadla do obchodů mohli chodit jen v určené hodiny a dny. Následovalo mnoho dalších ponižujících opatření, která museli snášet.viz vyprávění.

¹⁰⁰ Riesel, P., *Protestuji!*, str. 34 – 42.

(Přepis rozhovoru osoby JD Židovské muzeum): „J.D.: Narodil jsem se v Berouně, odkud pocházela moje matka, ale celý život jsem bydlel v Plasech u Plzně, to je místo, kde je pochován slavný Václav Kliment Metternich, kde je zámek, konvent, kde jsou různé věci, které připomínají minulost a to mi dalo do určité míry určitý základní pojem o historii. [zbytek rozhovoru v příloze rozhovorů této práce ...]

„A.L.: Rodiče žili ve smíšeném manželství, převládalo některé z náboženství, nebo se to vůbec nebralo v potaz. Jak jste žili z náboženského hlediska?

J.L.: Z náboženského hlediska..., můj otec se vyučil u židovské firmy a pracoval vždycky u Židů. Naše maminka nebyla..., nebyli jsme košer nebo tak, to ne, ale na velké svátky se chodilo do synagogy, a to chodil můj otec taky. Ten to taky dodržoval. To si pamatuju, že jsem chodila s maminkou, a ještě s kamarádkou, a byly jsme takový rošťandy.¹⁰¹ [zbytek rozhovoru v příloze rozhovorů této práce ...]

Celé tzv. „konečné řešení“ v Plzni, ale i jinde v Protektorátu Čechy a Morava proběhlo ve velmi krátkém časovém úseku. Řádově se jednalo o několik málo měsíců. Po obsazení našeho území Wermachtem bylo české obyvatelstvo včetně židovského v relativním klidu, protože zde platily zákony jako na území Staré říše. Situace byla jiná jen v bývalých Sudetech, které patřily po Mnichovské dohodě z roku 1938 již delší dobu k Třetí říši. Z této části se židovské obyvatelstvo nejprve vystěhovalo do vnitrozemí, kde se domnívali, že budou v relativní bezpečí, ale po obsazení byl opak pravdou. Po obsazení i zde začaly rázem platit Norimberské rasové zákony a docházelo k pronásledování a perzekucím. Mnoho lidí se snažilo i v tomto období vystěhovat ze země, z dosahu vlivu Třetí říše, ale bylo to velmi složité, neboť okolní neutrální země si určovaly, kolik židovských obyvatel jejich země přijme. Snažily se nastalou situaci bagatelizovat a zlehčovat. Nejlépe je toto jednání vidět na počínání Spojených států, kdy tato země zcela z dosahu hitlerovského Německa si určila roční kvótu na

¹⁰¹ Kazeta č. 1112 a-b, J. L., žena nar. 10. 10. 1926 v Plzni, nahrála a přepsala dne 8. 10. 2008 Anna Lorencová Židovské muzeum v Praze.

přistěhovalců, třicet tisíc obyvatel. Nikdo z odpovědných nechtěl připustit, že je situace tak vážná a vyhrocená.

Ze zaznamenaných rozhovorů, kde byla dotázaným kladena otázka: „Setkali jste se před protektorátem v první republice s nějakým pronásledováním?“, většina říkala, že nikoliv a s ryze českým obyvatelstvem vycházela také bez problémů. Někaké dětské šarvátky připouštějí, ale to je v daném věku asi zcela běžné ve všech typech lidských společnostech. Při dalších dotazech, zda byla česká rodina, zda se u nich mluvilo česky či německy, je také odpověď zcela jasná, že většina mluvila česky a navštěvovala i české školy a nijak se tedy nevymykala standardu té doby.

Některé rodiny dodržovaly košer stravování a návštěvy synagogy a jiné slavily jen vysoké svátky. Z toho jasně vyplývá, že žily normální životy jako každý druhý a nikdo si nepřipouštěl nic zlého, co by mělo následovat. Jen jedna rodina byla varována, co se chystá, ale ani ta nevyužila možnosti emigrovat. Většinou nechtěli nechat ostatní starší příbuzné bez ochrany.

Tato situace se rapidně změnila s nástupem nového říšského protektora Reinharda Heydricha k moci v září 1941. Po konferenci ve Wannsee již začalo organizování transportů systematicky a pravidelně. První transporty začaly v Plzni již v lednu 1942. Shromaždiště, ze kterého odešly tři transporty do Terezína, se nacházelo v Sokolovně v dnešních Štruncových sadech. Plzeňští Židé sem byli předvoláváni od 9. ledna 1942.¹⁰²

Z Plzně byly vypraveny celkem tři velké transporty s 2. 613 vězni označené R, S, T do ghetta v Terezíně. Dr. Riesel byl zařazen do transportu R pod číslem 220. Terezín ale sloužil jako přestupní stanice pro další transporty na východ do Polska a pobaltských republik. Více než 1 200 z nich bylo brzy po příjezdu do Terezína posláno

¹⁰² Židovské muzeum v Praze, Institut Terezínské iniciativy, [online]. [cit. 2013-4-16]. Dostupné také z: <<http://www.holocaust.cz/cz/education/projects/commemoration/plzen>>

do ghatt na Lublinsku v okupovaném Polsku.¹⁰³ Konce války se dožilo jen 209 deportovaných plzeňských Židů.¹⁰⁴

3.5.2 Transporty a doba v lágrech

„Dodnes si pamatuji, že když jsme šli seřazeni v průvodu na shromaždiště transportu v Plzni do budovy Sokol Plzeň 1¹⁰⁵, odkud nás poté transportovali do Terezína, pozoroval náš smutný průvod z chodníků velké množství lidí. Čekali jsme, že někdo vykřikne „Vraťte se!“ Ale nikdo nic nezakřičel, jen mlčky zírali.“¹⁰⁶

„Byl jsem spolu s mladším bratrem na dlouhou dobu separován od matky a umístěn do tzv. Kinderheimu. My starší jsme chodili do práce mimo Terezín, pracovali jsme na poli. Školní vyučování bylo zakázáno pod trestem smrti, ale mohli jsme kreslit, byl-li papír a tužka. Potajmu jsme zpívali a já si pamatuji všechny krásné české lidové písně. Taky jsme hráli divadlo. Spolu s ostatními jsem zpíval v opeře Hanse Krásy Brundibár. Závěrečná scéna se zpívala spíše intuitivně, s jistým patosem. Text byl: „Brundibár poražen, my jsme vyhráli.“ To byla opět chvílka naděje a vůle k životu. Brundibár se několikrát opakoval, mnohdy s dalšími dětskými herci a zpěváky, neboť ti předchozí byli posláni do transportu směr Polsko- koncentrační tábory. Zde jich většina zahynula. Také dospělí si směli vytvořit symfonický orchestr, který hrával na náměstí. Také tito hudebníci byli přednostně zařazeni do transportu do Polska, kde zahynuli. Všechna tato kulturní představení měla přesvědčit očekávanou komisi Červeného kříže, že život v Terezíně je celkem vzato přijatelný.¹⁰⁷

Maminka, aby nás ochránila od nástupu do transportu v Terezíně, nám opakovaně pod dohledem našeho domácího lékaře píchala benzín, abychom měli vysoké horečky. Nemocní nebyli do transportů zařazováni. Učit se psát nebo počítat bylo pod podmínkou trestu smrti zakázáno. Tak jsme alespoň malovali (některé moje kresby jsou dodnes zachovány v Židovském muzeu v Praze). Dodnes trpím následky, neboť v mém životě chyběl otec, rodinný život, vzdělání a psychický klid a radost z žití. Mé dětství

¹⁰³ Viz bližší seznam táborů, kam byli plzeňští Židé transportováni je v obrazové příloze Radovana Kodery.

¹⁰⁴ Židovské muzeum v Praze, Institut Terezínské iniciativy, [online]. [cit. 2013-4-16]. Dostupné také z: <<http://www.holocaust.cz/cz/education/projects/commemoration/plzen>>

¹⁰⁵ Dnešní Štruncovy sady

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 34 – 42.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 41 – 42.

*bylo totálně znehodnoceno. Nikdy jsem v sobě nenašel sílu číst dopisy, které mojí matce posílal otec z tábora, podle zprávy byl umučen již v lednu 1942 v Dachau a já ho již nikdy neviděl.*¹⁰⁸

H.G. „Bohužel se oba moji bratři po určité době vrátili do Plzně. Já jediný jsem zůstal v Praze. Bratr Karel byl v roce 1940 zatčen spolu se skupinou plzeňských židů jako rukojmí a myslím, že už v roce 1940 nebo začátkem roku 1941 byl s mým otcem a s tou skupinou plzeňských židů vězněn v Malé pevnosti v Terezíně. [zbytek rozhovoru v příloze rozhovorů této práce ...]

Z tohoto vyprávění je zcela patrné a jasné, proč se přeživší nechtějí vyjadřovat k prožitým hrůzám. Zoufalé matky se snažily svoje děti za každou cenu ochránit od zařazení do transportů na východ všemi dostupnými prostředky. Většina ze současníků dr. Riesla byl jako on dětmi. Děti si pak tyto velmi traumatické zážitky nesou po celý život a snaží se je všemožně vytěsnit z paměti a nahradit jinými.

Doba do začátku roku 1942 probíhala dle vyprávění docela „pokojně a klidně“, ale se začátkem roku 1942 relativní klid ustal. Začaly se organizovat první transporty. Nejdříve byly soustředovány do Terezína a odtud pak na východ do dalších táborů – vyhlazovacích.

Popis událostí od pana H. G. je velmi detailní a mnohé nám objasňuje o roli plzeňských Židů v Terezíně i v Osvětimi. Zmiňuje zde i plzeňského rodáka pana Lederera, kterému se jako jednomu z mála povedlo uprchnout z Osvětimi (myslím si že tato skutečnost není mnoha lidem známa, že pocházel z Plzně). Účinkování hudebního tělesa v Terezíně je také velmi dobře zmapováno a jeho vyprávění jsem si mohla ověřit v několika nezávislých zdrojích od různých autorů.

3.6 Deník Věry Kohnové

Podářilo se mi sehnat vydání deníku dvanáctileté dívky Věry Kohnové, která si tak jako jiná velmi známá židovská dívka Anna Franková psala deník.

V pamětní knize města Plzně jsou uvedeny stručné záznamy o narození a smrti židovských spoluobčanů odvečených do koncentračních táborů během druhé světové

¹⁰⁸

tamtéž, str. 33 – 35.

války. Je zde také zmínka o rodině Kohnových. Otakar Kohn se narodil 16. 7. 1889, Eliška Kohnová rozená Langrová se narodila 1. 9. 1902, Hana Kohnová narozena 6. 1. 1924, Věra Kohnová narozena 12. 3. 1929 (Anna Franková se narodila 12. 6. 1929). Podle údajů uvedených v archivním oddělení bydlel otec s dcerami v Koperníkově ulici č. 43 a matka v Palackého č. 65.¹⁰⁹

Když bylo Věře Kohnové dvanáct let, začala si psát deník

založený na oslavu školních zkoušek. Tento deník je pozoruhodný tím, že zachycuje dobu v rozmezí necelých pěti měsíců a rychlý spád událostí v plzeňské židovské komunitě od poměrně normálního života v srpnu 1941, kdy Věra začala psát, přes roznášení registračních lístků, sestěhovávání rodin dohromady a neurčité zprávy o přesunu někam jinam asi do Terezína až po transport do neznáma v lednu 1942.¹¹⁰

Jediná zpráva, která přišla známým rodiny Kohnových, byl lístek ze Štětína od Elišky Kohnové hned po odsunu. To byly obvyklé praktiky, kdy odsunutí židovští spoluobčané byli donuceni napsat nic neříkající lístek z fiktivního místa domů svým příbuzným, že jsou v pořádku, že se mají dobře a že budou vykonávat práci na farmách nebo v továrnách. Tímto postupem si nacisté připravovali půdu pro další perzekuce a odsuny, kdy drželi židovské a nejen židovské obyvatelstvo v nevědomosti a relativním klidu, že se nic vážného neděje.

Nikdo z rodiny Kohnových se nevrátil. Podle zmíněných archivních dokumentů z Pamětní knihy byli odvezeni v transportu, který směřoval do Izbice v Polsku.¹¹¹ Datum 11. 3. 1942 – den odjezdu transportu – je poslední zmínkou o nich. Všechny plzeňské transporty směřovaly do Terezína, odkud byly vypravovány následné transporty do dalších koncentračních táborů dále na východě.

Tento deník má velkou hodnotu, neboť je psán z pohledu dvanáctiletého děvčete, kterého se popisované události přímo i nepřímo dotýkají. Věra začala psát svůj deník 23. 8. 1941 a poslední zápis je datován 13. 1. 1942.

¹⁰⁹ Susa Z., *Deník Věry Kohnové*, Středokluky 2006, str.4

¹¹⁰ Susa Z., *Deník Věry Kohnové*, Středokluky 2006, str. 4

¹¹¹ Viz příloha Radovana Kodery v závěru práce, kde je detailní informace o táboře v Izbici.

Na vydání tohoto deníku se podílel Miroslav Matouš a pomáhal mu i dobřívský kronikář Eduard Mašek, jenž ho upozornil na příbuzné, které měli Kohnovi v Dobřívě u Rokycan.¹¹²

Použiji zde několik citací z jejího deníku, který nám objasní situaci, v níž se ocitli plzenští Židé na počátku roku 1942, a jak jsem již uváděla na příkladech dalších přeživších v předchozí kapitole.

Rodiče se snažili zajistit dětem alespoň „trochu šťastné“ dětství, i když ve velmi omezených a stísněných podmínkách. Tyto pasáže citované z dívčina deníku nám přiblíží situaci z pohledu malého děvčete a jejích každodenních starostí, od bezvýznamných maličkostí až po klíčové okamžiky organizování transportů a jejich „logistického organizování Židovskou obcí“.

„23. srpna – Právě dnes je den na který jsem se těšila celé prázdniny, mohou-li se tak pojmenovat dva měsíce utrpení. My jsme totiž celý rok chodili do soukromých škol a tam jsme se učili látku gymnasia. Na konci školního roku přišla zpráva, že budeme dělat zkoušky z měšťanské látky. Museli jsme tedy o prázdninách se naučit to, co jiní za rok. Bylo to trápení! Tento týden jsem tedy dělala zkoušky. Písemné v úterý a ústní včera. Dopadly mi dobře. Vysvědčení budeme dostávat v kostele a při tom budeme zpívat židovské písničky. Už se na to těším. Ted' však už budu psát o zážitcích dnešního dne. Dopoledne, jako pobožné děcko, jsem byla v kostele. Odpoledne se vydal náš spolek pěti (Alena Šulcová, Alice Epsteinová, Eva Löwyová, Edita Kohnová a já) do polí. Tam jsme hrály různé hry a pak jsme si povídaly o svých láskách. U mne je to Harry Neugröschl, u Evy Vláďa Polák, Alice zbožňuje učitele Arnu Ehrlicha, Eda Pepíka Šmolku (našeho učitele) a Alena Honzu Poláčka. Eda a já ještě zbožňujeme kromě těchto našich hlavních lásek honzu Goldschneidera, hrozně hezkého kluka. Ted' jsem toho ale napsala opravdu hodně a proto končím.“¹¹³

„30. srpna – Dnes dopoledne i odpoledne jsme byli v kostele.¹¹⁴ Odpoledne jsme totiž zpívali. Všechno moc dobře dopadlo. Zpívali jsme šest písní a v jejich polovině měl

¹¹² Susa Z., *Deník Věry Kohnové*, Středokluky 2006, str.4.

¹¹³ Tamtéž str. 8 – 12.

¹¹⁴ Kostelem je zde myšlena nejspíše synagoga.

rabín přednášku. Moc hezky jsme prý zpívali. Po kostele jsem šlas Evou k nim. Tam jsme leply z papíru domečky a byla jsem tam až do večera. ¹¹⁵

Zde je popsáno, jak se rodiče a ostatní z Židovské obce snažili dětem zajistit zdání klidu. Děvčata se scházela a vyprávěla si o běžných starostech teenagerů té doby. Od září jim začalo vyučování jako obvykle tuto dobou.

„5. září – Dnes dopoledne jsem byla v náboženství. Když jsem přišla domů, oznámila mi maminka, že byli u nás vyměřovat byt a že nám sem dají nějaké podnájemníky. Jedny už tu máme. Jsou to Steinerů. Už jsem zvědava, kdo tobude. Odpoledne jsem se ve škole dozvěděla, že nějak v listopadu bude žakovská výstava. Loni už jednou byla. Náš kroužek se radil, Ájou společnou práci budeme dělat. Budeme dělat zahradu s altánkem, s basénem, budou tam stromy, lavičky, drátová brána, ozdobená kytkami z papíru, a j. Jen jestli se nám to povede! Začneme to dělat už brzy; na nejhůř to budeme mít do zásoby. ¹¹⁶ [...]

„11. září – To už jsem dlouho nepsala! Ani nebylo v minulých dnech nic nového. Zato dnes je věcí, že nevím s kterou nejdřív. Předně: Náš kroužek se dozvěděl, že ze zahrady na výstavu nebude nic. Někdo od nás totiž prozradil druhému kroužku, co budeme dělat, a oni to dělají taky. Usnesli jsme se tedy, že budeme dělat něco jiného. A to divadélko. My, děvčata, už úkol k tomu máme. Máme totiž namalovat, jak si představujeme loutky. Druhá důležitá věc: Dnes nám skončila škola o hodinu dřív. Zato jsme se měli dostavit na židovskou obec a tam jsme měli dostat lístky se zprávou a ty odnést do různých rodin. Prima jsem se z toho vyvlíkla. Řekla jsem, že mám moc učení. Alis jich, chudák, dostala 180. Večer mi přišla Rita oznámit, že dostala lístek, aby zítra ráno přišla s kolem do té místnosti, kde jsme byli odpoledne. Hanka zrovna tak. Zato já jsem dostala lístek, abych se tam dostavila zítra v osm hodin, ale bez kola. Já budu asi přec jen roznášet ty listy a Rita s Hankou je budou rozvážet někam do vsi.-Nevim- ¹¹⁷

Zde je popsána situace, kdy se rodiny musely sestěhovávat dohromady a začalo roznášení registračních lístků, ale děvčata vůbec netušila, co v listech je.

¹¹⁵ Tamtéž str. 22 - 24.

¹¹⁶ Tamtéž str. 38.

¹¹⁷ Tamtéž str.44 – 48.

„29. října – Dnes jsem jenom chodila (lépe řečeno: běhala) po domech. Hned ráno jsem přišla s Edou na obec, kde nám asi po půlhodině čekání dali opět mnoho listů. Přišli jsme domů po dvanácté hodině. [...]“¹¹⁸

“30. října – Dnes dopoledne jsme už chodili s těmi zatracenými listinami poslední den. Odpoledne jsme psali ve škole češtinskou komposici. Psali jsme na námět „Přišla jeseň“. Bude tam asi dost chyb, protože mi to Šmolka nedal přečíst. [...]“¹¹⁹

„4. listopadu – Sláva! Škola bude až v pondělí. Jsem teď celý den na obci. Bud' roznáším (to chodí se mnou vždycky Jindra Weiss), nebo chodím vyřizovat různé vzkazy, někdy také dělám vrátného. Každého člověka, který jde na obec, chytnu a zeptám se, co chce. Jde-li kvůli registraci, zeptám se, na registrační číslo a podle toho napíšu na kus papíru, ke kterému pánovi má dotyčný jít. Dnes jsem byla pro změnu na rabinátě a tam jsem opisovala registrace do jiných, nevyplněných formulářů. Bylo to docela zajímavý.“¹²⁰

Opět zde nacházíme patrnou snahu rodičů a členů obce zaměstnat děti, aby neměly čas myslet, jak neutěšená je situace mezi židovským obyvatelstvem v Plzni. Snaha o vyplnění volného času dětí tím, že pomáhaly de facto se „svojí likvidací“, aniž by to kdokoliv z nich i dospělých tušil. Roznášení registračních a později i transportních lístků, zdání obyčejné školní výuky organizované na obci do posledních chvil, aby děti měly vzdělání. Děti se vzájemně navštěvovaly v rodinách a rodiče se jim snažili zajistit to nejlepší, co mohli sehnat, aby se jim vedlo dobře.

Dobře zde také fungovalo přátelství a solidarita, jak jsem již psala v předchozích kapitolách, které pomáhaly transportovaným přežít hrůzy v táborech a nezhroutit se z tristních podmínek, které zde panovaly.

„7. prosince – Jé, to je psina! Naše Hanka bude pracovat v továrně v Horní Bříze. Najednou se rozhodla. Dostane povolení jezdit vlakem a už brzo nastoupí. [...]“¹²¹

“12. prosince – Jé, to je novina! Já budu chodit do rytmiky. Eda totiž se tam nechala předevcírem zapsat. Dnes přišla k nám a ptala se maminky, jestli by mě tam taky

¹¹⁸ Tamtéž str. 114.

¹¹⁹ Tamtéž str. 114.

¹²⁰ Tamtéž str. 118.

¹²¹ Tamtéž str. 142.

nechala chodit. Maminka svolila a tak jsem se hned šla zeptat, kdy a jak mám chodit. Bohužel, paní Svobodová (tak se ta učitelka jmenuje) nebyla doma. Mám tam přijít až v pondělí. Už se nemůžu dočkat. Dnes byla Hanka poprvé v té Horní Bříze. Moc se jí tam líbilo.“¹²²

„6. ledna – Já jsem ještě celá udivená. Napíšu to všechno popořadě: V poledne mi řekl Franta Steinerů, který je teď celý den na rabinátě, neboť tam mají moc práce, abych tam ve dvě hodiny přišla. Šla jsem tam. Bylo tam ještě několik dětí. Rozdali nám tam takové listy, které jsme měli roznést různým lidem. Jednalo se o to, aby tito lidé přišli dnes v šest hodin na rabinát, kde dostanou další rozkazy. Obec potřebuje mnoho lidí k práci tam, a proto zřídila pomocnou službu.¹²³ Ti lidé, kterým jsme ty listy dali, jsou zařazeni do té služby. Jsou to však samí velký lidi. Nejlepší na tom je, Fréda Kohnů odnesl ten samý list mně. Představ si, deničku, mně! Šla jsem se na rabinát zeptat, jestli to není mýlka. Prej ne a zejtra ráno v osm hodin tam mám bejt. Židi mají někam ject (asi do Terezína) a je s tím úžasná práce. Dostala jsem denní službu. Někteří mají noční. Já se ale divím, že tam dali mně, když ostatní jsou dospělí.[...]”¹²⁴

“7. ledna – Ráno v osm hodin jsem šla na rabinát. Bylo tam ještě několik dětí. Zase jsem roznášela ty listiny a chodila vyřizovat různé vzkazy. Také jsem byla v Sokolovně. Oni jsou totiž zase registrace, které se dělají v Sokolovně. Asi všichni Židi z Plzně odjedou. Budou tři transporty. V Sokolovně bude také shromaždiště, ve kterém budou Židi asi tři dny před odjezdem. Na druhý týden má odject první transport a hned nato další. Dnes tedy jsem byla v té Sokolovně něco vyřídit. Bylo tam hrozně lidu. Odpoledne jsem byla na rabinátě znova. Dopoledne se mi to tam ale lepší líbilo, hlavně proto, že tam asi v jedenáct hodin přišli Emil s Dolfim. Hned ale odešli. Na rytmiku jsem dnes nešla.“¹²⁵

„8. ledna – Je po obědě a já nechci nic dělat. Maminka se pořád zlobí, že nic nepomáhám, že jen zdržuju a pod. Dopoledne jsem byla zase na rabinátě. Opatrovala jsem tam malé dítě. Je tam totiž útulek dětí, jejich rodiče se připravují k odjezdu. Svěřili mi tedy jednoho malého chlapečka. Jinak jsem tam hrála ping-pong a měla jsem se

¹²² Tamtéž str. 146.

¹²³ Pomocná služba náboženské židovské obce v Plzni, Archiv města Plzně, K 1253

¹²⁴ Susa Z., *Deník Věry Kohnové*, Středokluky 2006, str. 178 – 180.

¹²⁵ Susa Z., *Deník Věry Kohnové*, Středokluky 2006, str. 184.

*dobře. Ve čtyři hodiny jdeme k registraci. Dozvíme se tam, v kterém transportu pojedem. Alis jede v prvním, Eva Löwyů ve druhém. Jinak ještě nikdo ze známých u registrace nebyl. Tak jsem zvědava, jak nám to dopadne. Také jsem zvědavá na Emila a Dolfiho. Hned, jak přijdu ze Sokolovny, oznámím ti deníčku, jak nám to dopadlo.-----
-Tak zaplat' Pán Bůh, už jsme doma. Byli jsme tam skorem tři hodiny. Jedeme ve II. Transportě. Od neděle za týden, 18. 1., už jdeme do Sokolovny a po několika dnech rovnou na dráhu. Budu se s tebou, deníčku, muset rozloučit. Vezmeme si s sebou jen nejdůležitější věci. Jsem už beztak u konce deníku. Chtěla jsem si pořídit druhý deník. Takhle to ovšem nejde. Je mi to dost líto.* ¹²⁶

„10. ledna – To je fajn! Emil a Dolfi jedou taky v II. transportu. Aspoň pojedeme spolu.[...] 12. ledna – Na včerejší den do smrti nezapomenu. Za jedno: to byla poslední neděle, co jsem doma. A za druhé: tolik jako včera, jsem se ještě nikdy nenaplakala. Maminka pláče pořád a tak hrozně smutná a vše vidí černě. Já pláču s maminkou, protože je mi jí líto a Hanka pláče taky. Ty nejnmutnější věci si sbalujeme, a sice každý zvlášť, protože tam nebudeme dohromady. Dnes jsem se byla rozloučit s Irenou a Alis. Ty už jedou zejtra ráno v devět hodin. Musela jsem Alisce slíbit, že ji zejtra půjdu k Sokolovně doprovodit. Odpoledne poslali mě a Evu z pomocné služby k jedněm lidem pomáhat balit. Byly jsme tam tedy. Jedli jsme tam višňovej kompot a mandle. 13. ledna – Ráno v půl deváté jsem přišla k Epsteinům. Už tam byli všichni: Emil, Oli a Dolfi. Emil mi dal svoji fotografii. Od Alis a Oli už jsem si vzala včera. Vezmu si je s sebou. Za chvíli jsme šli všichni k Sokolovně. Pomohla jsem nést jeden batoh. Každěj má svý číslo, které si musí dát na kufry a jedno přišít na sebe. Byla to smutná cesta. Pro Alisku snad naposled. U Sokolovny nastalo loučení. Alis a Oli plakaly. Já jsem se ztěží opanovala. Dala jsem Alis pusu. Jestli ji ještě jednou uvidím? Doma je teď hrozně práce. Musím taky hodně pomáhat. 15. ledna – Neděle už se, bohužel blíží. U nás je pořád smutno. Musíme všichni balit. Včera jsem si nechala ostříhat vlasy. Měla jsem velmi dlouhé vlasy až do polovic zad, svázané vzadu dvěma stužkami. Teď je mám krátké. Také jsem se včera nechala fotografovat. Fotografie už prej budou zejtra. Pro Pána Boha, já už jsem na konci deníku. No, už bez toho nemůžu moc psát. Už jsme tu jenom zítra a pozítří a pak – kdo ví, co bude pak. Dneska už odjel první transport ze Sokolovny. Pozejtří nastoupíme my na jeho místo. Jak se mi bude po tobě, deníčku,

stejskat! To jsem si věru nemyslela, když jsem v srpnu po zkouškách začala psát své zážitky, že takhle smutně skončím. Nezažila jsem sice ten půl roku mnoho hezkého, ale jak ráda bych tak zůstala.

S Bohem, můj deníčku!

*S Bohem!*¹²⁷

Věra zde popisuje, jak probíhalo zbavování Židů jejich důstojnosti, práv a majetku. Záměrně jsem citovala ty nejvypjatější okamžiky deníku od 10 - 15. ledna 1942. (Tento velmi podrobný popis podává i dr. Riesel viz výše). Věra zde velmi detailně popisuje logistickou organizaci před transporty a dále pak samotné roznášení transportních lístků, registrace, odchody a loučení před samotnými transporty. Popis událostí je zde velmi podrobně vylíčen a nepotřebuje již další komentář k přiblížení se pocitům transportovaných. Popis je viděn očima dvanáctileté dívky, jež citlivě vnímá situaci, ve které se celá židovská komunita v Plzni ocitla a jak to na ni všechno působilo.

Rodiče všech židovských dětí se totiž snažili svoje děti uchránit před krutou pravdou, a proto jim svěřovali drobné úkoly, aby jejich život netrpěl nečinností a oddávání se smutnění a otázkami nad budoucností. Některé děti bohužel roznášely rozkazy k dostavení se do transportů¹²⁸ a vyřizovaly jiné pochůzky pro rabinát. Děti si stále mohly hrát a stýkat se mezi sebou.¹²⁹ A nemusely myslet na bezútěšnou situaci, která je obklopovala na každém kroku.

V *Deníku Věry Kohnové* je zmiňována Pomocná služba náboženské židovské obce. Tato Pomocná služba náboženské židovské obce vznikla 6. ledna 1942.¹³⁰ Jejím hlavním úkolem byla pomoc při zařazování do transportů. Nabízela hlídání dětí do osmi let, organizovala sběrnou službu, která odvážela zavazadla na shromaždiště a zajišťovala celou logistiku transportů. Tato služba pomáhala ve dne v noci. Věra Kohnová ve svém deníku zmiňuje, jak pro tuto službu roznášela lístky do transportů

¹²⁷ Tamtéž str. 190 – 196.

¹²⁸ První plzeňský transport R přijíždí do Terezína 18. ledna 1942

¹²⁹ Tamtéž str. 4-199. Stručné shrnutí.

¹³⁰ Pomocná služba náboženské židovské obce v Plzni, Archiv města Plzně, K 1253

(ona o tom ale nevěděla, myslela si, že vyřizuje pochůzky pro rabinát) a vyřizovala další pochůzky.¹³¹

Postup při nástupech do transportů byl následující: dotyčný dostal předvolání, transportní lístek a dokumenty, které musel vyplnit. Transportní lístek obsahoval datum nástupu, číslo transportovaného (viz dr. Riesel měl číslo R 220), jméno, datum narození, bydliště, datum nástupu včetně místa a hodiny.¹³²

Židé si mohli s sebou vzít pouze zavazadlo o váze 50 kilogramů. Nutné bylo, aby měli u sebe vyplněné tiskopisy, které obsahovaly popis bytového zařízení. Toto zařízení zůstalo v opuštěných bytech. Tiskopisy obsahovaly seznam účtů, ceností, bankovních sejfů včetně hesel k nim, vkladní knížky, pojistky, potravinové lístky. U těchto lístků muselo být přesně vyúčtováno, co bylo spotřebováno – nic se nesmělo spotřebovat dopředu. To velice usnadňovalo následné zabavování jejich majetku. Vše se dělo s příslovečnou německou důkladností a pečlivostí.¹³³

Toto všechno Věra velmi dobře a detailně popisuje ve svém deníku. V předvoláních se vyskytovaly absurdní pokyny, aby si Židé s sebou vzali spací podložky, a dokonce i přenosná kamínka. Tato situace v deportovaných vyvolávala pocit falešného bezpečí.¹³⁴

3.7 Dobový válečný tisk v Plzni

Ukázku z dobového plzeňského tisku jsem objevila na internetových stránkách Deportálu, který je celý zaměřen na osudy obětí šoa na Plzeňsku. Sama jsem se pokoušela hledat v archivu zprávy z dobového tisku. Pokusím se tedy okomentovat několik článků, které jsem vložila do přílohy této práce. Na dobových dokumentech je nejlépe patrná tehdejší nálada lidí a toho jak se chovali ke svému židovskému obyvatelstvu. Z některých článků je patrná jistá opatrnost ve sděleních, z jiných přímo „čiší“ germánská rétorika pisatelů a vydavatelů.

Nařízení týkající se židovského obyvatelstva se v plzeňském tisku začala objevovat již v červenci roku 1939. Bylo to nařízení týkající se označení židovských

¹³¹ Tamtéž str. 184.

¹³² Špírková, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 83.

¹³³ Tamtéž str. 84.

¹³⁴ Tamtéž str. 84.

obchodů vývěskami „Jüdisches Geschäft“ – „Židovský obchod“. Označení muselo být provedeno ihned a takovým způsobem, aby bylo viditelné ze všech ulic. Souviselo to s nařízeními, která vyšla a byla prosazována na území celé Třetí říše. V periodiku *Plzeňský kraj* z 11. 8. 1939 vyšel článek s názvem „Židé nejsou členy Národního souručenství.“ Zde se Národní souručenství důrazně ohrazuje proti tvrzení, že Židé používají a nosí jejich odznaky a jsou jejich členy.¹³⁵ V dalším článku z téhož periodika, z 18. 10. 1940 je členům Národního souručenství zakázáno stýkat se Židy. Dále je v tomto článku popisováno přesně podle znění Norimberských rasových zákonů, kdo je považován za Žida.

Posléze situace nabírá na obrátkách a zákazy a příkazy se začínají rozšiřovat na obyčejný život Židů. Je jim zakazováno navštěvovat biografy – nařízení Úředního listu města Plzně ze dne 1. 9. 1939. V roce 1940 v periodiku *Plzeňský kraj* vychází dokonce článek (ze dne 10. 5. 1940) s názvem „Opatření proti Židům.“ V tomto duchu pokračují články *Plzeňského kraje* po celý rok 1940. Vycházejí zde rozhodnutí, opatření, zákazy pro židovské obyvatelstvo a to, jak se k němu mají chovat občané protektorátu. Plzeň nebyla v tomto směru výjimkou a vydávala všechna opatření jako ostatní města protektorátu.¹³⁶

3.8 Osobní návštěva KT Osvětim

Pro pochopení, jak nacisté uskutečňovali svoje „konečné řešení“, jsem navštívila největší vyhlazovací a pracovní koncentrační tábor Osvětim v Polsku. Chtěla bych popsat fungování a organizaci práce v táboře. Víím, že bylo již popsáno mnoho stránek o tom, jak to fungovalo, ale až na samotném místě si uvědomíte tu zrůdnost a příslovečnou německou preciznost, s jakou bylo toto vše vykonáváno. Tak, jak fungovala Osvětim, fungovaly i ostatní koncentrační tábory na území Třetí říše a jí okupovaných území.¹³⁷

Pro ilustraci situace těsně po válce jsem zde uvedla i kapitoly týkající se konce války a Norimberského procesu s nacistickými pohlaváry. Při projednávání procesu zde ostře kontrastuje s tím, že všichni obvinění popírali svoji vinu a na druhé straně byly

¹³⁵ Národní souručenství byla jediná organizace, která byla prezidentem Háchou oficiálně povolena na území protektorátu. Viz: <http://kvhmz.webnode.cz/narodni-sourucenstvi/>

¹³⁶ <http://www.deportal.cz/dat.htm>

¹³⁷ Swiebocka T. a kol., *Auschwitz – Birkenau dějiny a současnost*, vydalo Grafikon Jaroszwice, Panstwowe Muzeum Auschwitz – Birkenau 2011, str. 4 – 28.

obrazy skutečné zkázy, která po nich zůstala na osvobozených územích. Všichni z obviněných tvrdili, že o ničem nevěděli a nikdy a nikomu žádný rozkaz k likvidaci nedali. Není možné, aby nikdo o koncentračních táborech nevěděl, co se v nich děje a kde jsou. Jejich obrovská rozloha se nedala jen tak utajit a zahalit jejich pravou činnost. Při studiu dalších a dalších materiálů jsem opravdu narážela na slova: „nevím, nebyl jsem tam, rozkazy jsem nevydával, jen jsem je poslouchal.“

Dlouhou dobu se sice dařilo držet obyvatelstvo v nevědomosti především židovské, - že jejich spoluobčané opravdu jezdí za práci na východ, ale s postupem času to bylo stále obtížnější. Transportovaní byli donuceni napsat po příjezdu do tábora lístky se vzkazy, že se mají dobře a nic jim neschází. Skutečnost byla ale jiná. Než tento lístek dorazil k adresátovi, byl většinou odesílatel již dávno po smrti.

Tento tábor byl založen v polovině roku 1940 na okraji města Osvětim, které bylo nacisty začleněno do Třetí říše. Poté byl název města změněn na německý – Auschwitz. Tábor byl vybudován na místě bývalých polských kasáren. Během let 1940 – 1941 Němci vytlačili polské obyvatelstvo ze čtvrti Osvětim, kde byl zřízen tábor, a i z osmi okolních vesnic. Všichni místní Židé – tedy 60 % obyvatelstva Osvětimi - byli deportováni do ghatt, velký počet polských obyvatel byl odvečen do Německa na nucené práce.¹³⁸

Budovy vysídlených polských obyvatel byly demolovány (jednalo se o 1 200 domů), aby se získal nový prostor pro vybudování táborového zázemí. V obytných domech, které unikly demolici, sídlili důstojníci SS často s celou svou rodinou. Některé existující továrny byly obsazeny, přestavěny a využity pro válečný průmysl Třetí říše. Vybuovali zde největší chemickou továrnu IG Farbenindustrie v malém městečku Monovice, kam bylo zavlčeno kolem 11 000 nuceně nasazených pracovníků, zejména se jednalo o Poláky, Rusy a Francouze.¹³⁹

Ve vrcholné fázi se tábor sestával ze tří hlavních částí: Auschwitz I., první a nejstarší část, tzv. Stammlager (kmenový tábor, kde početní stav vězňů kolísal mezi 12 000 a 20 000). Auschwitz II-Birkenau, druhá největší část táborového komplexu (v roce 1944 činil početní stav vězňů nad 90 000). Výstavba tohoto tábora byla zahájena na podzim roku 1941 na místě vysídlené vesnice Brzezinka (Birkenau), která je vzdálená asi 3 kilometry od kmenového tábora Auschwitz I. Auschwitz III-Monowitz – tzv. třetí část tábora zvaná Buna, kde v létě roku 1944 bylo více než 11 000 vězňů.

¹³⁸ Tamtéž str. 4 – 28.

¹³⁹ Tamtéž str. 4 – 28.

Zpočátku tento tábor fungoval jako pobočný. Chemické závody IG Farben zde vyráběly syntetický benzin a umělý kaučuk. Od listopadu 1944 pobočný tábor Buna fungoval jako samostatný pod názvem KL Monowitz a podléhala mu většina pobočných táborů KL Auschwitz. V letech 1942 – 1944 vzniklo 47 pobočných táborů a vnějších komand KL Auschwitz, které využívaly otrockou práci vězňů. Nacisté je nejčastěji umísťovali poblíž hutí a dolů nacházejících se v oblasti Horního Slezska a také poblíž chovatelských stanic a zemědělských farem. Všechny části a pobočné tábory byly obehnané ploty s ostnatým drátem nabitým elektrickým proudem. Strážní věže rozmístěné v pravidelných rozestupech znemožňovaly jakýkoliv kontakt s vnějším světem, který ostatně nebyl povolen ani z jedné strany ostnatého drátu. Vymezený prostor mezi táborem Auschwitz I. a Auschwitz II-Birkenau (tzv. Interessengebeit) o rozloze 40 čtverečních kilometrů izoloval celý tábor od vnějšího světa.¹⁴⁰

Chtěla bych zde shrnout svoje osobní pocity.

Po vstupu do areálu Auschwitz I. nebyl dojem ještě tak silný – před námi stály cihlové domky a celkově areál vypadal jako opravdová kasárna. Ovšem po navštívení prvního domu nás tento dojem rychle opustil. Při pohledu na obrazy na stěnách, obrovskou skleněnou urnu s popelem zemřelých vězňů a hromadu brýlí jsem ztratila řeč. Až do konce jsem nebyla schopna promluvit. Při procházení expozice jsem si neustále kladla otázky, jak je tohle možné? Jak mohl někdo něco takového udělat? Při spatření hromad kufrů, bot, hrnců, kartáčků na zuby, haldy lidských vlasů, oblečků miminek a hraček dětí se nedostává slov a jen mlčky procházíte a z očí vám kanou slzy. Neustále si kladete otázku, jak se mohl jiný člověk chovat takovým způsobem k jinému člověku. Tuto otázku si také museli klást židovští obyvatelé, že není možné, aby se jeden člověk mohl chovat k druhému s takovou krutostí. Bohužel skutečnost byla jiná – opravdu to možné je. Je to opravdu velmi těžké ke strávení a pochopení.

Ale to nebylo to nejhorší. V KL Auschwitz I. existovalo i vězení a soud – už jen tato absurdita, když si představíte, že v koncentračním táboře, kde jsou životní podmínky tak tristní, může existovat ještě vězení. Po jeho zhlédnutí jsem si kladla otázku, jaká síla musela držet vězněné při zdravém rozumu, jak někteří dokázali i přežít a s jakým traumatem se museli vyrovnávat do konce svého života. Po této návštěvě se už nedivím, že jsem nemohla sehnat žádného přeživšího, který by byl ochoten se hovořit o tom, co se dělo. Plně chápu jejich postoj, že chtějí za touto zkušeností udělat velkou tlustou černou čáru.

¹⁴⁰

Tamtéž str. 4 – 28.

Po příjezdu, do tři kilometry vzdáleného tábora Auschwitz II. – Birkenau se před námi otevřela obrovská planina se známou bránou a železniční tratí, která je skoro na všech nejznámějších fotografiích publikovaných z Osvětimi. Po vstupu bránou jsme spatřili naprosto rovnou obrovskou plochu bez jediného stromu a keříku s několika zbylými „baráky“. Nalevo byly „baráky“ zděné a napravo dřevěné, ve zděných byly ubytovány ženy a v dřevěných muži.

Rampa, kde probíhala selekce, mi připadala neskutečně dlouhá a její koleje končily u krematorií I. a II. Krematoria I. a II. jsou tak jako většina „baráků“ zničená (nacisté je na konci války vyhodili do vzduchu a „baráky“ jsou vybombardované od spojenců při osvobození tábora a stojí zde jen základy s komíny). Celý areál je obehnan ostnatými dráty nabitými elektřinou. Každých několik desítek metrů jsou rozmístěny strážní budky.

Šokující dojem při příjezdu umocnilo hejno havranů – jak příznačné pro takové místo. Celý prostor je velmi obrovský, naprosto rovný, bez jakéhokoliv kopečku, kde by se mohl někdo schovat a pokusit se tak uniknout z tábora ven, (což n bylo téměř nemyslitelné).

Na konci rampy s kolejemi je mezi krematorií I. a II. umístěn pomník všem obětem zahynuvších na tomto místě. Desky s nápisy jsou ve všech jazycích vězněných národů a místem konání pietních aktů – jeden se zrovna na místě odehrával. Pravidelně se zde také odehrávají tzv. Pochody živých. Jde o pochody živých lidí, kteří tímto uctívají památku těch, co holocaust nepřežili. Pochod vyráží z Osvětimi I do Birkenau, kde se pak koná pietní akt.

Moje konečné zhodnocení celkového dojmu je takové, že už nikdy více KT nenavštívím. Je však nutné dnešním mladým lidem připomínat toto zvěrstvo a shromáždit co nejvíce postřehů a vzpomínek od přeživších z těchto míst (přeživší stárnou a umírají a jejich odkaz nesmí být zapomenut). Musíme neustále připomínat tato zvěrstva, aby k nim už nikdy a nikde nedošlo.

4 NÁVRAT A DOBA POTÉ

4.1 Návrat z Terezína a doba poté

„Když jsme se s maminkou vrátili z Terezína domů do Plzně, maminka navštívila svoji známou, bývalou přítelkyni, a žádala ji o vrácení ložního prádla a ubrusů, které si u ní nechala před odjezdem do Terezína. Bývalá přítelkyně byla rozčarovaná z toho, že jsme se objevili u jejího prahu a její první slova byla: „Vy jste se vrátili?“ Když maminka požadovala vrácení uschovaných věcí, tak se přítelkyně vymlouvala, že nic nemá, že to již je opotřebované a musela to již vyhodit. Paradoxem bylo, že se maminka dívala na stůl, kde byl jeden z jejích ubrusů i s jejím monogramem.¹⁴¹ Můj mladší bratr měl dlouho po propuštění z Terezína strach ze slepic, protože je do svých 8 let nikdy neviděl. Dětem scházeli rodiče a rodičům děti a nikdo z nás vlastně nevěděl, jak má vlastně žít.¹⁴²

Zde na tomto místě jsem si dovolila opět použít citace od dr. Riesla. Jeho slova nejlépe vystihují situaci přeživších, když se vrátili „domů“. Nikdo je nikde nečekal, nebyl žádný domov, žádná další perspektiva co dál. Jen kruté vzpomínky a traumata to byl jejich majetek.

„Pamatuji, jak matka stála u okna a neustále vyhlížela, zda se nevrátí nějakí příbuzní. Na návštěvu k nám chodily matčiny přeživší přítelkyně, také vdovy a neustále se bavily o koncentračních táborech a nezvěstných blízkých. Jednou matka k nám domů přivedla staršího kluka našich židovských známých (byl to František Goldscheider), který přišel o oba rodiče a neměl kam jít. Ztratil úplně vše“.¹⁴³

„Poválečná doba byla smutná a těžká. Dostali jsme náhradní byt, prožívali jsme velkou nouzi. Ta nevadila tak jako velká osamělost. Nedařilo se založit nová přátelství, lidé byli odtaziti, nedůvěřiví, zdráhaví a opatrní. Spolu s ostatními lidmi jsme se ptali, kde ten bůh byl nebo kde vlastně je. My přeživší Židé jsme se uzavírali do sebe a mnozí z nás víru v boha ztratili“.

¹⁴¹ Tento příběh nejlépe vystihuje, jak se k příchodím navrátilším se chovalo obyčejné obyvatelstvo Plzně. Většina lidí byla pohodlně usazena v majetcích zabavených po deportovaných Židech a pro mnoho z nich to byl šok, že se vrátili.

¹⁴² Tamtéž, str. 34 – 42.

¹⁴³ Riesel, P., *Protestuji!*, str. 34 – 42.

„První významný impulz, který mnou otřásl, se udál na základní škole, do které jsem právě nastoupil. Chlapec, který se mnou seděl v lavici, mi nechtěl dát něco opsat se slovy: židákovi nic opisovat nedám. Nevím, odkud věděl, že jsem Žid, ale bylo zle. Zatmělo se mi před očima a všechna nahromaděná zlost se vylila na něj. Nemohli mě od něho odtrhnout ani hasicím přístrojem. Zle jsem ho zřídil a již jsem ho v životě neviděl. Když jsem to vyprávěl doma matce, řekla: „Konečně něco s tebou pohnulo.“ Naše úsilí o asimilaci nebylo jednoduché. Když se náš život konečně trochu stabilizoval, byli jsme komunisty vyvlastněni. Byt i se zařízením nám byl zabaven. Důvodem bylo, že matka po návratu z Terezína, když jí byl navrácen arizovaný majetek (obchod s truhlářským zbožím), vybrala peníze potřebné na zařízení bytu. Později vyměřenou daň neměla z čeho zaplatit. Nastěhovali jsme se do provizorního bytu bez zařízení. Zachránil nás přítel, který nám nabídl, abychom bydleli s ním ve větším rozděleném bytě. Nestali jsme se stoupenci komunismu, a já měl později problémy po absolvování gymnázia dostat se na vysokou školu.“

Ve velké části veřejného mínění se můžeme setkat s termínem rok jedna. Za rok jedna je považován rok 1945, kdy jedna desetina Židů z Českých zemí přežila šoa (po druhé světové válce žilo v Čechách a na Moravě 15 000 Židů¹⁴⁴, včetně přistěhovalců z Podkarpatské Rusi, tzv. Optantů),¹⁴⁵ ale žádnou tlustou čáru za minulostí udělat nemohla. V době po válce se do jejího povědomí a vědomí totiž stále vracela tři období: éra první republiky, čas tzv. Druhé republiky a holocaust (v menšinovém chápání šoa), pro který bezprostředně po válce existoval název katastrofa. Doba tzv. Druhé republiky a období Protektorátu Čechy a Morava byly přitom z židovského hlediska chápány jako období disharmonie, atypických a nepříznivých zlomů.¹⁴⁶

Z 3 200 plzeňských Židů jich přežilo 204, do města se však vrátilo pouze 116 osob. Spolu s demobilizovanými vojáky a dalšími přistěhovalými utvořili na podzim roku 1945 obec o 400 členech.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Německá historička českého původu Eva Hahn uvedla, že tzv. Konečnému řešení židovské otázky uniklo asi 40 tisíc protektorátních Židů (14 tisíc osob přežilo koncentrační tábory, 26 111 přežilo v emigraci). Deportovány nebyly 2803 osoby. | Celkem bylo zavražděno 260 tisíc československých Židů. Eva Schmidtová-Hartmannová (tj. Hanhn), *Ztráty československého židovského obyvatelstva 1938-1945*, in Milena Jamšová (ed.), *Osud židů v protektorátu 1939-1945*, Praha 1991, str. 95 a 104.

¹⁴⁵ Tomáš Pěkný, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, str. 657, 638, 348.

¹⁴⁶ Blanka Soukupová, *Židé a židovská reprezentace v Českých zemích v letech 1945-1948 (Mezi režimem, židovstvím a Judaismem)*, in *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce, od osvobození k nové totalitě, Židovské muzeum v Praze Praha 2009*, str.55.

¹⁴⁷ Věra Špírková, *Židovská komunita v Plzni*, in *Průvodce historií západních Čech*, č. 5, Domažlice 2000, s.94 – Po vzniku Izraele se asi jedna polovina členů obce z Plzně rozhodla pro emigraci. Tamtéž str. 96.

V první fázi rekonstrukce židovské obce – vznikalo napětí mezi menšinou, rozrušenou notoricky známou neochotou některých bývalých židovských „přátel“ vrátit uschovaný majetek,¹⁴⁸ hamižnost zaznamenanou v četných memoárech¹⁴⁹ i v poválečném menšinovém tisku, minoritní reprezentací a režimem. Další napětí vznikalo především kolem restitucí a kolem zahájeného odsunu německého obyvatelstva, do něhož byli zařazováni na základě retribučních dekretů i tzv. němečtí Židé. Někteří tento tlak nevydrželi a sami raději odešli do exilu.

Po těchto zkušenostech, které zde MUDr. Riesel popisuje, je vidět, že obyvatelé (ale i známi), kteří se dostali k židovskému majetku, vůbec nepředpokládali, že by se tito lidé mohli vrátit. Mnoho z nich bylo velmi překvapeno, že se vůbec mohli vrátit a najednou se domáhali svého majetku, který ovšem měl už někdo jiný a tvářil se, že to vlastně není jeho věc, a nic jim vracet nebude. Poválečná republika si s navráťivšími vlastně nevěděla rady. Nevěděli jak se k nim mají vlastně chovat. Mnohdy se stalo, že na vysokých úřednických postech seděli osoby, které si užívali zabaveného majetku po Židech a teď by ho měli vracet? Nepředstavitelné!

Integraci židovské menšiny do většinové společnosti znesnadňovala i jinakost české a židovské válečné zkušenosti. Určité věci byly nesdělitelné a ten, kdo je nezažil, je nemohl zcela pochopit. Obec z pochopitelných důvodů iniciovala vzpomínkové rituály, které zpětně židovskou identitu posílily a ohraničily: tryznu 1. září 1945 v Židovské radnici v Praze za „padlé a umučené“¹⁵⁰ a od března následujícího roku každoroční tryznu na památku vraždy československých Židů v Osvětimi v noci z 8. na 9. března 1944 (vyvraždění rodinného tábora v Birkenau), den smutku, z něhož se stala nejvýznamnější poválečná židovská slavnost. Bezprostředně po válce vznikaly v regionech první památníky obětem šoa.¹⁵¹

Když měl Robert Wistrich hodnotit situaci Židů ve střední a východní Evropě po druhé světové válce, psal o „*zdecimovaném, bledém stínu*“ toho; co tato oblast bývala.¹⁵² V českých zemích lze totiž vidět obrovskou snahu o renesanci židovské

¹⁴⁸ Historička Helena Krejčová psala v této souvislosti o „antisemitismu špatného s vědomím“. Helena Krejčová, Český a slovenský antisemitismus 1945-1948, in Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana, Praha 1993, str. 160. také Blanka Soukupová, str. 65.

¹⁴⁹ Viz také přílohy rozhovorů přeživších z Židovského muzea.

¹⁵⁰ Program VŽNO, VII, 1, 1. září 1945, str. 7.

¹⁵¹ Např. V Plzni bylo rozhodnuto o výstavbě pomníku již v roce 1947. Špirková, Židovská komunita v Plzni, str. 94.

¹⁵² Robert Wistrich, Nacionalismus a antisemitismus v dnešní střední a východní Evropě, in Antisemitismus, str. 34.

komunity, kterou zproblematizoval Únor a zcela pak přerušila tzv. Normalizace v sedmdesátých letech 20. století.¹⁵³

„Na základě publikovaných i nepublikovaných menšinových i většinových memoárů, orálně-historických interview a polořízených rozhovorů se židovskými pamětníky, s jejich příbuznými a známými, interview a rozhovorů, které jsem vedla osobně, nebo je pořídili studenti mého antropologického semináře na Univerzitě Karlově v Praze, Fakultě humanitních studií, v letech 2002-2008, i na základě materiálů z rodinných archivů. Z etických důvodů neanalyzuji svědectví o těch, které jejich „horká“ paměť přiměla k dobrovolnému odchodu ze světa, v němž již po válečných zkušenostech s popřením lidství nechtěli existovat. I když statistika sebevražd přeživších, kteří nemohli využívat před rokem 1989 psychoanalýzu, pro české a slovenské prostředí neexistuje, lze předpokládat, že v žádném případě nešlo o ojedinělé případy osobního řešení šoa.“¹⁵⁴

Dle dalšího vyprávění se k přeživším nechoval čestně ani stát. Celé to budí dojem, že stát nevěděl, co si má s těmito lidmi počít, kam je zařadit, jak se k nim chovat a v mnoha případech se zachoval tak, jako by ti lidé vůbec nežili a nikdy se nevrátili, choval se k nim jako k neviditelným a neexistujícím bytostem. Pro stát by bylo lepší, kdyby se vůbec nevrátili a on se nemusel o ně postarat a vracet jim zabavený majetek. Stejně nebo podobné zkušenosti popisují i další přeživší jak je patrné z ukázek rozhovorů v příloze této práce. Odcituji zde část vzpomínek MUDr. Riesla: „*Nikdo z nám blízkých nevěděl, jak dále žít. Dětem scházeli rodiče, rodičům děti. Měli jsme nouzi, ale ta nám nevadila. Vadila osamělost. Chyběla rodina. Čeští spoluobčané byli rezervovaní a nenavazovali s námi přátelské vztahy, zachovávali si odstup. Měli své rodiny, přátele nepotřebovali nové, dokonce problémové přátele*“.¹⁵⁵

K tomuto citátu si myslím není potřeba nic dodávat. Vypovídá o celé situaci jak se navrátilci cítili. Kromě psychického traumatu museli navrátilci překonávat i své „fyzické“ utrpení v kombinaci s citovou a emoční vyprahlostí. Mnoho navrátilců po svém návratu ztratilo svou víru v Boha. Proto bylo obnovení náboženského života tak obtížné. Byl tu i další problém židovských rodin, který zasáhl i druhou generaci : život

¹⁵³ Blanka Soukupová, Židé a židovská reprezentace v Českých zemích v letech 1945-1948 (Mezi režimem, židovstvím a Judaismem), in Židovská menšina v Československu po druhé světové válce, od osvobození k nové totalitě, Židovské muzeum v Praze Praha 2009, str.80.

¹⁵⁴ Tamtéž str. 81, in: Modely životních osudů českých Židů po šoa.

¹⁵⁵ *Trauma, historie, svědomí Výbor z textů ze seminářů Prix Irene 2008-2009 a příspěvky členů Rafael Institutu*, eds. 2010, str.136-139.

s mrtvými příbuznými, které neznali a očekávání navrácení se mrtvých.¹⁵⁶ Na příkladu rozhovoru a vzpomínek Dr. Riesla a ostatních přeživších s jejichž rozhovory jsem měla tu možnost pracovat, je toto všechno velice dobře patrné. Jeho inklinace k psychiatrii, aby se vyrovnal se svým traumatem. Vzpomínky jak matka očekávala návraty příbuzných i s jinými ženami a stalo se to jejím životním posláním čekat zda se někdo z příbuzných přece jen nevrátí – vyhlížení z okna, hovory s ostatními ženami, cesty k Besedě.

Každý osud popisovaný a zmapovaný je jiný, a nelze jej proto zobecňovat a paušalizovat, ale je možné vysledovat mnoho společných atributů: čekání na příbuzné, boj s traumaty, problémy při začleňování do společnosti a odtažitý vztah většinové společnosti k židovské minoritě a postoj, že neexistuje žádný židovský problém v poválečné společnosti. Mnoho přeživších se snažilo asimilovat do společnosti, nevystupovat z davu nijak nevyčnívat. Z obavy o osud dětí se snažili v sobě zapřít „stigma“ židovství (v této poválečné společnosti bylo židovství považováno za negativní stigma) a vstupovali do KSČ. Mnoho jich odešlo do emigrace (znovu). Po tzv. Sametové revoluci v listopadu 1989 se mnozí navrátili zpět a znovu se začali hlásit ke svému židovství a vedli k němu i svoje děti (viz rozhovory přeživších v příloze této práce).

Mnoho navrátiivších vstoupilo do KSČ v domnění, že jen oni dokážou zabránit opakování se nacistického extremismu. Bohužel toto jejich očekávání se nenaplnilo. Mnoho jich po roce 1948 rychle „vystřízlivělo“ z tohoto omylu, ale cesta k normálu byla velmi obtížná. Opuštění Strany po roce 1948 bylo dalším stigmatem a nebezpečím pro jejich další osud a osud jejich blízkých. Ten, kdo se nepřidal na většinovou stranu, byl opět pronásledován a pezequoován, stěhován na jiná místa, vyhazován z práce a dětem bylo znemožněno studium a další vzdělávání. Z obav před těmito represemi skrývali vytetovaná čísla z koncentráků před dětmi a ostatními lidmi, vyhýbali se synagogám, židovským svátkům, hřbitovům a nikde nevyprávěli, co zažili a vše skrývali v hloubi své duše. Nikdo se neodvážil dát veřejně najevo, že patří k židovské menšině.

Dále ze vzpomínek MUDr. Riesla: *„Byly překážky. Inklinoval jsem k psychiatrii, ale musel jsem odejít na umístěnku do pohraničí a po krátkém zácvičku v místní nemocnici jsem musel odejít na venkovský obvod, který nebyl obsazen. Posléze, jako*

¹⁵⁶

Tamtéž str. 83.

politicky persona non grata, jsem byl přeřazen k práci závodního lékaře, který nesměl z politických důvodů ošetřovat úředníky a dělnické učně. K této práci jsem si přibral práci v protialkoholní poradně, protože jsem nemohl navštěvovat své pacienty doma, a realizovat tak roli rodinného lékaře, což mě naplňovalo. Pro mnohé ubohé a zubožené jsem měl větší empatii než pro některé naduté dělníky, členy lidových milic. Někteří, když se přiopili, si veřejně chválili protektorát do doby heydrichiády. Libovali si, co všechno fasovali. Práci v protialkoholní poradně mi nikdo nezáviděl, ale pro práci na psychiatrii jsem nebyl uvolněn, ačkoli mě podporoval i krajský psychiatr. Tyto půtky mě nejspíše formovali v zarputilého a vzdorného člověka, který se nedá. I pozdější obhajoba mé kandidátské práce, kterou jsem obhajoval po 21letém zdržení až v novém režimu, nebyla výsledkem mé „vědeckosti“, ale spíše trucovitého úsilí dotáhnout práci do cíle“.¹⁵⁷

„Mám potřebu užitečnosti, a proto si hlídám svou práci. Nezdolnou vůli k životu a lpění na něm. Naučil jsem se mobilizovat sám sebe tím, že jsem se na sebe rozčílil. To mě aktivovalo a dávalo mi sílu“. Tento postoj je velice typický pro většinu přeživších a tím je jejich zarputilost.¹⁵⁸

Na příkladu dr. Riesla a dalších rozhovorů v příloze této práce je vidět, jak se náš stát choval k nežádoucím lidem a je jedno zda tito lidé byli židovského nebo jiného původu. Kdo nesouhlasil s režimem nebo se vymykal uniformnímu postoji většinové společnosti, byl systematicky likvidován, bylo mu znemožňováno další studium a vzdělávání. Nemožnost dalšího profesního rozvoje. Nepřipadalo v úvahu vzdělávání dětí. Komunistický režim se uměl velmi dobře postarat dle jejich mínění o „nepřizpůsobitelné a narušující živly.“

¹⁵⁷ Trauma, historie, svědomí Výbor z textů ze seminářů Prix Irene 2008-2009 a příspěvky členů Rafael Institutu, eds. 2010, str. 136-139.

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 136-139.

4.2 Konec války a potrestání zločinů

„Dne 27. 1. 1945 byla osvobozena Osvětim.¹⁵⁹ Osvobození bylo velmi rychlé a tuhý režim kápů se najednou z hodiny na hodinu zhroutil. Osvobození se dočkalo téměř 8 000 vězňů. Špičky SS opustily tajně tábor těsně před jeho osvobozením Rudou armádou. Právě osvobození tábora Rudou armádou vedlo později ke snižování míry utrpení, které v táboře prožili Židé – hromadné označování za „oběti fašismu“. Historické rozdíly mezi výkladem fungování tábora na Západě a Východě byly urovnány až po pádu komunismu. Vše toto ovlivnilo vydání článku v Pravdě autora Polevojova, kde už byl jasně znát částečně marxistický výklad Osvětimi jako dokonalé kapitalistické továrny, ve které jsou dělníci postradatelní.“¹⁶⁰

Před druhou světovou válkou žilo v Evropě zhruba devět milionů Židů, převážně v Polsku a v SSSR, na celém světě jich bylo asi dvanáct milionů. Nacisté jich během války vyvraždili asi šest milionů (toto je přibližný odhad ke konci války, kdy již nebyla tak přesná evidence).

V Československu žilo podle sčítání lidí v roce 1931 asi 190 000 Židů nebo lidí hlásících se k židovské národnosti, ale 350 000 Židů hlásících se k židovskému náboženství. V březnu 1939 těsně po okupaci žilo na území Protektorátu Čechy a Morava 118 000 Židů (podle německých kritérií přesné definice židovství je v Norimberských zákonech). Z tohoto počtu se stačilo vystěhovat do zahraničí 40 000 a 78 000 jich bylo deportováno do koncentračních táborů, zemřelo jich zde asi 77 000. Podle údajů Raula Hilberga, který ve své knize, *The Destruction of European Jews* uvádí číslo 5,2 milionu evropských Židů. Vyvražděny byly tedy celé dvě třetiny evropských Židů. Většinu z těchto obětí tvořili Židé z Polska (tři miliony mrtvých). Tyto údaje jsou neustále zpřesňovány jak, se uvolňují archivy v bývalém SSSR.¹⁶¹

¹⁵⁹ Rees L., *Osvětim Nacisté a „Konečné řešení“*, str. 265. Tento den se slaví také jako Mezinárodní den holocaustu.

¹⁶⁰ Rees L., *Osvětim Nacisté a „Konečné řešení“*, str. 267.

¹⁶¹ Obecně užívaný počet 6 miliónů židovských obětí vychází z výpovědi Adolfa Eichmanna během jeho procesu v Izraeli - kompletní záznam celého procesu lze najít on-line *The Trial of Adolf Eichmann, District Court Sessions, Volume I*. Historikové, kteří se danou problematikou zabývali, uvádějí čísla v rozmezí 5,1 (Raul Hilberg: *The Destruction of the European Jews*, 1961) až 6,2 miliónu Hilberg R., *The Destruction of European Jews*, New York 1961, str. 260.

4.3 Norimberský proces

Po osvobození bylo nutné se vypořádat s válečnými zločiny. Potrestání zločinů spáchaných během druhé světové války bylo vyvrcholením osvobození Evropy od nacismu. Z mezinárodního hlediska bylo nutné tyto zločiny a jejich strůjce exemplárně potrestat. Zločiny v takovém to rozsahu nebyly nikdy nikde zatím spáchaný ani potrestány příkladným exemplárním trestem. Lidstvo potřebovalo ukázat na tomto případě, že je nutné viníky potrestat a nenechat je prchnout před spravedlností. Nejdůležitější bylo potrestání zločinců, pro přeživší oběti, a jejich rodinné příslušníky, kdy všichni očekávali v jejich potrestání zadostiučinění při jejich vlastním utrpení.

Při přípravě na tento proces strávila většina lidí velké množství času zadokumentováním činů nacistických zločinců a sháněním svědků, dokumentů k jejich usvědčení. Po skončení příprav, které trvaly více než půlroku, se uskutečnil velký proces s nacistickými pohlaváry v jejich ideologickém hnízdě - Norimberku. Bylo to velmi příznačné, v tomto městě se uskutečňovaly jejich velkolepé nacionalistické sjezdy, kdy zde prezentovali svoji ideologii. Proto se vítězné mocnosti rozhodly uspořádat tento proces právě zde.¹⁶²

Po velkých přípravách dne 20. 11. 1945 byl zahájen soudní proces v Norimberku. Do soudní síně vstoupili členové nového Mezinárodního vojenského tribunálu (tento tribunál byl ustanoven speciálně pro tento proces), čtyři soudci a jejich zástupci, kteří mají soudit dvacet dva dopadených vysokých nacistických zločinců. V tomto případě byl poprvé použit institut mezinárodního soudního tribunálu, jaký dnes funguje v Haagu, kde jsou souzeni novodobí váleční zločinci. Mezi zde souzenými ale nejsou hlavní a nejvyšší organizátoři nacistické ideologie. Ti buď spáchali sebevraždu, nebo unikli. Bohužel je paradoxem této situace, že mnoho hlavních zločinců uniklo potrestání a to i s pomocí spojenců.¹⁶³ Ve dvou lavicích sedí ti, kteří po léta tak či onak stáli v čele "Třetí říše". Politici, maršálové, ideologové, diplomaté a ministři.

Nikdo z dopadených vysokých pohlavárů Třetí Říše, kteří byli postaveni před Norimberský tribunál, se necítil vinen. Všichni popírali svoji vinu a tvrdili, že poslouchali jen rozkazy a svalovali vinu za spáchané zločiny na jiné. Mnoho z nich tvrdilo i před svědky, že o spáchaných zločinech nevěděli, a kdyby to věděli, že by prý

¹⁶²

Heydecker, J., Leeb J., *Norimberský proces str. 9-734.*

zasáhli, aby se to nedělo. Jak muselo takovéto svědectví a výpovědi působit na jejich oběti je otázkou. Nikdo z nich se také nikdy během procesu nepřiznal ke spáchaným zločinům. Výjimku tvořil maršál Keitel, který přiznal částečnou vinu.¹⁶⁴ Ani další Rosenberg, Frank, Frick, Streicher a další nepřiznávají svoji vinu. Někteří tento svůj postoj sdělují zpupně, skoro až pohrdavě, jiní s náznakem ublížené lítosti, či více anebo méně hrané pokory.¹⁶⁵ Oni byli bytostně přesvědčeni o své nevině a považovali tento proces za zinscenovaný s úmyslem je poškodit a nepravdivě obvinít. Toto jejich chování ukazuje to jak se chovali celou dosavadní dobu, nadřazenost, přezíravost a neúctu k životu jako takovému všeobecně. Byli přesvědčeni o své výjimečnosti a vyvolenosti k velkým činům.

Proces trval skoro rok do vynesení posledního rozsudku a jejich následnému vykonání: 1. října 1946, 14:50 hod. V soudní síni Justičního paláce ve starobylém a válkou zničeném městě Norimberku, které se zdejším vyhlášením ostudných rasových Norimberských zákonů a okázalými sjezdy nacistické strany stalo symbolem hitlerovské vlády. Průběh procesu, rozloženého do 218 jednacích dnů, sledoval celý svět fakta a důkazy.¹⁶⁶

Za zločinné organizace jako celek prohlašuje Mezinárodní vojenský soud sbor politických vedoucích nacistické strany, gestapo, Sicherheitdienst, SS a SA. U dalších podobně obžalovaných institucí, tedy říšské, generálního štábu a vrchního velitelství branné moci však k tomuto prohlášení za zločinné organizace nedochází.

V noci z 15. na 16. října roku 1946 se vykonáním hrdelních rozsudků *de facto* završilo jednání Mezinárodního vojenského tribunálu, který soudil hlavní nacistické válečné zločince.¹⁶⁷ Nejvýznamnějším popraveným tak byl Joachim von Ribbentrop, ministr zahraničí Německa. Další byli odsouzeni do vězení, 3 obžalovaní byli osvobozeni.

¹⁶³ Heydecker, J., Leeb J., *Norimberský proces str. 9-734.*

¹⁶⁴ "Zeptám se nyní obžalovaných" oznamuje předseda tribunálu lord justice Geoffrey Lawrence z Velké Británie, poté co je přečtena rozsáhlá obžaloba, "zda se cítí anebo necítí vinnými z obvinění, která jsou proti nim vznesena." Goring: "Jsem naprosto nevinný!" Hess: "Nevinný!" Ribbentrop: "Nevinen!" Keitel: "Necítím se ..." Heydecker, J., Leeb J., *Norimberský proces, str. 697 – 698.*

¹⁶⁵ tamtéž, str. 150.

¹⁶⁶ tamtéž, str. 553.

Celkem bylo souzeno dvacet čtyři lidí, z toho Martin Bormann v nepřítomnosti. Robert Ley (vedoucí Německé pracovní fronty) spáchal sebevraždu v průběhu procesu, líčení proti průmyslníku Gustavu Kruppovi a von Bohlen bylo pro jeho onemocnění přerušeno. Konce líčení se tedy dočkalo dvacet dva obžalovaných, z toho jeden v nepřítomnosti. H. Göring spáchal sebevraždu až poté, co byl odsouzen k trestu smrti. Popraveno bylo těchto 10 odsouzených: Joachim von Ribbentrop, Wilhelm Keitel (generál polní maršál, podepsal druhou kapitulaci Německa v Berlíně), Alfred Jodl (generálplukovník, podepsal kapitulaci Německa v Remeši), Alfred Rosenberg (říšský ministr pro okupovaná východní území), Ernst Kaltenbrunner (nástupce Heydricha ve funkci vedoucího úřadu RSHA - Hlavní úřad říšské bezpečnosti), Wilhelm Frick (bývalý ministr vnitra a jeden ze tří nacistů v první Hitlerově koaliční vládě, za války říšský protektor v Čechách a na Moravě), Julius Streicher (vydavatel časopisu *Stürmer*), Fritz Sauckel (zplnomocněnec pro pracovní nasazení), Hans Frank (generální guvernér Polska) a Arthur Seyss-Inquart (podílel se na anšlusu Rakouska, poté říšský komisař pro Holandsko). Dále padly tři tresty doživotního vězení - Rudolf Hess (bývalý Hitlerův stranický zástupce), Walter Funk (říšský ministr hospodářství) a Erich Raeder (admirál). Čtyři nacisté dostali nižší tresty vězení: Baldur von Schirach (vůdce říšské mládeže, 20 let), Albert Speer (říšský ministr, 20 let), Konstantin von Neurath (bývalý ministr zahraničí a později první říšský protektor v Protektorátu Čechy a Morava, 15 let), a Karl Dönitz (viceadmirál a po Hitlerově sebevraždě říšský prezident, 10 let). Tři lidé byli osvobozeni - Hans Fritzsche (vedoucí říšského rozhlasu), Franz von Papen (bývalý říšský kancléř, později velvyslanec) a Hjalmar Schacht (prezident říšské banky). Nejdéle byl ve vězení Rudolf Hess, který dostal doživotí. V roce 1987 spáchal ve věznici Spandau, kde byl vězněn od roku 1946, ve věku 93 let sebevraždu (údajně).

Právní základ norimberského rozsudku je ovšem sporný, neboť nacisté byli odsouzeni podle norem mezinárodního práva, které se staly normami až poté, co je porušili nacisté. Nacisté byli odsouzeni za zločiny proti míru, válečné zločiny, zločiny proti lidskosti a spiknutí proti míru. Tyto normy byly uzákoněny právě na základě soudu v Norimberku. Podle dnešních pravidel mezinárodního tribunálu by byli zločinci třeba souzeni jinak, ale oni spáchali jako první v novodobé historii tak odporné zločiny na jiných lidech, že bylo nutné přijmout novou společenskou normu na jejich potrestání

a zabránění jejich dalšímu opakování. Proto se i do dnešního dne mezinárodní tribunál řídí těmito precedenty.¹⁶⁸

4.3.1 Osobní shrnutí kapitoly

Na základě výsledků Norimberského procesu je nutné i do dnešních dnů aktivně vyhledávat nepotrestané nacistické zločince a následně je vydávat k spravedlivému potrestání. Možná by se mohlo zdát, že dnes, kdy již uplynulo, bezmála sedmdesát let od konce války není třeba se zabývat těmito věcmi a měla by se udělat tlustá čára za celou touto hrůznou minulostí. Opak je, ale pravdou. Potrestání zločinců i po tak dlouhé době je nutné hlavně z hlediska morálního. Jejich oběti trpí vnitřně do dneška a oni si žijí někde v poklidu pod falešnou identitou nepoznání v klidu a přepychu. Myslím si, že není cílem je bezpodmínečně posílat za mříže, (vždyť jsou to již staří a bezmocní lidé) ale je nutné jim vyslovit vinu a potrestat je morálně. Jejich obětem nebyl nikdy dopřán takový to spravedlivý proces. Oni byly odsouzeny jen na základě nějakých rasových či jiných předsudků a nikde nenašli zastání (přidělení advokáta), kdo by bránil jejich práva jako je tomu v dnešní době, kdy i obviněný má svá práva.

4.4 Politické procesy

V období po skončení druhé světové války došlo k poválečnému rozdělení zón vlivu v Evropě mezi čtyři vítězné mocnosti. Vytvořilo se tak prostředí k vyvolání studené války a další nenávisť mezi kapitalistickým západem a socialistickým východem.

Země osvobozené Sovětským svazem podléhaly jeho vlivu a tím pádem naše republika tvořila nárazníkovou zónu mezi sférou vlivu západu a východu. V prvních letech po válce toto nebylo ještě tak patrné a zřetelné, ale po uchopení moci komunisty se situace začala rázem měnit, zhoršovat a docházelo k pronásledování nežádoucích osob. Mnoho lidí nespokojených s komunistickým režimem odešlo do zahraničí, ale ti co byli nuceni zůstat byli podrobni pronásledování, špehování, věznění a nasazování na nucené práce do uranových dolů, nebo přímo věznění v sovětských gulazích a

¹⁶⁸

Tamtéž, str. 9-734.

lágrech. Po té docházelo v celé východní Evropě k politickým procesům, které měli za cíl odstranit nežádoucí osoby z vedení a politiky. Tyto procesy probíhaly pod taktovkou SSSR. Tyto procesy byly organizovány v Polsku, Maďarsku, Bulharsku a bývalé Jugoslávii. Komunistické Československo nemohlo v tomto směru zůstat pozadu a v roce 1949 se rozběhl kolotoč politických procesů i u nás. I když v jednotlivých zemích probíhaly procesy odlišně, kvantitativně a kvalitativně se neliší a mají společný jmenovatel. V Československu zpočátku bránilo rozpoutání masových procesů obnovení nezávislého soudnictví po válce.

Jedním z základních motivů politické koncepce procesů připravovaných komunisty v Československu bylo zdůvodnění správnosti a nutnosti boje s „imperialistickým nepřítelem“, a připravit se tak na očekávaný střet s ním. Od počátků studené války ji využívalo sovětské vedení k upevnění nadvlády nad státy sféry svého vlivu. Stupňující se napětí mezi Východem a Západem od roku 1948 silně ovlivňovalo vnitropolitické poměry v Československu. Politická perzekuce a procesy prohlubovaly jeho izolovanost od západního světa, zároveň jednoznačně sílila jeho závislost na Sovětském svazu a ostatních zemích ve sféře jeho vlivu.¹⁶⁹

Vlna politických procesů vyvrcholila na rozhraní let 1950 – 1951, kdy se moci podařilo odpor většího i menšího rozsahu v zemi tvrdě zlomit. V tomto směru procesy působily jako stabilizační faktor nastoleného režimu.¹⁷⁰ Jméno Rudolfa Slánského je spjato s bezprecedentním pokusem o vytvoření unikátních stranických mechanismů pro vznik nové elity režimu vzešlé z dělnické třídy, ke kterému lze jen stěží hledat obdoby mimo komunistický svět. Rudolf Slánský tak byl vyzdvižen režimem až na samý vrchol, aby z něho byl pak vzápětí exemplárně sražen a potrestán. Nová elita měla být vytvořena v neuvěřitelně krátké době prostřednictvím přímého dosazování dělníků z výroby do vedoucích funkcí ve straně, státním aparátu i hospodářství, stranických škol a ústředních dělnických škol.¹⁷¹ Pád Slánského znamená konec přímého vyzdvihování dělníků do vedoucích funkcí.¹⁷²

¹⁶⁹ Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str.367.

¹⁷⁰ Tamtéž str. 111.

¹⁷¹ Tamtéž str.346.

¹⁷² Tamtéž str. 348.

V Československu bylo v letech 1948 – 1953 vyneseno 95600 politických rozsudků a 232 rozsudků smrti, z nichž 178 bylo vykonáno.¹⁷³

První čistky probíhaly velmi razantně v nově rostoucí straně již v roce 1946 (myšleno zde KSČ).¹⁷⁴ Centralizaci moci a zajištění mocenského monopolu strany totální kontrolou rozhodovacích mechanismů, kdy je vystřídání politiky národní fronty masového demokratického souhlasu nahrazeno politikou totální identifikace se zájmy a cíli strany, předávanými v hierarchicko-centralistickém pořádku komunistického světového systému „shora“ „dolů“.

Příčinou zinscenovaných procesů nebyl boj proti politické opozici, ale totalitní a totální prosazování vlastních organizačních modelů včetně preventivního potlačování potenciálních společenských, politických a vnitrostranických oponentů a kritiků.¹⁷⁵

Je třeba si připomenout, že mezi pronásledovanými a nežádoucími živly, se nacházelo i mnoho židovských občanů, kteří přežili nacistické pronásledování a teď tuto situaci zažívali podruhé ve svém životě.¹⁷⁶

Během podzimu 1948 se do popředí dostaly vztahy s Izraelem. SSSR podpořil jeho vznik a válku s arabskými státy. Jeho (myšleno SSSR) sousedská politika usilovala o pozice na Blízkém východě a činila si iluze o možnosti ovlivňovat izraelskou politiku. Toto však nevyšlo a po tomto krachu nastalo zatýkání a rozpuštění Židovského protifašistického výboru – vytýkalo se mu chybějící „sovětské vlastenectví.“ Antisemitská kampaň byla přitlumena a plně se rozvinula až později.¹⁷⁷

V naší zemi posloužily jako exemplární příklady procesy s Miladou Horákovou a spol. Mezi spoluobviněnými byl i plzeňský (nezvěstický) rodák Rudolf Slánský. Tragédie tohoto politického procesu se začala odehrávat v červnu 1948.¹⁷⁸

¹⁷³ Kaplan, Karel – Paleček, Pavel: Komunistický režim a politické procesy v Československu, Brno 2001, str. 40,42. Také Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str.13.

¹⁷⁴ Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str.15.

¹⁷⁵ Tamtéž, str. 21.

¹⁷⁶ <http://www.ustrcr.cz/cs/rudolf-slansky>

¹⁷⁷ Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005,, str. 25-26.

¹⁷⁸ Převzetí moci komunisty v Československu se odehrálo 25. 2. 1948 a mostřprocesy se začaly připravovat již v červnu téhož roku.

Předmětem složitých výchovných funkcí československých demonstračních procesů jako metody varování či poučení populace (nikdo neunikne trestu strany, nepřátelé jsou všude), byly procesy kolem Slánského. Ty obnášely mnohem rafinovanější a záludné vymytání hereze. Slánský byl paradoxně výjimkou potvrzující pravidlo. Byl vyškolen Sověty, zastánce tvrdé linie strany, kterého ve stranických kruzích neměli rádi. Na rozdíl od ostatních obviněných strávil válečná léta ukryt v Moskvě. „Výběr“ Slánského se vysvětloval jeho postavením – byl doslova na samém vrcholu strany (což dávalo jasně najevo, že v bezpečí není nikdo), byl blízkým soudruhem Gottwaldovým (což vysílalo závažné osobní varování Gottwaldovi), měl přílišné „intelektuální sklony“, a konečně – byl to Žid.

Ovšem nejnovější důkazy představené Igorem Lukešem v jeho článku „The Rudolf Slánský Affair: New Evidence“, *Slavic Review* 58.1 (jaro 1999), str. 160-186, napovídají, že Slánský byl vybrán, protože se českoslovenští a sovětské představitelé dozvěděli o zrušovaném pokusu československé sekce americké kontrarozvědky zařídit jeho zběhnutí na Západ. To následně posloužilo jako urychlující popud k okamžitému Slánského zatčení, i když jeho pád by asi hrozil v každém případě.¹⁷⁹

Rudolf Slánský se narodil v Nezvěsticích a vyrůstal v rodině obchodníka. Politicky se angažoval již během studia na plzeňském gymnáziu, kde maturoval v roce 1920. Během studia na Vysoké škole obchodní v Praze se sblížil s marxistickou levicí v sociální demokracii, patřil mezi zakládající členy KSČ. Byl činný v Komsomolu a společně s dalšími pozdějšími exponenty Gottwaldova vedení se podílel na formování radikálně levicové skupiny, která kritizovala vedení strany ztělesňované Bohumírem Šmeralem.

Na přelomu let 1950 a 1951 se začal připravovat československý politický proces s vedoucími komunisty. Tento politický proces měl odhalit velké protistranické spiknutí, které proniklo až do špiček KSČ. V souvislosti s probíhající kampaní proti sionismu a kosmopolitismu byla celá akce zaměřena výrazně antisemitsky. S postupujícím vyšetřováním a pokračujícím konstruováním případu protistátního komplotu byl do čela skupiny spiklenců postaven právě Rudolf Slánský.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str.55.

¹⁸⁰ Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str.56

Na zasedání ÚV KSČ probíhajícího 6. 9. 1951 byl Slánský po závažných obviněních (údajně budoval paralelní mocenské centrum ve straně) sesazen z funkce generálního tajemníka a měl nadále působit na pozici náměstka předsedy vlády. Dne 23. 11. 1951 byl Slánský zatčen. Příprava procesu trvala další rok. Slánský byl podroben řadě dlouhých a vysilujících výslechů, ve vězení se dokonce pokusil o sebevraždu.¹⁸¹

Dokonale zinscenovaný „proces s protistátním a spikleneckým centrem“ začal dne 20. 11. 1952 a po týdenním jednání soud vynesl rozsudky. Mezi jedenácti souzenými osobami byl odsouzen k smrti i Rudolf Slánský.¹⁸²

V šedesátých letech, kdy došlo k uvolnění režimu, byl v souvislosti s prováděním rehabilitací obětí nezákonností let padesátých projednáván také případ Rudolfa Slánského. V roce 1963 byl právně a občansky rehabilitován, stranické rehabilitace proběhla až v roce 1968.¹⁸³

To, že Československo, které patřilo se svou meziválečnou demokratickou tradicí, mnohonárodnostním kulturním dědictvím, hnutím odporu proti fašismu a demokraticky zvolenou vládou národní fronty v letech 1945 až 1948, se stane jedním z nejvíce poklonkujících střeoevropských satelitů Moskvy, se nezdálo příliš pravděpodobné. Ale právě to se z něj stalo pod poslušným a přísně stalinistickým vedením Klementa Gottwalda.¹⁸⁴

Gottwald od samého začátku věděl, že je proces vykonstruovaný, ale strach před Stalinovou zlobou mu nedovolil zasáhnout ve prospěch Rudolfa Slánského. Jeho pád z výšin komunistického nebe byl rychlý a plný paradoxů: dne 30. 7. 1951 dostává od Gottwalda Řád socialismu za výjimečné zásluhy. Dne 5. 9. 1951 byl Slánský zbaven funkce generálního tajemníka KSČ a stal se pouhým náměstkem předsedy vlády. Dne

¹⁸¹ Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str.58

¹⁸² Tamtéž 60-62.

¹⁸³ <http://www.ustrcr.cz/cs/dokumentace-popravenych-politicke-duvody-48-89>, také Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005

¹⁸⁴ I když se KSČ ujala vlády zosnováním převratu v roce 1948, českoslovenští komunisté se ve střední Evropě těšili nejsilnější podpoře. Je třeba poukázat na skutečnost, že SSSR nepodpořil Mnichovskou dohodu v roce 1938 a prezident Edvard Beneš s po válce vracel do Prahy přes Moskvu, čímž úmyslně dával signály přátelství a spolupráci. Zatímco v Polsku převažoval názor, že sovětskou nadvládou je ohrožena národní nezávislost, v Československu se SSSR jevil jako garant nezávislosti a osvoboditel. Díky tomu v roce 1946 KSČ získala 38% hlasů, což odráželo silnou a vrstevnatou členskou základnu strany a značnou všelidovou podporu. Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str. 38-39.

11. 11. 1951 přiletěl tajně do Prahy zvláštní pověřenec Anastas Mikojan, že si Stalin přeje zatčení Slánského.¹⁸⁵

Podle toho, komu jste věřili, byli také Slánský a jeho druhové nespravedlivě nařčeni a usvědčeni z vykonstruovaných obvinění zosnovaných totalitním státem, nebo vinni pro-imperialistickou špionáží, buržoazním nacionalismem, sionismem, antisovětismem, revisionismem, titoismem a dalšími odpadlickými tendencemi, kterých bylo příliš mnoho, než aby je bylo možné všechny vyjmenovat. Slánský a jeho spoluobžalovaní všichni předložili podrobná a bohatá vynucená „doznání“ své viny.¹⁸⁶

Během výslechů vyšetřovanců v případě „Slánský a spol.“ se osvědčila metoda přesvědčování, která apelovala na jejich oddanost KSČ. Tímto nátlakovým způsobem byla vynucena i absurdní doznání k činům, které nespáchali.¹⁸⁷ Takovým to nátlakem byl zlomen i odpor Rudolfa Slánského, který zpočátku rozhodně odmítal veškerá obvinění z nepřátelské a protistranické činnosti a do úplného vyčerpání, odolával i nátlakům spoluvězně Bohdana Bendy, který byl nasazeným agentem StB.¹⁸⁸

Nechvalně známou postavou všech politických procesů v padesátých letech byl hlavní žalobce dr. Josef Urválek, který asistoval u všech monstrprocesů. Seznam obžalovaných: Rudolf Slánský, generální tajemník KSČ, židovského původu; Bedřich Geminder, bývalý vedoucí Mezinárodního sekretariátu ÚV KSČ, židovského původu; Ludvík Frejka, bývalý přednosta národohospodářského odboru kanceláře prezidenta, židovského původu; Josef Frank, bývalý zástupce generálního tajemníka KSČ; Vladimír Clementis, Slovák, bývalý ministr zahraničních věcí; Bedřich Reicin, bývalý náměstek ministra obrany, židovského původu; Karel Šváb, bývalý náměstek ministra národní bezpečnosti; Artur London, bývalý náměstek ministra zahraničních věcí, židovského původu; Vavro Hajdů, bývalý náměstek ministra zahraničních věcí, židovského původu; Eugen Löbl, bývalý náměstek ministra zahraničního obchodu, židovského původu; Rudolf Margolius, bývalý náměstek ministra zahraničního obchodu, židovského původu; Otto Fischl, bývalý náměstek ministra financí, židovského původu; Otto Šiling, bývalý vedoucí tajemník krajského výboru KSČ v Brně, židovského původu; André

¹⁸⁵ Tamtéž 48-89

¹⁸⁶ Nicméně všech jedenáct obžalovaných, s výjimkou Slánského, v předvečer popravy v osobních dopisech svým rodinám odvolalo svá doznání a prohlašovalo, že jsou nevinni. Dopisy nebyly nikdy doručeny. Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str.39.

¹⁸⁷ Kaplan, K.,: StB o sobě. Interní tisk ÚDV ZK, Praha 2002, str. 257 – 258.

¹⁸⁸ Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str.377.

Simone, bývalý redaktor Rudého práva, židovského původu. Stačí se podívat na seznam obžalovaných, kde figuruje ze čtrnácti obžalovaných jedenáct židovského původu. V celém obvinění se výrazně odrážela antisemitská vlna nenávisti. Tisk byl v té době pověřen rozdmýcháním nenávistné atmosféry mezi lidmi. To se také úspěšně povedlo.

Celý proces nejen se Slánským, ale i s ostatními byl pečlivě nacvičené a secvičené divadelní představení s exemplárními viníky. V samotném středu Slánského konspirace, jak dával na srozuměnou prokurátor, bylo možné najít sionistické organizace, židoburžoazní nacionalismus, kosmopolitismus, šmelinu... Jejich „židovský původ“ nejenom vyčleňoval obžalované jako *jiné*, ale dovozoval, že tato odlišnost v sobě zahrnuje předurčení k neloajlnosti a zradě. Mít „židovskou národnost“ podle této vysvětlující logiky znamenalo, že takový člověk ani nemohl být důvěryhodným Čechem nebo Slovákem a být v první řadě věrný Sovětskému svazu. Vyšetřovatelé v Kolodějích a v ruzyňském vězení se utvrdili ve vlastních předsudcích a v tomto procesu vymytání „jinakosti“ jednali s obviněnými tak, že vyjadřovali politování nad tím, Hitler nedotáhl do konce své předsevzetí vymýtit evropské Židovstvo (London, 1970: 318). „Židovský“ bylo stenografickou zkratkou přívlastku buržoazní, kosmopolitní, neloajlní, nespolupracující.¹⁸⁹ Přišlo mnoho nenávistných dopisů, obsahujících antisemitská a velmi nenávistná hesla typu: „*Všichni musí dostat provaz!*“; „*Hitler jich mnoho likvidoval, ale ještě jich bylo málo!*“¹⁹⁰

Bez rozdílu všichni obžalovaní byli donuceni brutálními výslechy k výpovědím, jaké jim byly předloženy Státní bezpečností a aparátem KSČ. Výpovědi před soudem jsou proto ukázkou sebeponižování a sebemrškačství, ale ani v jednom případě se nejedná o pravdivé doznání k údajné „špionáži.“¹⁹¹ Z televizních a rozhlasových záznamů z těchto procesů je vidět odevzdanost obžalovaných a slyšet „ječivý“ hlas dr. Urválka, jak chrlí na obžalované jedovatá obviňující slova. Pokaždé když se dívám na tyto záznamy, vyvolává to ve mně obraz nacistického žalobce dr. Freisslera, který také „ječivým“ hlasem obviňuje obžalované ze smyšlených zločinů. Tyto politické procesy se odehrávaly podle skoro stejného scénáře jako procesy v nacistickém Německu ve třicátých letech. Smyšlená obvinění, „ječící“ soudce, psychický teror, odsouzení, popravení. Došlo zde k jednomu jedinému odlišení – v Německu byl popel

¹⁸⁹ Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str.49.

¹⁹⁰ <http://www.ustrcr.cz/cs/dokumentace-popravenych-politicke-duvody-48-89>, Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005.

odsouzených zasílán v papírové urně za poplatek pozůstalým. Toto bylo našim lidem komunistickým režimem odepřeno.

V komunistickém Československu dokumentovala Pillerova komise rozsah, v jakém politické instituce stranického státu, bezpečnostní služba a justice spolupracovaly v hierarchii moci, kde byly linie odpovědnosti nečitelné, nezávislý dohled byl nemožný, nezávislost soudu neexistovala a všemu nadřazeně vládli sovětští “poradci“. Právo nebylo nástrojem justice, ale zbraní tasenou proti třídním nepřátelům (Pelikán, 1971: 130-139). Ve Slánského případě, si tedy nelze skutečně stěžovat na nějakého soudce nebo tribunál (soudní tribunál hrál podle předem připravených not), jelikož všechny stránky případu byly sezkoušené, vystavěné dopředu a shora.¹⁹²

Konečné rozsudky padly po sedmidenním procesu. Pouze tři lidé byli odsouzeni na doživotí – London, Hajdů a Löbl, ostatní byli odsouzeni k trestům smrti. Žádosti o milost byly všem zamítnuty, ale bylo jim dovoleno napsat poslední dopisy na rozloučenou svým blízkým. Z nichž je patrné, že sami nakonec začali věřit, že jsou vinni. Slánský nenechal žádný dopis, byl vnitřně zlomený a zklamaný režimem, kterému tolik věřil.

Dne 3. prosince 1952 byli všichni popraveni na dvoře pankrácké věznice a jejich popel byl rozsypan na neznámém místě. Do dnešních dnů jejich blízcí nevědí, kde vlastně popel jejich blízkých skončil a kde jsou pohřbeni.¹⁹³ „*V době projednávání obžaloby se Rudolfa Slánského v Nezvěsticích zřekli i mnozí bývalí nejvěrnější přátelé. Když byl Slánský u moci, očekávali od něj mnohé výhody. Domnívali se, že zařídí postavení měšťanské školy za 24 miliónů korun. Plány byly veliké, ale nic se neuskutečnilo. Prudké politické zvraty přinesly i zvraty do života lidí.*“¹⁹⁴

Již před samotným procesem, byli všichni obžalovaní přemístěni z věznice StB v Ruzyni do soudní věznice na Pankrác. Po procesu dne 2. 12. 1952 je tam navštívil, všechny odsouzené k trestu smrti, předseda senátu Státního soudu v Praze JUDr.

¹⁹¹ Tamtéž 48-89

¹⁹² Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str.53.

¹⁹³ Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str.385 – 386.

¹⁹⁴ Dostupné také z :<<http://www.nezvestice.cz/default.asp?site=hist&id=slansky>>

Jaroslav Novák. Jednotlivě jim sdělil, že rozsudek nabyl právní moci, jejich žádostem o milost nebylo vyhověno, a proto rozsudek bude proveden druhého dne.

Po jeho odchodu se od 16.00 hodin konaly poslední návštěvy rodinných příslušníků, většinou manželek a v některých případech i s dětmi. Pouze Bedřich Geminder si žádnou návštěvu nepřál. Rodinní příslušníci byli průběžně přivázeni služebními vozidly StB. A před návštěvou byli upozorněni, aby hovořili pouze o rodinných záležitostech a ničem jiném. Poslední návštěvu měl Rudolf Slánský, a to ve 22.00 hodin. Při odchodu manželky a syna byl velmi rozrušen, dokonce se chytil drátěné přepážky a hlasitě vzlykal.¹⁹⁵

Po návratu z návštěv příbuzných do cel, bylo odsouzeným umožněno napsat poslední dopisy příbuzným a bylo jim také splněno poslední přání ohledně večere.

Exekuce trestu smrti oběšením byl proveden dne 3. 12. 1952 na dvou popravnicích za vězeňskou nemocnicí.¹⁹⁶ Obě šibenice v podobě prkna s krátkou závěsnou oprátkou a napínací kladkou nebyly rozhodně popravčím nástrojem, který umožňoval rychlou a bezbolestnou smrt odsouzených. Z dochovaných zápisů o vykonání poprav oběšením na šibenici tohoto typu vyplývá, že od zahájení poprav do doby, kdy lékař konstatoval smrt, uběhlo 10 až 12 minut. Příčinou úmrtí bylo „udušení z oběšení“.¹⁹⁷ Z tohoto důvodu měli být popravení snímáni až za půl hodiny.¹⁹⁸ Popravy odsouzených proběhly v následujícím pořadí a sledu:

Bedřich Geminder – 03.06 hodin

Otto Šling – 03.18 hodin

André Simone – 03.34 hodin

Karel Šváb – 03.49 hodin

Otto Fischl – 04.00 hodin

¹⁹⁵ Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str.385 – 386.

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 386 a také SÚA, f. ÚV KSČ, Komise II., sv. 16, ar.j. 391A – Zpráva MNB z 5.12.1952 o průběhu příprav a provedení rozsudku trestu smrti nad odsouzeným spikleneckým centrem – Slánský a spol.,str. 4-5.

¹⁹⁷ Archiv ministerstva spravedlnosti (AMS), f. Klosův archiv, sv. 181 – Zápisy o výkonu trestu smrti.

¹⁹⁸ SÚA, f. ÚV KSČ, sv. 82, ar.j. 209 – Zpráva o situaci při výkonu trestu smrti s návrhem na novou úpravu výkonu absolutního trestu, str. 2. také Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str.386.

Rudolf Margolius – 04.20 hodin

Josef Frank – 04.31 hodin

Vladimír Clementis – 04.55 hodin

Ludvík Frejka – 05.05 hodin

Bedřich Reicin – 05.24 hodin

Rudolf Slánský – 05.37 hodin

Před výkonem trestu pronesli svá poslední slova pouze Otto Šling, Karel Šváb a Rudolf Slánský. Otto Šling pronesl: „Pane předsedo, přeji komunistické straně, československému lidu a prezidentu republiky plný zdar. Nikdy jsem nebyl špiónem.“ Karel Šváb zvolal: „Ať žije Sovětský svaz, ať žije KSČ!“ Rudolf Slánský řekl: “Mám to, co jsem si zasloužil.”¹⁹⁹ Poslední slova odsouzených k trestu smrti jsou vše říkající a není potřeba je nijak komentovat. Popisuje to celou politickou situaci v zemi a náladu ve straně. Někteří odsouzení až do posledních okamžiků věřili v KSČ a Sovětský svaz.

Za výrobu politických monstrprocesů a politické vraždy byl plně zodpovědný prezident republiky a předseda KSČ Klement Gottwald. Podle svědectví jeho sekretářky prý naprosto věřil všem výpovědím a byl přesvědčen o naprosté správnosti obvinění. Proces skončil, ale jeho společenské důsledky se nesly napříč dál celou zemí v podobě politických čistek. Byly postiženy stovky komunistických funkcionářů především židovského původu, ale i nežidovského nepohodlného původu. Procesy vyvolaly atmosféru strachu. Ani vysoce postavený funkcionář si nemohl být před komunistickou StB jistý svojí pozicí a nedotknutelností.²⁰⁰

Veškeré politické procesy byly organickou součástí komunistického režimu a během celé jeho existence vládnutí, dokonce je komunisté používali jako důležitý nástroj při přípravě na rozhodující mocenské střetnutí v únoru 1948. Nositelé moci se postarali o to, aby se dědictví přenášelo na děti obětí, následky procesů se tedy dědily. Všechny politické procesy byly postaveny na hrubém porušování všech lidských práv a

¹⁹⁹ Tamtéž, str. 386.

²⁰⁰ Tamtéž 48-89

svobod zakotvených v ústavě a v zákonech existujícího režimu, tedy v jeho vlastních zákonech.²⁰¹

Nicméně je nutné říci, že obzvláště Československé procesy (ze všech demonstrativních procesů v poválečné střední Evropě) se z rozličných důvodů setkaly s větší mezinárodní publicitou, především na evropském kontinentě. Za prvé: procesy v Československu přišly později, a tudíž nezanikly v hektickém poválečném období. Tím spíše se případu Slánského a „štvavého konspiračního centra“ dostalo neúměrné pozornosti díky vrcholící studené válce a konfliktu v Koreji. Za druhé: procesy byly krajně důležité pro ospravedlnění a uzákonění sovětizace, protože Československo bylo „nejpokročilejším“ satelitem s vysokými komunistickými hodnostáři napojenými na Západ díky svým dřívějším stykům, a tudíž bylo nejvíce v podezření. A tak se „oběťmi“ stali zkušení, důvěry požívající, čelní komunističtí představitelé – nebyli to žádní náboženští reakcionáři nebo konzervativní zástupci církve, nezávislí socialisté nebo buržoazní socialisté.“²⁰² Nejbližší rodinní příslušníci odsouzených byli vystěhováni do jiných okresů. Opět jim byl zabaven majetek a mohli si s sebou vzít jen nejnnutnější věci. Zaměstnání dostali v malých závodech lehkého průmyslu nebo zemědělství, nehledě na jejich vzdělání a zkušenosti. Tak se mnoho intelektuálů ocitlo v kravínech, kotelnách, kovošrotech na stavbách mostů apod. Samozřejmostí byl neustálý dohled Stb. A znemožnění dalšího studia, vzdělávání a cestování.

4.4.1 Závěrečné shrnutí kapitoly

Politické procesy konce čtyřicátých a padesátých let měly za úkol vyčistit tehdejší společnost od „nežádoucích živlů“, kteří by narušovali komunistický vývoj v tehdejší Československu. Netýkalo se to jen naší republiky, ale i ostatních zemí ve sféře vlivu Sovětského svazu. Informace použité v této kapitole bylo možné uveřejnit až po rozpadu komunistického bloku neboť jinak, patřilo mnoho z jejich detailů k tajným nebo velmi tajným skutečnostem.

Komunistická garnitura dokázala skrytě sledovat Židy i po návratu z koncentráků a snažila se je všemožně vyřadit z politického života a odsunout je zase na okraj společnosti. Obávali se jejich politického vlivu na chod společnosti. Toto je velmi

²⁰¹ Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str.107.

²⁰² Pernes, Jiří: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“, Brno 2005, str.41-42.

dobře dokumentováno právě na případu nezvěstického rodáka Rudolfa Slánského a jeho spoluodsouzených.

Lidé postižení v těchto procesech (ti co měli to štěstí a přežili) si nesou doživotní trauma a mnozí z nich i doživotní zdravotní následky. Tak jako při vyhledávání a potrestání nacistických zločinců i zde je nutné vyhledat a potrestat viníky. Vzhledem k jejich věku a zdravotnímu stavu není nutné dle mého přímo věznění, ale jejich morální odsouzení za spáchané bezpráví a křivdy. I oběti těchto komunistických čistek si zaslouží prožít zbytek života důstojně a s morálním zadostiučiněním.

4.5 Pochod neonacistů Plzní

V dnešní době je velkým celospolečenským problémem růst neonacismu a extremismu. Mladí lidé jsou naplněni frustrací z neúspěchu a bezprizorního místa ve společnosti, marně hledají, svoje uplatnění, práci. Jako jedno z možných řešení se jim nabízí možnost realizovat se v různých neonacistických, extrémistických a jiných protispolečensky zaměřených skupin. Dnešní doba přináší mnoho možností – internet je plný nenávisti a štvavých článků. Autory těchto článků jsou většinou nespokojenci z řad různých Vandasů, Babků nebo jim podobným, kteří se snaží rozdmýhávat nenávist v dnešní společnosti. Tito jedinci se zviditelňují na místech marginálních střetů a vyvolávají tak mezi místními obyvateli ještě větší vlnu nenávisti k jiným etnikům (Romům viz nedávný případ v Duchcově, kdy bývalá dělnická strana svolávala mítink).

Velmi dobrým příkladem byly pochody neonacistů Plzní. Největší průvod se uskutečnil v březnu roku 2008 po neúspěšných zákazech magistrátu. Soud však jejich rozhodnutí zrušil jako neodůvodněné a pochod znova povolil.

Toto, ale nebyl jeden jediný průvod, který se v Plzni odehrál. Bylo jich několik. Tito extrémisté se většinou přiživují na poklidných setkáních účastníků prvních transportů Židů z Plzně. Mnohdy oni sami ani nevědí, za co vlastně demonstrují a proti čemu. Jejich znalosti historie se omezují pouze na velmi malou a úzce vyhraněnou část, která vyhovuje jejich ideologii.

Je důležité na tomto místě nechat také promluvit přeživší účastníky holocaustu, jak na ně tento a ostatní průvody působí a co si o nich myslí. Použiji zde opět citace

MUDr. Riesla: „Účastnil jsem se několika setkání Židů a vesměs jsem zažil velmi hněvivé emoce, které byly silnější než strach z neonacistů. Jejich průvod šel v Plzni kolem synagogy, kde jsem stál. Tam jsme byli fyzicky omezeni v pohybu policií, která chránila neonacistický průvod. Neonacisté směrem k nám výsměšně volali: „Židi do plynu!“ Nikdo z policistů a přítomných úředníků městského úřadu to prý údajně neslyšel. Zvukový záznam však toto volání dokumentuje. Napsal jsem mnoho dopisů na příslušná ministerstva a úřady. Bezprostřední zisk je v tom, že z kanceláře ombudsmana Otakara Motejla jsem dostal právní rozklad možnosti zakázat průvod neonacistů či možnost trvat na jeho odklonění od míst, kde by působili významné škody byt' „pouze“ morální povahy.“²⁰³ Ovšem úředníci, jak je vidno, v této věci nic moc neudělali, když se pochody mohli opakovat. O podrobné informace o neonacistickém hnutí se pokusili autoři knihy *„Nová doba, stará zloba. Soudobý antisemitismus v historickém kontextu.“* Autoři Lena Arava-Novotná, Ivo Budil, Věra Tydlitátová, Zbyněk Tarant zde nastiňují problémy antisemitismu, neonacismu od historických kontextů až po dnešní dobu.

V dnešní společnosti všeobecně přetrvává tendence nad problémy zavírat oči nebo je neřešit, dělat, že neexistují a zametat velké kauzy pod koberec. Je také pravdou, že situace v Plzni je částečně jiná než na severu Čech, kde je situace v tomto směru daleko náročnější a zostřenější (jiné procentuální složení obyvatelstva než v Plzni).

4.5.1 Závěrečné shrnutí kapitoly

V dnešní době, kdy je možnost svobodného přístupu k informacím není možné, aby společnost zavírala oči nad vlivem extremismu a nacionalismu na veřejné mínění. Není daleko doba, kdy docházelo k pronásledování nežádoucích a jinak smýšlejících osob. Dnešní mladé generaci chybí tolerance k jinakosti, ať již jde o toleranci starých lidí nebo jedinců jiné rasy. Tato situace by se mohla jednoho dne zvrhnout a opět by mohlo docházet ke zřizování koncentračních táborů a separaci a izolaci jiných jedinců. Myslím, že bychom měli více informovat o věcech z doby nedávno minulé, ale i starší. Neměla by se podporovat laxnost mladých lidí k naší historii, morálce a etice. Mnoho mladých se k sobě chová s velkou brutalitou a bez jakýchkoli morálních zábran. Pokud

²⁰³ Trauma, historie, svědomí Výbor z textů ze seminářů Prix Irene 2008-2009 a příspěvky členů Rafael Institutu, eds. 2010, str. 136-139.

člověk ztratí morální zábrany, pak je již schopen spáchat cokoli a považuje to za správné.

5 ZÁVĚR

V této práci jsem se snažila přiblížit situaci plzeňských Židů během holocaustu. Jejich historické vazby, kořeny k Plzni, vývoj různých pogromů soužití s plzeňskými občany napříč staletími.

Snažila jsem o to, abych v této práci více pronikla do myšlení osob pronásledovaných i pronásledovatelů. Na příkladech rozhovorů přeživších jsem chtěla ukázat dnešní generaci, jak se tito lidé cítili a jak dokázali tak kruté pronásledování a zacházení přežít.

Výsledkem mého bádání je, že většinu přeživších držel při životě kolektiv. Kolektiv dobrých známých, kamarádů a hlavně rodinných příslušníků, pokud to bylo možné a byli ponecháni společně. Vzájemná a nezištná (často i zištná) pomoc jeden druhému. Velkou roli v tomto utrpení sehrála i kultura a zejména hudba, kdy pomocí hudby a divadla mohli zapomenout na každodenní útrapy a mohli si připadat, že žijí „normální“ život.

Myslela jsem, že jejich útrapy skončily po skončení války, ale ve valné většině případů tomu tak nebylo a jejich další pronásledování pokračovalo, jak vyplývá z analýzy rozhovorů přeživších. Většina musela bojovat o navrácení zabaveného majetku. Další byli zase pronásledováni profesně a bylo jim znemožněno vzdělávání jich samotných a jejich dětí. Další skupina se rozhodla k emigraci do Izraele nebo jiných západních destinací.

Situace v Plzni nebyla jiná a příliš se nevymykala tehdejšímu trendu pronásledování. Ve většině zemí odsuny a transporty netrvaly dlouho. V Plzni to byly tři transporty během ledna až března 1942. Právě v roce 1942 docházelo k masovým deportacím v souvislosti s otázkou „konečného řešení“, tj. úplné likvidaci židovského obyvatelstva.

Situace po druhé světové válce znamenala pro mnohé židovské obce zánik a úplnou ztrátu integrity obyvatelstva s judaismem a židovským způsobem života, jazykem a zvyky. Ztratila se víra v Boha a bylo velmi složité důvěru v Boha znovu obnovit. Dnešní společnost se musí snažit nedopustit znova jakoukoliv genocidu na jakémkoliv obyvatelstvu celé planety. Dojde k nenávratnému zničení svébytné kultury, zvyků a jazyka. Toto neplatí jen o kultuře židovské, ale i o islámské a jiných odlišných kulturách, kde neznalost a obavy působí vlnu nenávisti, fundamentalismu a pronásledování.

Dále jsem chtěla v této práci přiblížit situaci po druhé světové válce, kdy většina přeživších trpěla opět ztrátou majetku a svobod za komunistického režimu. Jeden diktátor nahradil druhého, ale rozdíl nebyl. Jejich obrovské trauma je uzavřelo před světem a společností a ani jejich nejbližší příbuzní nevěděli o hrůzách, které prožili.

Proto je nutné v dnešní mladé generaci připomínat hrůzy holocaustu. Přeživších ubývá a zanedlouho už tu nebude nikdo, kdo by nám připomínal, co se tehdy stalo a jaké hrůzy se děly. Je nutné se tomuto tématu věnovat zapisovat a připomínat vzpomínky přeživších. Vzdělávat mladou generaci, aby se zabránilo nevědomosti.

Statistiky jsou užitečné jen částečně. Ve skutečnosti neodhalují tragédii, ale zakrývají ji. My ovšem víme, že oběťmi mučení a vraždění byli lidé, ne statistiky – a že to potkalo až neskutečně obrovské množství lidí, kteří byli stejní jako vy a já.²⁰⁴ Jádrem strategie zničit každého, kdo je považován za odlišného, byl holocaust, plán totálního zničení židovského národa a skutečného zavraždění všech Židů, kteří vrahům přijdou pod ruku. Na *šoa* není nejhorší to, že nacisté byli nelidští – nejhorší na tom je, že byli lidští, právě tak lidští jako vy a já. Když tvrdíme, že byli jiní než my a že my můžeme spát s klidným svědomím, poněvadž nacisté byli ďáblové, jelikož my nejsme nacisté, je to laciný útěk před skutečností. Stejně laciným unikem před skutečností je, říkáme-li, že Němci byli k páchání masových vražd jaksi geneticky naprogramováni. Protože většina lidí nejsou Němci, mají mnozí sklon si myslet, že to, co se stalo, nikdo nemůže opakovat, že se to mohlo stát jenom v Německu. Je to rasismus naruby.²⁰⁵ Na tomto místě jsem si dovolila použít shrnutí Jehudy Bauera, které přesně vystihuje výše popsané věci týkající se holocaustu.

²⁰⁴ Jehuda Bauer, *Úvahy o holocaustu* z angličtiny přeložil T. Vrba, Academia, Praha 2009, str.262.

²⁰⁵ Tamtéž str. 263.

Myslím, že vytyčený cíl práce se mi podařilo naplnit a přiblížit život plzeňské židovské komunity. Na závěr této práce jsem zařadila dokument s fotografiemi plzeňského fotografa Radovana Kodery „Stopy holocaustu“, který mi laskavě poskytl. Tímto bych mu chtěla za poskytnutý materiál poděkovat. Dále bych chtěla poděkovat: prof. RNDr. Ivo Budilovi, PhD, Dsc., MUDr. Petru Rieslovi, CSc, Mgr. Věře Tydlitátové, Th.D.

6 RESUME

The theme of Holocaust which has been chosen for this work is very extensive as well as important for the society of these days. This is a topic a great number of historians have been interested in so far and it tries to explain its causes and mainly some influences and effects regarding today's society.

My task I will try to show here is an explanation of the system of the function of Holocaust in our country, especially in Pilsen. My work is divided into the following main chapters. The title of the first one is The Oldest News about the Jewish Community in Pilsen, the arrival of the Jewish people in Pilsen after the founding of the town to their expulsion in the year of 1504. This chapter being divided into a few subchapters describes the first mentions about the arrival of the Jewish people in the town of Pilsen and their lives in the historical connections. Here are mentioned the first disaster as well as signs of anti-Semitism and persecution.

In the second main chapter, I tried to focus on the expulsion development of the Jewish people of Pilsen after the outbreak of the expulsion and the realization of the so called "finished solution". Each of these chapters describes the system of the elimination and the expulsion of the Jewish people in Pilsen during the world war.

In the last third chapter, I tried to use some memories of people having survived the Holocaust and quote their memories. Next subchapters deal with the behaviour of other people to the survived people and their other expulsion after the end of the world war, too, when the persecution continued and these people kept being excluded out of the society. Further, there is a chapter focusing on the situation of these days and the development of neonacism and anti-Semitism among young people.

I tried to use some relevant literature but regarding the direct problematics of Holocaust of the Jewish people in Pilsen, I found only a very limited number of this literature. I tried to search some information and draw inspiration from the memories of people having survived Holocaust even if this was not easy. Many of these people rejected me because they did not want to speak about this trauma.

7 PŘÍLOHY

Kazeta 234

H. G., muž

nar. 28. 10. 1921 v Plzni

26. 10. 1993 nahrála Anna Lorencová

H.G.: Moje rodina pochází z Plzně a já jsem se v Plzni narodil. Byli jsme tři bratři. Já jsem prostřední, Karel byl ročník 1919 a František 1924. Z celé rodiny už žijí pouze já. Bratr Karel zahynul v Mauthausenu v roce 1942 a bratr František zahynul v roce 1991 ve Frankfurtu v Německu, kam emigroval asi v roce 1981 nebo 1982 a je pohřben na židovském hřbitově v Praze. Byl známý jako filmový kritik a do poslední chvíle publikoval, většinou historii filmu i některé kulturní záležitosti z Terezína a koncentračních táborů. Můj otec byl obchodník v Plzni. Když v roce 1939 Němci obsadili naši 2. republiku a nastal protektorát, odešli jsme všichni tři bratři do Prahy, protože Plzeň byla malé město a byli jsme tam vlastně všichni pod dohledem. Bydleli jsme u svého strýce a pracovali všichni tři jako dělníci. Jinak to ani nešlo. Bratr František se učil rukavičkářem. Já jsem pracoval v tkalcovně, v prýmkárně ve Vysočanech, bratr Karel pracoval ve Velimské továrně na čokoládu. Bohužel se oba moji bratři po určité době vrátili do Plzně. Já jediný jsem zůstal v Praze. Bratr Karel byl v roce 1940 zatčen spolu se skupinou plzeňských židů jako rukojmí a myslím, že už v roce 1940 nebo začátkem roku 1941 byl s mým otcem a s tou skupinou plzeňských židů vězněn v Malé pevnosti v Terezíně. Tam byli až do počátku roku 1942 a v roce 1

1942 byl celý transport plzeňských židů převeden do Mauthausenu, kde všichni zahynuli, z této skupiny nikdo nezůstal naživu.

A.L.: Do jakých škol jste chodili?

H.G.: Všichni tři jsme chodili do klasického gymnázia v Plzni, naše rodina byla čistě česká, přestože naše matka se narodila ve Vídni a přijela do Plzně asi v roce 1917, kde poznala mého otce a v 18. roce se vzali. Otec pocházel z okolí Plzně a byli jsme čistě česky orientovaní. Nebyli jsme organizovaní v žádném česko-židovském spolku a chodili jsme všichni jenom do českých škol a taky doma se mluvilo pouze česky.

A.L.: A co z hlediska náboženského? Chodili jste na náboženství?

H.G.: Chodili jsme na náboženství, protože v té době to bylo trochu jinak, jak si pamatuji. V klasickém gymnáziu v Plzni měli katolíci vyučování během školní výuky a my jsme tu hodinu měli volno. Nejenom my, ale všichni, kteří nebyli katolíci, čili všichni nekatolíci měli volno. Nevím, jestli to bylo jednou týdně, to už si nepamatuji, ale většinou jsme ho trávili na fotbalovém hřišti. A my, kteří jsme byli židovského náboženství, jsme chodili na hodiny náboženství, ale ty byly mimo školu, ty neměly se školou nic společného. Už si nepamatuji, jestli to bylo v kostele, někde v Plzni jsme měli jednou týdně náboženskou výuku a náš učitel byl pan Reitzinger, myslím, že se tak jmenoval, ale hlavně vrchní rabín doktor Hoch byl náš učitel.

A.L.: Všichni chlapi jste měli bar micva?

H.G.: My dva starší jsme ještě měli, ale nejmladší bratr Franta už ne. To už v té době nešlo. Ale jinak všichni chlapi z plzeňských rodin bar micva měli. Vzájemně jsme se také navštěvovali.

A.L.: Chodili jste do synagogy, alespoň o vysokých svátcích?

H.G.: Všichni jsme chodili na vysoké svátky do synagogy. Pátky a soboty a podobné židovské svátky jsme nesvětili, sobota byl u nás normální den.

A.L.: Slavili jste Vánoce?

H.G.: Ano, Vánoce jsme slavili. Dokonce jsme byli organizovaní. V Plzni byl takový speciální útvar. Byli jsme všichni skauti, ale měli jsme židovský oddíl, kde byli jenom židé. Ale byli jsme normálně ve Skautu předválečné Československé republiky. Možná, že tam nebyli jenom židé, ale byl to oddíl židovský. Naším vůdcem byl nějaký Honza Adel, měli velký obchod s hračkami, i většina rádců byli židé. Byli jsme tak akceptováni, zúčastnili jsme se všech skautských slavností, jamboree apod.

A.L.: Vzpomínáte si, že byste se za první republiky setkal s nějakou formou antisemitismu? Nebo vaši rodiče?

H.G.: Ne, já jsem nikdy tyto problémy neměl a nemám je dodnes, přestože jsem dost společensky činný. Je možné, že za mými zády se to o mně říká, ale přímo jsem se s tím nesešel. Ani ve škole, což je kupodivu, protože za 1. republiky to nebylo nic divného.

A.L.: Když přišel Hitler, uvažovali rodiče o emigraci?

H.G.: My jsme neuvažovali, my jsme v té době byli ještě nedospělí a rodiče neuvažovali, nevím proč. Byla spousta těch, co o tom neuvažovali a taky na to všichni doplatili, většina jich zahynula. Ale nevím, jestli možnosti byly takové, aby se každý mohl vystěhovat. Tak jednoduché to zase nebylo. My jsme v zahraničí neměli žádné příbuzné. Měli jsme příbuzné mé matky, ale ti na tom nebyli o mnoho lépe. Ale pak v roce 1939 se vystěhovali do Ameriky. Takže možnost tady byla, ale moji rodiče o tom neuvažovali. V roce 1939 skončila moje studia maturitou na obchodní akademii v Plzni, tam dostudoval taky můj bratr Karel. Nejmladší bratr František, bohužel dostudovat nemohl. V té době už nebylo pro židy možné studovat na středních školách. Jak už jsem řekl, odstěhovali jsme se do Prahy, kde jsme všichni pracovali a moji bratři se vrátili domů. Já jsem v Praze zůstal, protože jsem tady měl poměrně hodně přátel. V té době jsem měl v Praze hodně známých, ale poměrně málo z židovského prostředí. Protože jsem dlouhá léta i v Plzni, byl všude tam, kde se dělala jazzová muzika, tak jsem se už v té době seznámil v Praze se židovskými jazzmany, jako byl Fricke Weiss, Franta Goldschmied, Fredy Mautner, Vily Werfel a celá ta parta, která pak založila v Terezíně ty slavné Ghetto Swingers. Právě v té době jsem se už dobře znal s Frickem Weissem a Frantou Goldschmiedem-Horským a bydleli jsme pak v Terezíně společně. To uvádím proto, že když jsem přijel do Terezína s AK I, tak jsem tam skoro nikoho neznal. Vlastně až s AK II přijeli právě ti moji kamarádi – Franta Goldschmied, Fricke Weiss a ostatní. A samozřejmě, že jsme se hned dali dohromady. Nejdřív jsem bydlel po

různých kasárnách, já sám jako AK I jsem bydlel v Sudetských kasárnách a pracoval jsem v kuchyni. Později, když byli z Terezína vyklizeni čeští občané a Terezín už byl pouze židovský, tak byla možnost bydlet v různých domech na ulicích L a Q, už nevím, jak se to všechno jmenovalo. Já jsem měl pokoj dohromady s Weissem a Goldschmiedem. Fricek Weiss byl vedoucí osobností hudby v Terezíně. Byl vůdčí jazzový element, ale pak i ti další, co přijeli – Wolfi Lederer, Meyer a Sattler a další, takže se pak vytvořila poměrně velká skupina hudebníků. Já, přestože jsem v té době byl spíše začátečník, jsem však byl jedním z mála, který si do Terezína přivezl klarinet, ale ten jsem ovšem hned věnoval Frickovi Weissovi, protože ten byl vlastně ze všech těch muzikantů na nejvyšší úrovni. To byl náš začátek v Terezíně, kde jsem byl až do roku 1943. Později přijeli plzeňskými transporty moje matka a bratr František. Otec a bratr Karel byli, jak už jsem řekl, na Malé pevnosti. Jednou jsem je viděl při nějaké příležitosti, když nakládali něco na náklad'ák a to bylo vlastně jedinkrát, kdy jsem otce ještě viděl. Můj život v Terezíně – možná, že se to bude zdát neuvěřitelné - ale my jsme tam měli tak výbornou partu mladých lidí, že všechny ty ostatní nepříjemné věci, ty smrti, ti ubozí lidé, co přijížděli ..., ne, že by se nás to netýkalo, to se samozřejmě týkalo všech, ale my jsme ta léta v Terezíně nějak docela dobře přežívali. Nevím, jak ostatní, ale my jsme se bavili.

A.L.: Vy jste stále pracoval v kuchyni, nedělal jste muziku profesionálně?

H.G.: Ne, já jsem dělal v kuchyni. Muzika se dělala nejdřív načerno, po půdách a teprve později, když se to hodilo esesákům, tak to bylo oficiální. Když byla zřízena kavárna, tak kapela Ghetto Swingers hrála zcela oficiálně. Bylo to myslím spíš pro Červený kříž a pro svět, aby se ukázalo, jak se židům v tomhle koncentračním táboře dobře vede. Takže to nebyla skutečnost, to bylo předstírání něčeho. Já jsem v té kapele nehrál, ale byl jsem s ní neustále ve styku a všeho jsem se zúčastňoval, protože to byli moji nejlepší přátelé. Když pak přijela moje matka a mladší bratr František plzeňským transportem, tak jsem se samozřejmě mohl o ně postarat, protože my, jako členové Ak transportu, jsme měli určité, 5

nechci říct výhody, ale měli jsme možnosti. Neměli jsme být transportováni dál a rodinní příslušníci měli zůstat v Terezíně, což dost dlouho vydrželo. Až do roku 1943, kdy celý zbytek naší rodiny – já, můj bratr a matka jsme byli zařazeni do transportu do Osvětimi. Byl to prosincový transport 1943, čili druhý, předtím už byl zářijový transport.

A.L.: Takže jste přišli do rodinného tábora v Birkenau.

H.G.: Přišli jsme do rodinného tábora. Byli jsme taková parta, přestože jak Fricek Weiss, tak Franta Goldschmied zůstali ještě v Terezíně a jeli až v roce 1944. Nevím, jakým způsobem se to vybíralo. My jsme byli v prosinci 1943 zařazeni do transportu do Osvětimi a tam už ty možnosti jako kuchyň apod., nebyly.

A.L.: Měl jste tušení, nebo slyšel jste předtím někdy něco o Osvětimi?

H.G.: Ne.

A.L.: Takže jste jeli úplně do neznáma?

H.G.: Jeli jsme do něčeho, o čem jsme nevěděli, neznali. Člověk musí být svým způsobem fatalista, věřit v osud a myslet si, že jede vždycky do něčeho lepšího. V tomto případě to nebylo lepší, Terezín byl proti tomu podstatně lepší. Ale jak je vidět, i Osvětim se dala přežít. Není nás moc, ale někteří jsme přežili. Tábor Osvětim byl velice špatný. Nebudu se pouštět do detailů, protože těch možností přijít do plynu bylo velmi mnoho. Já sám jsem byl jednou zařazen do takového transportu a nevím jak – boží vnuknutí – prostě jsem tam nešel.

A.L.: Byl jste s bratrem?

H.G.: Byli jsme pohromadě.

A.L.: Stále? Co se stalo s matkou?

H.G.: Matka byla také s námi, ale byla na jiném baráku. My jsme byli s bratrem společně na baráku č. 10, jestli se nemýlím, tam, kde řádl jako blockältester Hutter, to byl kamarád v Terezíně, ale v Osvětimi, pokud jsem se k němu hlásil, tak mi dal hned pár facek. Tam jsme vlastně poprvé viděli, co dokáže lágr udělat s lidmi, o kterých jsme si mysleli, že jsou přátelé. Ty tři měsíce, nebo jak dlouho tam byli před námi, z nich udělaly, nevím, jak bych to nazval, prostě nebyli to kamarádi. Speciálně ti, co měli funkce – kápa, blockältestra apod. Je to trošku smutná historie, že tam najednou přišel člověk, který si myslel, že je mezi svými, a nebyl. Chovali se hrozně. Nemohu to pochopit – dodnes ne. Nemohu pochopit, jaká změna se stala s Hutterem, s Müllerem, který znal i mého otce, protože byl taky Plzeňák. Prostě ti lidé se zbláznili. Chovali se k nám tak, jako kdyby nás nikdy nebyli viděli.

A.L.: Vy jste vlastně byli svědky konce zářijového transportu, vzpomínáte si na něco z toho?

H.G.: Ano, já jsem byl dokonce svědkem těch prvních poprav v Terezíně. A pak přípravy na Lidice.

A.L.: K tomu byste se ještě měl vrátit.

H.G.: Raději ne.

A.L.: V Lidicích jste sám taky byl?

H.G.: Ne, zase jsem se z toho nějak vykroutil, mladí byli vždycky někam nahnáni. Já jsem se zúčastnil jenom těch poprav, které byly hrozné. Ale my jsme nevěděli, stavěli jsme šibenice, ale nevěděli jsme pro koho. Tam jsem se taky setkal s tím notorickým katem Fischerem, s kterým jsem se setkal už předtím, který mě celou dobu pronásledoval, ale nakonec mi nic neudělal. Já jsem ho znal už když přišel do Terezína, nevím už kterým transportem, a topil v kuchyni. To bylo jeho první. Už tenkrát to byl strašný člověk. Druhé moje setkání s ním bylo tenkrát, když se dobrovolně přihlásil k pověšení těch sedmi nebo osmi mladých mužů.

A.L.: V té první skupině bylo devět mužů a pak byla ještě jedna další.

H.G.: To si nepamatuju, pamatuju si na tu první skupinu, protože jsem tam byl nahnáný. Byli jsme tam, nevím, kdo všechno a co kdo stavěl. Moje poslední zážitky s

Fischerem byly v Birkenau, kde byl kápem a trochu si na mě zasedl, protože já - zase trochu z té muzikantské historie – jsem měl možnost dostat se na blok, kde byla moje matka, snad to byl blok 2 nebo 1, a tam se někdy konaly hudební produkce. Jenže když mě Fischer uviděl, tak za mnou přišel s holí a hnal mě přes celý lágr. Takže, když jsem mohl, tak jsem se mu raději vyhnul. Ale myslím, že jeho konec byl takový, jaký si zasloužil.

A.L.: Jak zahynul?

H.G.: V každém případě se nevrátil. Jinak Osvětim samozřejmě, tam to bylo velice špatné. Těžko je to vysvětlit někomu, kdo tam nebyl. Ale my jsme měli zase dobrou partu, celá ta parta z Terezína se držela pohromadě.

A.L.: V Birkenau jste také pracoval?

H.G.: My jsme tam nepracovali. Někteří pracovali, ale my jsme byli každé ráno nahnáni na apel a pak jsme nosili kameny. Ráno na jednu stranu a odpoledne zpátky, takže tomu nemohu říkat práce. Ale bylo to velice namáhavé a nemělo to smysl. Hlavně: i namáhavá práce, pokud má smysl, tak se snad dá dělat, ale nesmyslná práce unavuje víc. My jsme ještě s bratrem Františkem vystupovali po večerech na krankenbau. On byl v tomto ohledu nadanější, měli jsme různé výstupy, on přednášel básně, možná, že jsme i zpívali, takže jsme vyfasovali ještě jednu takovou tu polívku navíc. Chtěl bych se ale vrátit k jedné věci, která mě vždycky fascinuje. Někteří navrátilci hovořili o tom, že vytvořili v Osvětimi nějakou odbojovou skupinu, která o cosi usilovala. K tomu bych chtěl říct, že jsem to prožil, a že nic takového neexistovalo. A když jsem byl po návratu některými lidmi vyzván, abych se přihlásil, tak jsem to odmítl s tím, že o ničem takovém nevím a ani nevěřím, že kdokoliv tam něco takového připravoval, že lidé ze sebe chtěli spíš dělat laciné hrdiny. Nevím, jestli jste se s tím taky setkala.

A.L.: Jistěže, nedávno o tom byl dokonce seminář.

H.G.: Já bych je rád viděl, ty odbojáře. Každý koukal, aby pro sebe urval co možná víc jídla, aby přežil. Jediný, kdo byl na úrovni, byl Sláva Lederer. Sláva Lederer byl můj blokový. Pocházel z okolí Plzně a znal moje rodiče. I jako blokový byl na úrovni. Dokázal se proti esesákům takovým docela šikovným způsobem postavit. A když uprchl, nevím, jak to historie zaznamenala, když jsme stáli ty apely atd. Byl to člověk na úrovni a musím říct, že v květnu 1945, když jsem se s bratrem vrátil z Terezína, že to byl první člověk, kterého jsem v Praze potkal. A informoval mě o všem, co udělal, ale bylo to marné, nikdo mu nevěřil. On pak později dělal, dá se to tak říct, trhovce. Jezdil a prodával. Byl to člověk na úrovni, přestože neměl, alespoň si myslím, žádné zvláštní vzdělání. Tím, že vyrostl někde v Sudetech a mluvil dobře německy, tak byl dobrý partner.

A.L.: Pan doktor Herrmann, který byl taky u něho na bloku, mi říkal, že to byl zpravodajský důstojník.

H.G.: Je to možné, nevím. Ale byl to v každém případě člověk velice odvážný. To byly asi nejdůležitější věci z Birkenau. Zažili jsme likvidaci zářijového transportu a během našeho pobytu přišel ještě další transport z Terezína, bylo to myslím, v květnu.

V té době přišli naši přátelé a myslím, že si už nemohou tak naříkat jako my, že jsme se jim jako „staří mazáci“ nesnažili pomoci. Nevím, jestli všichni, ale já mluvím ze své zkušenosti, myslím si, že jejich příchod byl podstatně lépe zorganizován. A pak jsme všichni prošli selekcí a nevím už, jestli to bylo v září, kdy jsem byl s bratrem Františkem a se všemi přáteli zařazen do transportu, který byl poslán do Německa, do Schwarzheide. Tam, kde byl taky Jirka Lom a jiní. Matka také prošla selekcí a byla někde se ženami, nevím přesně kde, ale byly v několika táborech. My jsme pak přišli do Schwarzheide, tam byla těžká, namáhavá práce, byl tam těžký život. Ale bylo to tak trochu lepší než v Osvětimi, byl to pracovní tábor, nebyla to Osvětim. Měl jsem zase štěstí, že jsem byl na jednom pokoji s dobrou partou, a to je vždycky to nejlepší, co může člověk ve špatných dobách mít.

A.L.: Jak tábor vypadal, kde jste bydleli?

H.G.: Byli jsme v táboře, kde byly baráky, které byly rozděleny na pokoje, takže kromě rozdělení do baráků, jsme byli rozděleni na pokojích. Byly tam palandy, nevím přesně, kolik nás bylo na pokoj, snad deset dvanáct, možná víc. Tam jsme prožili některé hrůzostrašné věci, nálety a také náš tábor byl zasažen. Nakonec, na jaře 1945, nás čekal pochod smrti. Tábor Schwarzheide byl v oblasti, které se říká Lužické Srbsko, ale žádné Srby nebo Lužičany jsme tam nepoznali, byli to Němci a pochod smrti se táhl právě touto krajinou. Šli jsme několik dní, nevím přesně kolik, s nějakým přenocováním v různých haldách a podobně a skončili jsme ve Varnsdorfu, kde jsme dva nebo tři dny bydleli v opuštěné tovární hale. Tam už to bylo se stravou velice obtížné. Jednou nás vyhnali na fotbalové hřiště, abychom se napásli, lépe řečeno, sbírali jsme kopřivy, ze kterých nám, pak uvařili špenát nebo polívku. Pak nás naložili na vagóny a odvezli po trati Varnsdorf – Česká Lípa – Terezín. Když jsme odcházeli z Osvětimi, měla naše skupina tisíc mužů a do Terezína se nás vrátilo sto. Ještě cestou mnozí zahynuli. Známa je scéna z České Lípy, kde snad je i hromadný hrob.

A.L.: Ano, ten jsem tam našla.

H.G.: Tak to jsem všechno zažil. Poslední část transportu byla dost otřesná. Byli jsme v otevřených vagónech, přšelo a stáli jsme po kolena ve vodě, když někdo upadl, tak byl považován za mrtvého a vyhodili ho na tu hromadu. Já jsem byl naštěstí v dobrém stavu, můj bratr ve velmi špatném, ale myslím, že jsem ho zachránil. Přišli jsme do Terezína a byli jsme najednou svobodní, volní. Převzal nás Mezinárodní červený kříž, byli jsme odvěšiveni a dle možností jsme se mohli vrátit každý domů. S bratrem jsme to udělali snad hned druhý den, náš stav byl takový, že jsme nemuseli jít do nemocnice. Tak skončila naše anabáze. Bratr se vrátil do Plzně, já zůstal v Praze. V Praze jsme se pak oba zase sešli, protože do Prahy přijel i bratr, který tu pak absolvoval hereckou školu u E.F.Buriana. Maminka se, podle různých známých, dožila osvobození, ale zemřela pak na tyfus v nějakém lágru u Hamburgu, zřejmě v Bergen Belsenu. Ale až po květnu 1945. Někteří synové jeli pro své rodiče, ale my jsme bohužel nebyli v takovém stavu, abychom se mohli vypravit ji někam hledat. Otec byl mrtev již od roku 1942, bratr Karel také. A matka, nevím, jestli byla schopna záchrany, zahynula tam. To byla naše historie. My jsme pak oba žili v Praze.

A.L.: Jak pokračoval váš život?

H.G.: Já jsem nejdřív vystudoval Vysokou školu obchodní a bratr dělal divadlo. Z divadla přešel na novinářinu a pracoval v různých novinách. Nejdřív dělal různé reportáže, ale později pouze filmového kritika. Byl nejdřív šéfredaktorem Kina, ale po 68. roce mohl dělat pouze redaktora. To snad dělal až do konce svého života. Já jsem Vysokou obchodní nedostudoval, protože už jsem neměl prostředky, takže jsem nastoupil do zaměstnání. Mám šest semestrů Vysoké školy obchodní a pracoval jsem v Československých aeroliniích a v Pan American. Po 48. roce jsem musel odejít a dělal jsem v různých zaměstnáních. Poslední léta, než jsem šel do důchodu, jsem byl v Mototechně. Ale kromě zaměstnání jsem čtyřicet let fungoval v golfu, v současné době jsem prezidentem České golfové asociace a dodnes jsem velice aktivní, mohu říct, že jsem známý po celém světě.

Ke konci svého vyprávění bych chtěl ještě poděkovat svým přátelům, kteří byli se mnou. Všichni žijí v zahraničí. Musím říct, že celou dobu se mnou udržovali styk a snažili se mi pomáhat. Ta opora byla velice důležitá. V roce 1964 jsem byl na pozvání v Americe a pokud bych na tom byl zdravotně dobře, mohl bych jezdit každý rok. Byl jsem všude možně, v Kanadě, v Jižní Americe, všechno na pozvání mých kamarádů.

Konec kazety 234

Kazeta 468

J. D., muž

nar. 27. 2. 1921 v Berouně

26. 5. 1995 nahrála Anna Lorencová

J.D.: Narodil jsem se v Berouně, odkud pocházela moje matka, ale celý život jsem bydlel v Plasech u Plzně, to je místo, kde je pochován slavný Václav Kliment Metternich, kde je zámek, konvent, kde jsou různé věci, které připomínají minulost a to mi dalo do určité míry určitý základní pojem o historii. Můj pradědeček, který ještě chodil s pinglem a později už měl koně, bydlel nedaleko Plas a v roce 1851 si otevřel malý obchůdek v Plasech u Plzně, na železniční křižovatce. Vznikl tam totiž železniční uzel na trati Plzeň—Duchcov. Byla to důležitá trať, protože Škodovka se rozrůstala, přiváželo se uhlí, a spousta dělníků z okolních vesnic chodila na nádraží kolem našeho krámu.

A.L.: Jaký obchod to byl?

J.D.: To byl krám se vším, sakumpingl. Nejdřív to byl zřejmě koloniál a obchod krátkým zbožím, ale potom se to rozrůstalo, byl to i obchod obilím, sedláci k nám přiváželi obilí a za to si nakupovali. Dali jsme jim trochu vyšší cenu než ostatní, oni si u nás nakoupili, naložili to na vozy, ze kterých vyložili obilí, měli to pohodlné. To byl vlastně základ našeho obchodu.

A.L.: Tvoji rodiče v tom pokračovali?

J.D.: Ano, rodiče v tom pokračovali. Dědeček založil hlavní obchod roku 1903. (Byla to budova, kterou jsem nedávno dostal zpátky — bylo to vyvlastněno, takže jsem ani nemusel mít občanství.) Potom to převzal můj otec. Otec byl ze sedmi dětí, měl sestru a pět bratrů; jeden zahynul za první světové války a ti ostatní postupně, až do čtyřiačtyřicátého roku. Já jsem v tom obchodě vyrostl. Už od tří čtyř let jsem stával u kasy. Dostal jsem takové přirozené obchodní vzdělání a taky jsem asi něco zdědil, ačkoliv později jsem byl zásadně proti tomu, jít do obchodu, i když mě rodiče nutili. Byl jsem na obchodní akademii, z které jsem v roce 1938, když to začalo, vystoupil a šel jsem na hachšará.

A.L.: Měl jsi české školy?

J.D.: Ano. Nejdřív obecná škola v Plasech, která byla dobrá, měli jsme výborného učitele, který mně dal prakticky základ k mým pozdějším zájmům o historii a literaturu.

A.L.: Sourozence jsi neměl?

J.D.: Ne, ale měl jsem bratrance. Do mých deseti let bydleli taky v Plasech, byly tam prakticky dvě židovské obchodnické rodiny, Beckovi a Deimlovi. Plasy byly v té době větší vesnice, která měla asi dva tisíce obyvatel, každý každého znal, a dominantou bylo Metternichovo panství. Můj otec i dědeček byli s nimi zadobře prakticky až do roku 1938. Otec chodil do zámku, tam byli Thurn-Taxisové jako místodržící v Plasech, ale Metternichové byli vždycky velmi slušní a přátelští. Byli to naši velcí zákazníci, někdy dostávali na dluh, protože neměli dost peněz, ale vždycky to velmi dobře zaplatili a i rodinné vztahy byly velmi dobré.

A.L.: Byli jste česká rodina?

J.D.: Ano, byli jsme naprosto česká asimilovaná rodina. Dědeček sice chodil kolem stolu a kladl tfilin, ale klidně jedl vepřové, to mu vůbec nevadilo, až do doby, kdy měl vysokou cukrovku. Do synagogy v Plzni jsme jezdili jenom na velké svátky, Jom kipur, kadiš, ale jinak jsem chodil normálně do kostela s kluky, tahal jsem zvony, prostě jsem se nelišil od ostatních kluků, ačkoliv všichni věděli, že jsem žid, poněvadž jsem tam byl jediný.

A.L.: Chodil jsi na náboženství?

J.D.: Ano. Otec mi zajistil starého kantora, který už, chudák, nemohl pořádně chodit, ale dojížděl vlakem a základní věci mně vštěpoval. Samozřejmě ne hebrejštinu, protože v té době jsem chodil do druhé, třetí, čtvrté třídy. Potom zemřel a už jsem neměl nic, s náboženstvím jsem začal znovu, když jsem přišel do gymnázia v Plzni.

A.L.: Měl jsi bar micva?

J.D.: Ano, měl jsem bar micva.

A.L.: Pociťoval jsi, myslím před Hitlerem, antisemitismus?

J.D.: Věděl jsem, že jsem něco jiného, ale nijak jsem to nebral na vědomí. Říkali nám u Kubíčků, to bylo jako u židů, protože pradědeček se jmenoval Jakub; dědeček, který obchod založil se jmenoval Josef, otec se jmenoval Bedřich, ale říkalo se tam u Kubíčků. Cítil jsem, že jsem trochu něco jiného, snad i proto, že jsme měli vždycky služby. Jednu nám doporučila babička, která bydlela v Berouně, a ta vychovala moji maminku. To byla Káča a byla to bigotní ženská. Vodila mě na všechna procesí. Nejdřív šel farář s monstrancí, to byl antisemita, za ním nesli baldachýn, pak šel kníže Thurn-Taxis s rodinou, a za nimi se belhala stará Káča a za ruku vedla malého židáčka. Pro lidi, kteří nebyli dostatečně zasvěcení, to byl asi dost komický obraz. Chodil jsem tahat zvony a byl jsem hrozně uražený, když mě farář zřejmě vyhostil. Kluci mi to sice neřekli, ale už mi taky neřekli pojď tahat zvony. Já jsem byl malý, v první třídě jsem vážil asi šestnáct kilo, jen nos jsem měl trochu větší. Když jsme chodili tahat ty zvony, tak mě vždycky vynesli nahoru, to si pamatuju.

A.L.: Nenadávali ti?

J.D.: Ne, vůbec ne. Učitelé ve škole, všichni velmi tolerantní. Můj otec chodil se sedláky na hon. A jednou se stalo, to si pamatuju, že jsme tam přijeli a oni říkali: „Ten žid už je tu zase.“ Nevím, jestli snad nebyli dobře domluveni. Jinak s nimi tatínek chodil dál, až do roku 1938. V roce 1938 nastal zlom. To mi bylo šestnáct, sedmnáct, koukal jsem už po holkách a začal jsem chodit s takovou partou. Tam už jsem se začal cítit trochu stranou. Studoval jsem v Plzni a každý týden jsem na pátek a sobotu jezdil domů, ale někdy taky ne. V té době jsem přišel k židovským skautům. To byl zvláštní oddíl v rámci československého skautu, uznáný jako židovský oddíl. Ale byli tam i

křesťanští instruktoři a bylo to velmi, velmi tolerantní. Všichni skauti byli velmi tolerantní. V šestnácti letech jsem byl s nimi na jamboree v Holandsku a všechno bylo výborné. Ale v Plasech už jsem se začal cítit jako outsider. V té době se odehrála jedna velmi zajímavá příhoda: Do dneška si pamatuju, že jsem se v sekundě prvně v životě zamiloval do holky, která se jmenovala Ornstová. Nevěděl jsem, že asi se původně jmenovala Ohrensteinová. Její otec byl jedním z ředitelů Škodovky. To gymnázium bylo velmi pravicové a do značné míry antisemitské, ale ředitel ne. Dostal jsem se na něj zajímavým způsobem. Otec měl spoustu kamarádů ze školy, také německé kamarády, protože rodina Metternichova zaměstnávala lidi třeba po dvě tři generace jako kastelány na zámku. Otcův nejlepší kamarád byl Karel Procházka, Čecho-Němec, ale víc Němec a vzal si Němku. V roce 1938, už po obsazení Sudet, se Karel objevil u nás, že by rád mluvil s otcem. Viděl jsem ho na ulici a měl hakenkrajc. K nám přišel tajně a bez hakenkrajce a chtěl, aby s ním otec šel do lesa, kde mu řekl: Bedřichu, zkus se odtud uklidit. Já zůstanu tvůj kamarád nadosmrti, ale okolnosti jsou takové, že ve svém postavení musím být ve straně. Varuju tě, abys odsud odešel. Nenech si nic namluvit. — To už nebylo možné, otcí bylo třiapadesát, a to v té době znamenalo, že je starý. To nebylo jako dnes. Dnes není žádný rozdíl mezi padesátiletým a šedesátiletým člověkem. Otcí bylo padesát šest let, když zahynul, a mně je dneska sedmdesát čtyři a taky už mám něco za sebou. — Zkrátka ho zavolal a řekl mu to. Tehdy jsem poprvé cítil, že je něco ve vzduchu. Ale ještě předtím — vracím se k té příhodě ze sekundy, z roku 1933: Koukal jsem na tu holku, jezdili jsme taky na ledě a ona jednou řekla svému kamarádovi: „Já bych nerada jezdila s tím židem s dlouhým nosem.“ To mi dalo takovou šlupku, že jsem opravdu něco jiného. To bylo v době, kdy přišlo Makabi, židovští skauti, a já jsem se pomalu přibližoval k židovství. Další věc byla, že jsem bydlel na bytě. Od jedenácti let jsem byl prakticky samostatný. Byl jsem kluk polí, řeky, lesů, skal a takovéhle vesnice. A najednou jsem přišel do města s dlážděním a byl jsem strašně nešťastný. Pak jsem dostal první sionistickou literaturu, byla to Pinskerova Autoemancipace. Když jsem po čtyřech letech gymnázia přišel do obchodní akademie, cítil jsem velké ulehčení, protože na gymnáziu byli jenom tři židi a já jsem byl jediný ve třídě. Ironií osudu jsem se do gymnázia dostal prostřednictvím faráře, gymnazijního učitele náboženství profesora Bláhy. Byl to kněz a byl přítelem přítele mého otce a otec ho zval na hony. Já jsem jednadvacátý ročník, který byl velmi silný a z šesti set přihlášených se na gymnázium dostalo osmdesát. Dostali se tam nejen ti, co složili výborně zkoušky, ale i ti, co měli protekci, a já jsem byl jedním z nich. Já jsem to gymnázium neměl rád, třebaže základ klasického vzdělání mám tam odtud, cítil jsem tam antisemitismus. Přišel jsem na obchodní akademii v Plzni, kde vládl sociálně demokratický duch, ředitel chodil s červeným karafiátem. Ironií osudu měl na mě zase nejhlubší vliv profesor literatury, český nacionalista. Když jsem v roce 1938 vystoupil ze školy, to už jsem byl činný v sionistické organizaci Makabi Hacair, v té nejpravivější, ale v Plzni nebylo nic jiného. Chodili jsme do pluga Hechaluc, která byla za městem. Bytná byla stará židovka, u které se jedlo košer. Já jsem to absolutně neměl rád a vždycky jsem si na jídlo stěžoval. Chodil jsem cvičit do Makabi a chodili jsme taky do synagogy — nějaký pojem o židovství už jsem tehdy dostával k nemalé žalosti mých rodičů. Rodiče chtěli, abych se nějakým způsobem asimiloval, abych šel na vysokou ekonomickou do Londýna, chtěli, abych se hned, jak udělám maturitu, vystěhoval, měli se mnou dalekosáhlé obchodní plány. V roce 1930-34 přišla krize, nevedlo se nám moc dobře. Do roku 1929 šlo všechno dobře, nikdy jsme neměli nedostatek, ale pak nejednou jsme tak akorát vyšli a museli jsme propustit dva zaměstnance. Viděl jsem, jak rodiče těžce pracují, a řekl jsem si, že v životě nebudu

samostatný, že budu dělat v nějakém velkém podniku, kde nebudu mít tyhle starosti, budu mít čas číst a budu mít čas na politiku. Já jsem od osmi let denně četl noviny. Matka byla velmi sečtělá, měla velkou klasickou knihovnu, ale i moderní. Měla Galsworthyho a taky protisovětskou emigrantskou literaturu, která na mě velmi působila. Byly to knihy, které líčily osudy komunistů, kteří přišli nějakým způsobem pod kola. To na mě mělo velký vliv, protože jsem byl vždycky nakažený socialismem. Chodil jsem s kamarády na demonstrace, k nám chodili nakupovat komunisti — v Plasech byla silná komunistická strana a hlavně sociálnědemokratická, všichni byli Škodováci a všichni jezdili vlakem, a tak ani komunisti nechodili do ZKD, Západočeského konzumního družstva sociálně demokratického, nýbrž chodili nakupovat k židům, mimo jiné proto, že tam vždycky dostali úvěr. — Pak jsem se dostal k sionismu, víceméně pravicovému. A v roce 1938 po Sudetech nastal pro mě zlom, řekl jsem, že tohleto nechci. Byl nábor na hachšará a já jsem se přihlásil. První pluga Makabi Hacairu byla v Ivančicích na Moravě. Tam už byl velký gdud, a vedoucí byl Dov Revesz. A všichni hlásali sionismus, taky můj kamarád Edy Schleisner, (který teď zahynul při povodni u Kfar Ruppín) a všichni že půjdou na hachšará. Já jsem vystoupil ze školy k nemalé žalosti mých rodičů, byl jsem dobrý žák. Ani nešli do školy mě odhlásit, dali plnou moc rodinnému příteli. Odešel jsem ze školy, přišel jsem do Prahy a nejdřív jsem dělal Na Zderaze. To byl domov vedoucích Makabi Hacairu, který byl součástí Hechalucu. Pak jsem přišel do druhé generace pluga v Ivančicích, která hrála velkou roli v mém životě. Přišel jsem tam v dubnu 1939, kdy tam byla ještě první generace, ovšem všichni byli z Podkarpatské Rusi a ze Slovenska, liberální i tradiční židé, kteří ale nedrželi nijak moc košer. Já jsem tam byl jediný z Čech, proto mně ženské na poli začaly říkat Číšek. Říkaly Číšek, protože to byly Moravanky. V Ivančicích jsem byl asi pět měsíců. Pro mě to mělo velký význam, protože jsem byl jedináček, měl jsem jen toho bratrance, který se pak odstěhoval, a mně chyběl kontakt s lidmi. A najednou jsem viděl tyhle lidi, kteří šli z idealismu ještě před válkou do Palestiny. V Ivančicích jsem zažil pakt Ribbentrop-Molotov, to byla bomba pro všechny. A teď se rozhodlo, že se bude ilegálně alírovat. Dvacet lidí dostalo pasy do San Salvadoru atd. Já jediný jsem dostal odmítnutí. To už bylo po tom, co přišli Němci. Přišel jsem do Střešovic a Němec mi říkal: „Já tady žádný váš pas nemám. Ven!“ A tak se stalo, že celá pluga, kromě Trudy Guttmanové, která byla v té době zavřená, a kromě mě, alírovala. Všichni šli potom na Mauritius. Já jediný jsem tady zůstal. Potom jsem šel cestou dalších hachšará, dalších plugot, další práce jako vedoucí celého gdudu v Plzni, kde bylo nakonec dvě stě lidí, protože v Plzni bylo původně tři tisíce židů. Moje hachšarot byly v Ivančicích, dvě u Mělníka, v Čížkově na Českomoravské vysočině. Odtud jsem byl 6. ledna 1942 povolán zpátky do Plzně, odkud jsem odešel transportem R, s číslem 758, s rodiči do Terezína.

A.L.: Rodiče nepomýšleli na emigraci, ty bys býval chtěl, ale nepovedlo se to.

J.D.: Měl jsem ještě jednu zajímavou příhodu, která je charakteristická pro můj vztah k Československu. Já jsem byl prakticky rozpolcený. 16., 17. března 1939 byla možnost odjet na platný pas, který jsem měl, protože jsem byl předtím se skauty v Holandsku, za hranice, dostat se do Holandska a odtud dál do Anglie. Korespondoval jsem s nějakým Skotem kvůli známkám, byl jsem vášnivý filatelista, což jsem dodnes, a ten mi napsal: „Přijed', já tě tady někde upíchnu.“ To byl velmi fajn chlap. Já jsem zrovna udělal zkoušku na řidičák, vzal jsem bratrance, oni už tehdy bydleli u nás v Plasech, protože byli vypovězeni ze Sudet, a jeli jsme z Prahy do Plzně s tím, že necháme auto na parkovišti, kde si ho vyzvednou rodiče. Každý jsme měli pět tisíc, lístky stály tisíc korun. Koupil jsem lístky pro oba, fronta byla asi půl kilometru, přišli jsme k autu, a

najednou nám bylo tak smutno, že jsme šli zpátky, prodali lístky a jeli autem domů. Nemohli jsme se odtrhnout. Potom přišel Terezín. Do Terezína jsem šel skoro rád. Už jsem měl nějaké místo v hnutí, už mě znali z různých setkání, a šel jsem jako šalomák a taky už jako zkušený zemědělec, proti těm ostatním. Už jsem sekal, jezdil s voly, oral a nosil pytle od mlátičky — měl jsem třiapadesát kilo a musel jsem nosit sedmdesátikilové pytle. To už jsem byl víceméně otužilý a to mně možná nakonec zachránilo život. Rodiče snášeli život v Terezíně velmi těžce, ale já jsem je do určité míry chránil. Byl jsem na «šalomácké listině» a vždycky nás vyreklaovali z transportů na východ. Patřil jsem k «levicovému kádru» k okruhu Bertla Simonsohna, to byli Honza Schimmerling, Piži Weiner, Gert Körbl, Karli Hutter, Schlomo Fürth a další.

A.L.: V Terezíně na tebe už vlastně čekali?

J.D.: Ano. Byl jsem okamžitě zařazený do zemědělství, vedoucí byl Vilda Byšický — nejdřív jsem byl ve štábní zahradě, potom to byla zahradnická skupina štábní II, kde byl Kapsi (Karplus), Jirka Löwit, Paťa Fischl, Jirka Jun, Schlomo Fürth a další. Postupně jsem se dostával stále víc do levicových kruhů, a sice vlivem dr. Bertholda Simonsohna. Už předtím jsem chodil na ekonomické přednášky profesora Wienera, z Vysoké ekonomické v Praze, který přišel do Terezína, a na kterých jsem nesměl chybět. Byly úplně pravidelné, byly to cykly. Privátně jsem chodil na kursy marxismu, to chtěla ta moje skupina, protože jsme měli málo lidí, kteří mohli šířit marxismus česky. A já jsem uměl německy a česky. Vybrali pro mne instruktora, Ibu (Bedřicha) Blasskopfa. Bydlel s Mirkem Kárným ve dvoře, v takovém doupěti. Kursy jsem přímo hltal. Dávaly tehdy odpověď na mé tehdejší otázky po stránce ekonomické i politické. Začal ekonomickým tématem, potom s politickým, a já jsem to nakonec dobře ovládal. Měl jsem asi dvanáct taháků velmi drobně napsaných. Přednášky jsem dělal mj. pro skupinu mladých, tzv. Maarach. To byla doba, kdy mne moc potřebovali. A to samozřejmě pokračovalo. Pokud uměli moji posluchači německy, navštěvovali přednášky dr. Bertla Simonsohna, který mluvil jen německy a měl ohromný vliv. Byl to zvláštní člověk, právník, filosof a politik, třebaže nebyl v žádné straně. Neuvěřitelně ze sebe chrlil vědomosti. Když dostal nějakou otázku, začal klidným hlasem, začal vysvětlovat, jako by četl z nějaké učebnice. Někteří členové naší skupiny byli dokonce členy komunistické buňky, ale o tom jsme nevěděli. Po válce jsem dostal potvrzení od vedoucího sekce strany v Terezíně Mirka Kárného a sekretáře Dr. Františka Grause, že jsem byl v levicové skupině sionistické, která co nejužěji spolupracovala se stranou. Tento doklad se bohužel s mnoha jinými ztratil, když jsme v roce 1968 opouštěli Prahu. Pak přišel prosinec 43, rodiče přišli do transportu, a já, jako produktivní síla, zahradník, jsem musel zůstat. Nepomohla žádná intervence přes vysoko postavené sionisty — byl jsem bezmocný. Rodiče byli poměrně mladí — ovšem na naše dnešní poměry — a celkem zdraví, otcí bylo padesát šest a matce padesát. Nevrátili se a já jsem se s tím dlouho nemohl smířit. Ale události se jen valily a my jsme byli tak plní odboje...

A.L.: Bydleli jste v kasárnách?

J.D.: Jen na začátku. Pak jsem bydleli ve Štábní zahradě II pod mostem, kde jsme si zazdili oblouky. Materiál jsme dostali, správcem odvětví landwirtschaft byl civilní vedoucí Kurzawy. Ten byl k nám velmi ochotný a dal nám povolení k odebrání potřebného materiálu. Byli mezi námi velmi šikovní kluci, zejména Jirka Löwit měl zlaté ruce. Udělali jsme si podlahu z tzv. palubek. Bydlelo nás tam asi dvanáct, domácnost nám vedla Míra Haasová, nyní Červenková z Givat Chaim-ichud. Dále Hertička Glasnerová-Coufalová. Jídelní režim vedl Schlomo Fürth (chléb), já jsem vedl další hospodářství, typické pro tehdejší dobu, jako výměnu cigaret, kterými se podplácelo a získávalo jídlo pro rodiče. Žili jsme v komuně. Zpočátku jsem dělal v

zahradě, pak mě dali do králíkárn (králíci byli z Lidic), protože jsem uměl sekát krmení. Bylo to za bauhofem mezi zdmi, vedoucí tam byl Rudla Porges, také se mou pracoval a Hanka Bendová. Pěstovali jsme králíky jako chov pro Němce. Jezdil jsem denně sekát trávu, měl jsem propustku za město. Měli jsme kotel na vaření brambor, z těch jsme si brali ty požitelné, a ty špatné dávali králíkům. Chytali jsme také kočky do pasti, kterých bylo v opuštěném Terezíně množství, stahovali je, uřízli jim kulaté hlavy a zaměňovali je za králíky — pro dodávky Němcům. Kočky byly tučnější.

A.L.: Vedl jsi v Terezíně neobyčejně aktivní život.

J.D.: Až moc, příliš aktivní. U mě převažovala ideologie a aktivní účast, na tom, čemu jsme tenkrát říkali odboj — třeba se to dnes bude zdát směšné — nad všemi osobními věcmi. Protože jsem nesměl o své činnosti nikomu nic říci a musel vše v sobě tajit, rozešel jsem se s děvčetem — byl jsem toho plný — narvaný.

A.L.: Můžeš mi říct několik základních jmen z okruhu, v němž ses pohyboval?

J.D.: Jak jsem již řekl, byl to Bertl Simonsohn, Honza Schimmerling, Karli Hutter, Jirka Löwit, Paťa Fischl, Jirka Jun, Trude Gutmannová, Gert Körbl, Míra Haasová, Věra Silbingerová a další. Ti všichni byli v levicových kruzích, já jsem patřil k deseti základním.

A.L.: Spolupracovali jste přímo s komunistickou buňkou?

J.D.: Ano, ale nevěděli jsme to, to se ukázalo až potom: Piži Weiner, Kurt Háček (Kartáček), Honza Schimmerling byli již tehdy přijati v Terezíně do strany — pokud vím, takže spojení bylo. Svého instruktora, vlastním jménem ing. Bedřicha Blaskopfa-Blasko jsem si velmi vážil, byl to výborný a přesvědčivý pedagog, třebaže, jak jsem se později dověděl, vedení terezínské organizace prý s ním plně nesouhlasilo.

A.L.: Měli jste nějaké informace o tom, co je Osvětim?

J.D.: Ne, neměli jsme žádné informace. Nevěděl jsem kam jedu, jenom, že je to na východ, a říkali jsme si, že nám tam «druhou díru do prdele vrtat nebudou», že tam jdeme pracovat. Zkrátka, neměl jsem nejmenšího ponětí. Jeli jsme s kamarády «někam» a věděli jsme, že to nebude dobré. Do Auschwitzu jsme přijeli naprosto nepřipraveni. — Zajímá mě osud časopisu Nicoc, který vycházel na popud a za redakce té naší tzv. Skupiny deseti, potom skupiny Třinácti.

A.L.: Co znamená Nicoc?

J.D.: Nicoc jsou hebrejsky jiskry. Měl to být ideologický kompromis mezi revolučním socialismem a socialistickým sionismem. Byla to jakási obměna Ber Borochova, židovského levicového socialismu v Sovětském svazu a přechodem k sionismu, z čehož potom vznikly další socialistické sionistické marxistické organizace a z čehož nakonec vyšel i Ben Gurion atd. měli jsme takový manifest, který měl třináct bodů.

A.L.: To jste dělali v Terezíně?

J.D.: Ano. Opis tohoto manifestu, psaný tužkou mám, náhodou se zachránil. Není dost čitelný, pokusil jsem se ho rekonstruovat. Původně byl psaný německy a já jsem ho pak přeložil do češtiny. Mohu ti ho poslat. To bylo velmi zajímavé. Snažili jsme se najít kompromis — věděli jsme, že asimilace není možná, ale už tam byly zahrnuty i prvky spolupráce s arabskými levicovými organizacemi.

A.L.: Bylo to na marxistické bázi?

J.D.: Ano. To nakonec Bertu Simonsohnovi zablýžely obě strany, komunisti i nacionalisti jako Gonda Redlich. To byla doba, kdy odříznuti od světa jsme hledali nějaké východisko pro naši budoucí cestu v tehdejší Palestině. Ten časopis právě zobrazoval ony ideologické boje a názory. Bylo vždy vydáno asi patnáct výtisků, které byly schované a deponované u Giny Langfelderové. Ta je prý po válce, zřejmě ze strachu před nařčením oficiální komunistické linie, že jde o úchylku, zničila. Nikdy

jsem se nemohl dovědět, jak to vlastně bylo. Ztráta toho dokumentu se mne velmi dotkla, měl to být také můj osobní svědek, naše krédo v této těžké době úplné izolace. Po válce jsem hned vstoupil do strany, to jsme ještě věřil, že to, co jsme prožili, bylo naše poslední utrpení a že nás nyní očekává spravedlivý a růžový svět. Vyloučen ze strany jsem byl v roce 1950 a odešel pracovat do těžkého průmyslu.

A.L.: Skupina deseti to byl skutečný název?

J.D.: Ne, to byl název provizorní, zpočátku se nás scházelo a diskutovalo a řídilo propagační a ideologickou práci za vedení Bertla Simonsohna deset. Byla to prakticky platforma ideologické spolupráce s komunistickou stranou v Terezíně. Proto jsme dostali po válce od Mirka Kárného potvrzení, že jsme co nejúžeji spolupracovali. Byly i jiné skupiny Hechalucu, které spolupracovaly volněji, ale my, prostřednictvím Pižiho, Honzy, Kartáčka a dalších jsme věděli, co dělat, jaké máme úkoly — můj úkol byl šířit mezi mládeží tyto názory, protože jsem uměl česky. Málodko z té skupiny uměl dobře česky.

A.L.: Je to možné nazírat tak, že vás strana použila k tomu, abyste roznášeli myšlenky?

J.D.: Ano, správně. Byli jsme tzv. převodní kolo. Když přišla padesátá léta, tak to všechno šlo... Já jsem dost těžce nesl, že se o to nikdo nezajímal. Později zde v Izraeli nám pak zejména Slováci vyčítali, že jsme nic nedělali, ačkoli oni, Slováci — levicoví sionisté a zvláště příslušníci Šomeru, byli jen tři čtvrtě roku v Budapešti obsazené Němci, zatímco my jsme tento útlak v beznaději snášeli šest let, což absolutně nebrali v úvahu, to jim ušlo. Tak se vyvíjela ideologická spolupráce v Terezíně a v tom smyslu jsem byl činný.

A.L.: Skončil jsi svojí absolutní nepřipraveností na Auschwitz.

J.D.: Absolutní. Teprve potom jsem se dověděl od Slávka Lederera, jak to všechno bylo. To byl Plzeňák.

A.L.: Mluvila jsem s jednou paní, která se s ním po jeho návratu do Terezína sešla, bylo jich víc, a on jim vykládal absolutně všechno, co viděl a prožil v Osvětimi.

J.D.: Jak se jmenuje ta paní?

A.L.: Teď se jmenuje Edita Kosinová.

J.D.: Já jsem nevěděl nic. A kdybych býval věděl, nevěřil bych, jako všichni.

A.L.: Co to s tebou udělalo?

J.D.: Touha přežít, touha dokázat, dokumentovat — vždycky jsem měl buňky pro historii a říkal jsem si, že to musím přežít, abych to někomu řekl. Aby bylo dokumentováno, co se tady dělo.

A.L.: Ty jsi šel transportem v září nebo v říjnu?

J.D.: Tím prvním jsem šel, 28. září. Celá zahradnická skupina byla zlikvidovaná. Všichni jsme šli.

A.L.: To vám jistě pomáhalo, že jste byli taková parta? J.D.: Samozřejmě, ale potom jsme už nezůstali spolu. Já jsem se hlásil jako truhlář, protože jsem to nějaký čas v Terezíně dělal a byl jsem s Jirkou Junem, Jirkou Blochem.... Ještě jedna věc: jak jsme se dostávali k marxistickým materiálům. Dali jsme pár rajčat za Marxův Kapitál v jidiš z roku 1903, vydaný v Americe. Pavel Lewinger, tehdy sedmnáctiletý kluk, nám bylo jednadvacet, mně ho četl jidiš a já jsem ho psal česky a měl jsem takovouhle knihu. Dal jsem ji do Plasského muzea se spoustou dalších materiálů. Zmizela, dokumenty, o které mě prosili v roce 1945 a které jsem jim dal, zmizely, zůstalo jenom pár dokumentů z pozdější doby, kdy jsem byl se sovětskou armádou na cestě na východ, po 23. lednu 1945, kdy jsme se osvobodili. Základní dokumenty zmizely, nikdy je nevystavovali, museli je asi spálit. Teď jsem po nich pátral a před několika dny jsem dostal zpátky pár poválečných dokumentů. Ale ty válečné, deník a tyhle věci, všechno šlo do hajzlu.

A.L.: A jak jsi to provezl?

J.D.: Já jsem to vůbec neprovezl, chodil jsem po válce s Ritou Münzerovou, už v Terezíně krátký čas. Ta zůstala v Terezíně, schovala mi to a po válce mi to dala. Pak začala chodit s někým jiným, ale všechny dokumenty jsem dostal. Když jsem v roce 1968 utíkal, nechal jsem poslední zbytek dokumentů v Praze, v bytě, kde bydlel můj bratranec Handa Deiml. Když to pak šlo, vzkazoval jsem jako blázen — žádná odpověď. Bylo to uložené ve sklepě a přišlo se na to, že před deseti lety byl celý sklep zatopený a všechny věci vyhazovali vidlema. Já jsem tomu nevěřil, myslel jsem, že to zahodili. Nemám nic. Lístky od rodičů, moje lístky, různé důležité dokumenty — všecko v hajzlu. Tak to dopadlo.

A.L.: Jak jste prožívali Osvětim a jak dlouho jste tam byli? Byli jste taky v Birkenau?

J.D.: Ano, v Birkenau. Byli jsme tam asi týden a já jsem se spolu s kamarády, s Jirkou Junem, dostal do Gleiwitz I, Reichsbahn Ausbesserungswerk. To byl velmi těžký lágr, na rozdíl od Gleiwitz II a Gleiwitz III, kde byl Paťa atd., tam měli lego, ale my jsme měli těžký režim. Byl tam lagerführer Moll, strašná svině, homosexuálové mu tam dělali kápy, byli to Němci, ale měl i židovské kápy. Byl to velmi těžký lágr, byl tam hlad, ale nikdy jsem neztrácel víru, že to přežiju. Nikdy, vždycky jsem věřil, že přežiju a že musím podat svědectví. To mě drželo celou dobu, ačkoliv jsem byl slabý. Tam jsme byli až do 21. ledna, kdy se blížili Rusové. Potom jsme přešli do Blechhammeru.

A.L.: Tam jste evakovali?

J.D.: Jistě, do Blechhammeru jsme přišli třetí den našeho pochodu smrti.

A.L.: Šli jste pěšky?

J.D.: Pěšky.

A.L.: Blechhammer byl prázdný?

J.D.: Ten byl prázdný a tam jsme zůstali. To je přímo na Odře, mezi frontami. Z jedné strany stříleli Němci, z druhé Rusové, my jsme byli mezi tím, ale byli jsme tak apatičtí, že už nám bylo všecko jedno. Bydleli jsme na konci lágru a prorazili jsme díru do zdi a dělali jsme výpady na druhou stranu, směrem k Rusům. Byli jsme tam asi dva tři dny, neměli jsme co jíst a bohužel jedna naše skupina zjistila, že existují zásoby potravin, vepředu, na začátku tábora, kde byly esesácké baráky. Jirka Löwit a jeho brácha, silní, dobří kluci, říkali, že nebudou u nás spát, že půjdou dopředu do lepšího. Byl sníh, špatně se chodilo, protože jsme měli jen dřeváky. V noci je sebrali a zřejmě je všechny oddělali. Ale my jsme zůstali. Pak přišli Rusové, a už jsme se setkali s tou skupinou, kde byl Míla Červenka, Paťa, Pavel Pisk atd.

A.L.: Rusové osvobodili tábor?

J.D.: To nevím, zřejmě ho osvobodili. My jsme odtud utekli a dostali jsme se do novozélandského zajateckého tábora, kde byla spousta žrádla. Mléčné konzervy, veliký vepřinec, Rusové tam postříleli asi osmdesát prasat. S námi byl nějaký Kalina, řezník, ten to odborně vykuchal — a co to s námi udělalo, to si umíš představit. Potom jsme se dali na pochod a šli jsme na východ, samozřejmě.

A.L.: To byla parta kluků?

J.D.: Parta kluků, Honza Schimmerling, Gelbkopf, Jirka Bloch, já a ještě asi dva, tři. Šli jsme směrem na Katovice, měli jsme takový vozík a šli jsme pěšky. Arnošt Klauber a Franta Fischer, oba z Plzně. Pak jsme se ubytovali v krásné esesácké vile a pamatuju se, jakému barbarství jsme tehdy taky podlehli. Klauber a někteří další byli, nechci říct estétové, ale z domova dobře židovsky vychovaní. Byly tam vitríny drahého porcelánu. My jsme vařili v ešusech a potom jsme to dali na talíř. Najednou tam byla kupa nádobí a Klauber, myslím, že to byl on, řekl: „Já se s tím budu mýt?“ a začal to vyhazovat z okna. Bylo tam hodně sněhu; Ota Ullman byl v takovém stavu, že vzal psací stroj,

stoupl si na něj v tom sněhu a dělal na ten psací stroj. Já jsem mu říkal: „Takové barbarství, Oto, to přece nemůžeš dělat.“ On říkal: „Mně je to všechno jedno.“ Měl taky dyzentérii, ale dostali jsme se z toho. Potom přišli Rusové a jeli jsme až do Užoku, přes Přemyšl.

A.L.: Postupovali jste různými cestami, pěšky nebo kdo vás kde vzal? J.D.: Ne, to už jsme jeli se Sověty na stříškách vagónů, v brzdových budkách atd. Moje parta byla: Honza Schimmerling, Gelbkopf, Jirka Bloch a já. Samozřejmě jsme na stanicích potkávali další, Pa'u, a jiné. Dostali jsme se do Užhorodu a potom jsme jeli směrem na Budapešť. A 1. máje 1945 jsem byl na oslavě v Budapešti, kde byl, myslím, Malinovský. Byla tam ještě letadla spadlá do vypálených baráků, to si ještě pamatuju. Tam jsme se sešli s Rafim, který tam měl vybudovanou silnou socialisticko sionistickou organizaci Šomer. Vstoupil jsem oficiálně do Šomeru, dali mi odznak, ale potom jsem tam moc nepracoval, poněvadž jsem vstoupil do strany. — Co je zajímavé, Ruth Bondy zpracovává tento materiál, ale ani slovo o terezínské levici. Tam jsou staré reminiscence, to je přehodnocení historických hodnot. — V Budapešti jsme byli asi měsíc. Měl jsem tam tetu, šel jsem k ní šest hodin, přes Dunaj byl jenom jeden most. Teta ležela na lehátku před vilou na předměstí Buda, viděla nějakého vojáka — já jsem měl australskou vojenskou uniformu — a nevěděla, kdo to je, vyskočila a bylo to milé shledání po takové době.

A.L.: Ale nebyli jste v žádné armádě?

J.D.: Ne, já jsem nebyl v armádě. Já jsem antimilitarista, já prostě nemůžu. Tady jsem potom byl v armádě a dostal jsem zvracení z antikomunismu, z antisemitismu. — Z Budapešti jsme potom šli do Bratislavy. Měl jsem v Ivančicích lásku, jmenovala se Malka Eisingerová, byla Slovenka. Nejela dál, ale přešla ilegálně hranice a zůstala v Modré na Slovensku. Sešel jsem se s ní, ale nic z toho nebylo. Byl jsem tam asi čtrnáct dní a potom jsem jel do Prahy a do Plas.

A.L.: Kdy jsi přijel?

J.D.: Přijel jsem 20. května do Prahy. V Plasech jsem našel bratrance Handu a tetu, kteří to přežili. Hanuš Deiml a Olga Deimlová jediná přežili z celé naší velké rodiny. V obchodě byl náš bývalý vedoucí, který ho převzal a vedl. Já jsem se potom stal oficiálně majitelem, ale věděl jsem, že mě okrádají nalevo i napravo, a zůstal jsem věrný tomu, co jsem si řekl: že nikdy nebudu samostatný podnikatel. Nikdy nebudu otrokem svých zákazníků a lidí. Obchod jsem pronajal a protože jsem ještě pořád chtěl odejít do Palestiny, šel jsem do Ruzyně na zahradnickou školu a chtěl jsem pak na Vysokou zemědělskou. Ještě jsem po válce udělal v Plzni maturitu. Vrátil jsem se do Plzně, nemohl jsem zůstat v Plasech v tom prázdném baráku. To bylo pro mě hrozné, strašné. Tak jsem šel do Plzně a za tři neděle jsem si dodělal maturitu. S vyznamenáním, uměl jsem toho víc než ti, co se čtyři roky učili. Bylo moc dobré, že jsem to udělal, měl jsem v ruce glejt, že mám maturitu. Chtěl jsem na Vysokou zemědělskou, protože jsem byl pořád věrný ideám spojit socialismus se sionismem, ale tam mě nepřijali, protože jsem neměl maturitu z latiny. Snažil jsem se latinu naučit, ale potom jsem se seznámil s Erikou Rothovou. Chodil jsem na zahradnickou školu v Ruzyni, udělal jsem tam zkoušky; věděli, že jsem žid a že chci do Palestiny, tak mně dělali různé ústupky. A najednou jsem se chtěl oženit. Jako zahradník bych se asi těžko uživil. Tehdy už bylo pozorovat odklon od sionismu — já jsem vstoupil do strany — světové vyřešení židovské otázky socialismem, všichni jsme si rovni, to už mně začalo strašit v hlavě. Tak jsem se začal odklánět. Potom mně přišla vhod maturita na obchodní akademii, uměl jsem dobře anglicky a dobře německy, tak jsem dělal korespondenta u firmy Jos a Löwenstein, to byla fabrika na košile. Potom se to znárodnilo a jmenovalo se to Panar, a

potom to byl Centrotex. Tam jsem se dostal velmi rychle nahoru, poněvadž jsem uměl řeči a uměl jsem jednat. Potom přišel velký zlom v mém životě. Měl jsem kamaráda anglického pilota, kterého jsem potkal v roce 1947, když jsem byl na obchodní cestě v Anglii. Prosil mě o nějakou službu, že tady prodává barák a neví co a jak. Byl to kamarád od skautů, a já jako dobrý vůl jsem mu slíbil pomoc a podepsal jsem za něj nějaká lejstra a převzetí peněz. Nevím, jak vypátrali, že si vzal nějaké peníze načerno a já jsem mu je schoval. Na to se samozřejmě přišlo. Ale já jsem byl úplně osvobozen. Finančníci mě nakonec vlíkli k Fischlovi a ten mě zachránil. Bylo mi šestadvacet, přišel jsem z koncentráku a neměl jsem šajna o nějakých zákonech. Zkrátka mně dali potvrzení, že jsem s tím nic neměl a propustili mě. Ale v roce 1950 mě najednou zavolali a vyptávali se, co jsem měl s berním úřadem. A okamžitě mně vypočítali, že mám kamaráda anglického pilota, že Eriky bratr byl v anglické armádě, přijel sem a zase utekl, no prostě průser na průser, a ven. Šel jsem tenkrát dobrovolně do ČKD Sokolovo.

A.L.: Z práce ven i ze strany ven?

J.D.: Ano, z práce i ze strany. Pro mě to byl velký zlom, protože jsem sice viděl, že se něco děje, ale ještě jsem pořád věřil, že je to třeba skutečně nějaký omyl, jako spousta lidí.

A.L.: V kterých letech to bylo?

J.D.: 1950. To už začaly procesy. Spousta lidí se sice za mě postavila, troufli si se za mě postavit. Ale já jsem řekl, že se na to vykašlu, že jdu do ČKD Sokolovo. V životě jsem neviděl žádnou mašinu, žádný soustruh a šel jsem tam dělat lokomotivy. Vydělával jsem víc než hlavní referent nějaké skupiny v Centrotexu. Vydělával jsem osm tisíc a tam jsem měl pět tisíc. Jenže jsem se tam nasydl, měl jsem těžký zánět ledvin a půl roku jsem ležel v nemocnici. To bylo v roce 1953, a už jsem měl dvě děti. Zachránilo mě, že umřel Stalin a Gottwald, byla nová atmosféra a já jsem se dostal do Tesly Strašnice, kde se za mě postavil můj bratranec Handa, který už byl v dělnické milici. Ideologicky nevěděl nic, ale byl to výborný kluk a měl známé, chodil s nimi hrát karty a pít. Ti se za mě postavili. Ředitel Tesly byl výborný člověk, Zdeněk Pelant, ten si mne zavolal a řekl, že zná můj osud. Tehdy nebyli lidé v zásobování, to byl nejtěžší obor, protože fabriky nedodávaly. Tak jsem se tam dostal a bezvadně jsem šel nahoru až do roku 1968. Byl jsem vedoucí skupiny, měl jsem skupinu třinácti ženských, do dneška se s nimi shledávám. Byla to celkem dobrá doba, až na osobní tragédii, když se u mé ženy projevila duševní choroba. Buď z lágru nebo z roku 1965, kdy jsem byl prvně v Izraeli. V šedesátém osmém jsem neměl jinou možnost, než odejít. Odjeli jsme deset dní po tom, co přišli Sověti.

A.L.: Celá rodina?

J.D.: Celá rodina. Míša, můj nejstarší syn, udělal zrovna maturitu. To byl největší buřič rodiny, byl už přijatý na vysokou elektrotechnickou, jenže my jsme nevěděli: vrátí se Slánského doba, nevrátí se Slánského doba? Během jednoho dne jsme byli rozhodnutí. Měl jsem malou fiatku, naložil jsem dva kufry a v pěti lidech, tchýně, manželka, malá Dana, Petr a já, jsme odjeli do Vídně. Měli jsme velké dilema, kam jet dál, ale nakonec jsme se rozhodli pro Izrael, protože Erika byla velmi protiněmecky zaměřená, nemohla snést, že bychom šli do Německa. V té době jsme měli tisíce možností, ale rozhodli jsme se pro Izrael. Bylo to čtyři roky velmi těžké, ale potom se to upravilo. Manželka zemřela v roce 1976.

A.L.: Měl jsi nějakou zkušenost s antisemitismem po válce?

J.D.: Když mě vylučovali v Centrotexu, to byly bouřlivé schůze, poněvadž jsem byl dost známý a měl jsem dost vysokou kvalifikaci, protože jsem uměl řeči a uměl jsem

jednat s lidmi. Měl jsem anglicky mluvící oblast, mýma rukama šly miliony, taky zkoumali, jestli jsem něco nepodvrhl, ale nemohli nic najít, protože jsem žádné takové kšefty nedělal. Vyšel jsem z toho s tím šrámem, že mě vyloučili. Nebyl jsem zavřený, jenom tu a tam mě volali k výslechu, když objevili nějaký můj dopis — korespondoval jsem kvůli známkám. Nebál jsem se psát, měl jsem čisté svědomí. Tak někdy mě volali, do práce přišel chlápek a ptal se, ale celkem mně nic neudělali, až na ten nepříjemný pocit, když tě volají a ty nevíš proč a co se může stát. Nestalo se naštěstí nic. Neodjeli jsme úplně ilegálně, vyžádal jsem si pro celou rodinu víza na pět dní. 29. srpna jsme nastoupili cestu do Vídně. Emigrantský život pro nás začal celkem strašně, manželka nemocná, to bylo pro mě hrozné. Pak se z toho dostala, ale znovu se to vracelo. Zkrátka a dobře jsme se dostali do Izraele.

A.L.: Uměl jsi hebrejsky?

J.D.: Hebrejsky jsem uměl velmi málo, to byl velký problém, ale poněvadž jsem uměl jiné řeči a byl jsem z nákupářského oboru, dělal jsem potom v Izraeli něco podobného. Ovšem v Praze jsem to dělal lokálně, a v Izraeli se to dělalo světově. Měl jsem velmi dobré podmínky a pracoval jsem až do šedesáti devíti let, což byla výjimka. Všichni odcházeli do penze v pětadesáti letech.

A.L.: Říkal jsi, že jsi hlavně na vojně cítil antisemitismus.

J.D.: Byl jsem na pětiměsíčním vojenském výcviku a protože jsem měl maturitu, dali mě do důstojnické školy. Tam jsem pociťoval dosti silný antisemitismus z pravicových kruhů. Byli to národní socialisté, kteří vůbec netrpěli. Jediní komunisté tam byli vládní vojáci, kteří přišli zpátky do armády a museli se nějak prokádovat. Potom ovšem byl vysoký státní antisemitismus, samozřejmě. Ale lidi, třeba v místě bydliště, se chovali velmi dobře. Nikdo mě nenapadl, znali mě. Bydlel jsem na Lišce, v domech politických vězňů, a odpracovali jsme tam dva tisíce brigádnických hodin. Udělali jsme sami obrovský park, pomáhali jsme zedníkům tahat hřebíky z lešení atd. To se stavělo tři roky. A naše rodina měla skoro nejvíc hodin. Tak to jsem skutečně necítil. Vládní antisemitismus jsem cítil velmi silně, v době Slánského samozřejmě, ani jsem ho nechtěl tak cítit. Ale lidi mě sami k tomu dovedli, upozorňovali mne, co si mám přečíst atd.

Konec kazety 468

Kazeta č. 1112 a-b

J. L., žena

nar. 10. 10. 1926, Plzeň

Nahrála Anna Lorencová 8. 10. 2008

J.L.: Jsem J. L., rozená F. a narodila jsem se 10. 10. 1926 v Plzni.

A.L.: Kdo byli vaši rodiče?

J.L.: Tatínek byl Václav Fialka, a byl vedoucím v obchodě u Hoffmannů – železářství. Maminka byla doma a chodila pomáhat zase další Židovce paní Milotové prodávat na trhu husy.

A.L.: Maminka byla Židovka?

J.L.: Ano, maminka byla Židovka.

A.L.: Jak se jmenovala za svobodna?

J.L.: Leontina Leknerová.

A.L. Kolik vás bylo dětí?

J.L.: Dva, ještě mám bratra. My jsme měly dobré dětství, bratr byl o jedenáct let mladší. Byli jsme na sebe hodně vázaní. A

jsme dodneška, pořád.

A.L.: Rodiče žili ve smíšeném manželství, převládalo některé z náboženství, nebo se to vůbec nebralo v potaz. Jak jste žili z náboženského hlediska?

J.L.: Z náboženského hlediska..., můj otec se vyučil u židovské firmy a pracoval vždycky u Židů. Naše maminka nebyla..., nebyli jsme košer nebo tak, to ne, ale na velké svátky se chodilo do synagogy, a to chodil můj otec taky. Ten to taky dodržoval. To si pamatuju, že jsem chodila s maminkou, a ještě s kamarádkou, a byly jsme takový rošťandy.

A.L.: Chodili jste do té velké plzeňské synagogy?

J.L.: Ano, do té velké synagogy, my jsme tam blízko bydlely.

A.L.: Byli jste česká rodina?

J.L.: Česká, doma jsme mluvili česky, máme české školy.

A.L.: Chodila jste do náboženství?

J.L.: Nechodila. Vím, že jsme byli jako Židi, ale čeští Židi.

Tady byli čeští a němečtí Židi, takhle jsme to tu měli.

A.L.: Kam jste chodila do školy?

J.L.: Do obecné a vychodila jsem měšťanku a pak jsem se vyučila švadlenou. To už jsem do žádný školy nemohla. Můj bratr musel kvůli tomu chodit tři roky do pátý třídy, už nesměl do měšťanky, do vyššího stupně.

A.L.: Do obecné ještě mohl chodit a pak už to bylo zakázáno?

J.L.: Do měšťanky už nesměl, tak chodil tři roky do pátý třídy, on tam vystupoval jako host.

A.L.: Přestože jste byli míšenci?

J.L.: Byli jsme míšenci, ale prvního stupně.

A.L.: Co to znamenalo?

J.L.: To znamenala, že matka byla Židovka, a přece u Židů je matka jistá, otec je nejistý.

A.L.: Ano, ale tady platily německé zákony.

J.L.: Ano, ale podle norimberských zákonů to tak taky bylo.

A.L.: Učila jste se švadlenou, to jste ještě mohla nebo už to bylo načerno?

J.L.: Učit jsem se mohla, ale učila jsem se zase u Židovky.

Potom to zabral Němec, vlastně to byl Rakušan, a ten byl vůči mně opravdu moc příjemnej.

A.L.: To byl „Treuhänder“?

J.L.: Jo, ten to zabral, vím, že když mamčinina sestra šla do koncentráku, tak jsem za ním šla, že bych chtěla volno, že se chci s nimi rozloučit, a on mě pustil. Ještě tam byla jedna dívka ze smíšeného manželství, a vůbec nám nedělal žádný potíže.

A.L.: Majitelka tam mohla zůstat?

J.L.: Ne, ti byli už pryč. Ti už odešli, nevrátili se.

A.L.: Vy jste tam mohla zůstat i za války?

J.L.: Jo, ale jakmile jsem se vyučila, tak jsem musela nastoupit do Škodovky.

A.L.: To bylo pracovní nasazení?

J.L.: To už bylo pracovní nasazení.

A.L.: Kde jste bydleli? Rodiče ještě byli pohromadě?

J.L.: Ne, to už nebyli. Můj tatínek odcházel v létě 1944 do Bystřice u Benešova, do pracovního tábora. Když to začalo, tak maminka se chtěla rozvést, aby uchránila nás a tátu, ale táta řekl – ne měli jsme spolu dobré, budeme mít spolu i špatné. A tím ji zachránil, a sám musel jít do pracovního tábora. A maminka šla na Hagibor, tam je soustřeďovali a když jich bylo víc, tak je poslali do Terezína. Jenomže moje maminka byla vyhlášená kuchařka, nevím, jak se to tam profláklo nebo co, ale ona těm esesákům vařila, tak si ji tam nechali. Ona chtěla do Terezína, protože si myslela, že tam ještě potká některou ze svých sester. My jsme to počítali a z jejich rodiny, z rodin těch sester, to bylo šestnáct lidí a dva z nich se vrátili. Maminka a ještě jeden její synovec.

A.L.: Z kolika dětí byla maminka?

J.L.: Z devíti a táta ze sedmi.

A.L.: Takže ze všech židovských příbuzných se vrátili jen dva?

J.L.: Ano, maminka a ten Ruda, ten se taky jmenoval Ruda L. jako můj manžel. Ten se vrátil, toho zas udržela hudba, on hrál na všechny možné nástroje.

A.L.: Ještě se vraťme k vaší rodině. V roce 1939 přišli Němci, a postupně se to víc a víc zhoršovalo a na podzim 1941 už začaly odjíždět transporty. Vy děti jste nemohly chodit do školy, jako ostatní. Dokud jste žila společně jako rodina, taky jste to doma už nějak pociťovali? Měla maminka například jiné potravinové lístky...?

J.L.: To byly jiné a taky nesměla chodit nakoupit kdykoliv, musela jenom v určitou hodinu. Jenomže v tom domě, co jsme bydleli, tam bydlel taky majitel toho koloniálu, tak jsme chodili zadem.

A.L.: Dokud nešel tatínek do Bystřice, to bylo v roce 1944, mohl ještě pracovat?

J.L.: Jo, ten dělal do posledka, dělal pořád u Hoffmannů. Ten „Treuhänder“ chtěl, protože táta tam byl jako obchodvedoucí, tak chtěl, aby se táta rozvedl, když byl v tom vyšším postavení. A když táta řekl, že se nerozvede, tak musel z toho obchodu pryč, a musel jezdit, do železářny Bílá Cerkev, do Rokycan do továrny. Jenomže za čtvrt roku Němec pro něj poslal, aby se vrátil do obchodu. Táta uměl německy a italsky. A byl tam až do konce, dokud nešel do Bystřice.

A.L.: Takže nakonec byla maminka na Hagiboru a tatínek v Bystřici, vy jste s bratrem zůstali sami? Byla jste o hodně starší, tak jste se asi o něho musela starat?

J.L.: Zůstali jsme sami.

A.L.: Nějakého příbuzného jste neměli?

J.L.: Měli jsme z tatínkovy strany tetu, ale ta byla v Praze, měla muže a ten byl v odboji. Tak ti se nemohli moc angažovat. Akorát jsme tam byli na Vánoce, abychom nebyli sami doma.

Jinak jsme s bráchou byli sami. Jemu bylo šest a mně sedmnáct.

A.L.: Kdy šla maminka na Hagibor, v roce 1945?

J.L.: Ne, asi za měsíc po tátovi, taky v roce 1944.

A.L.: Vy jste vlastně dělala bratrovi trochu maminku, když už vám bylo sedmnáct?

J.L.: Už mně bylo osmnáct v říjnu, a musela jsem jet do Prahy, děvčata od osmnácti let měla taky nastoupit někam do lágru.

A.L.: Předvolali vás do Prahy?

J.L.: Předvolali.

A.L.: Bratra taky?

J.L.: Ne, kluky povolávali od šestnácti, a to mu ještě nebylo a holky od osmnácti. A třídili nás, kam která může jít. Já jsem byla taková hubená, ukrutně hubená, protože jsem měla štítnou žlázu a ještě jsem měla takový vole, tak jsem byla taková nevzhledná. Tak říkali, že půjdu někam pracovat.

A.L.: Nevzpomínáte si, kam vás předvolali, kde to bylo?

J.L.: Bylo to hned na začátku Prahy, když se jede z Plzně.

A.L.: Ve Střešovicích?

J.L.: Ještě hloubš, ten úřad tam pořád je.

A.L.: Ten hlavní úřad pro Židy, Úřad pro židovské vystěhovalce, Jüdisches Auswanderungsamt – to bylo ve Střešovicích, tam to nebylo?

J.L.: Možné to bylo.

A.L.: Byli tam Němci nebo Židé?

J.L.: Byli tam Němci.

A.L.: Bylo to na několik dní, spaly jste tam někde?

J.L.: Ne, bylo to jenom na jeden den. Jenom nás prohlíželi a ty co byly takový pěkný a silný, ty měly být jako ošetřovatelky v nemocnici pro vojáky. Mě nevybrali, já byla spíš taková klukovská.

A.L.: Někam vás určili?

J.L.: Mě určili, že půjdu někam pracovat.

A.L.: A šla jste?

J.L.: Ne, z toho sešlo. Protože už neměli čas. To bylo těsně před Vánoci 1944, pak byly Vánoce. To víte, já měla strach, co bude s Honzou, s bráchou, kam ho dát, když tam sám nemůže být. My máme chatu tady za Plzní, tu už jsme měli tehdy, a maminku měl v té vesnici každý rád, ona byla taková máma všech. A tak jsem měla v té vesnici sjednáno, že si vezmou Honzu k sobě, že bude u Škrábků, aby nebyl doma sám. Ale k tomu už pak nedošlo, já už jsem nikam nešla.

A.L.: V té Škodovce jste pracovala stále?

J.L.: Tam jsem byla, tam jsem musela chodit.

A.L.: Co jste tam dělala?

J.L.: Ve výdejně náradí.

A.L.: Od kdy jste tam byla nasazená?

J.L.: Od roku 1944 z jara. To se dělalo, to šití nebylo důležité, to muselo být něco vojenského, tak jsem byla ve Škodovce ve výdejně náradí.

A.L.: Zvykla jste si na to, naučila jste se to?

J.L.: Ale jo.

A.L.: Byl to váš jediný příjem? Měli jste nějaké peníze?

J.L.: Peníze jsme měli těžko, měli jsme peníze, ale jak se posílalo na tu známku ten desetakilový balíček, tak jsme poslali asi deset až patnáct balíků.

A.L.: Na to vám to asi sotva stačilo, a z přidělů se to asi koupit nedalo?

J.L.: Víím, že jsem měla svou knížku, naši mi udělali knížku na spoření, takže jsem chodila do banky v Doubravce to vybírat, abychom na to měli peníze. Jinak jsme měli peníze jenom, co jsem vydělala. Ale zase domácí, co jsme bydleli, tak jsem nemusela platit činži.

A.L.: Ty balíky jste posílali do Terezína?

J.L.: Do Terezína. Mamince jsem neposílala, ta se najedla na tom Hagiboru, ale tatínkovi jsem posílala každých čtrnáct dnů. Tam se mohl poslat jednou za měsíc balík. Protože oni posílali špinavý prádlo a čistý jsem jim posílala, a aby to měli častěji, tak jsem posílala, tak jsme byli domluveni s Chmelařovými. To bylo taky smíšený manželství a pan Chmelař tam byl s tatínkem. Tak jsme to dělali tak, že jsme udělali balík, jednou jsme ho poslali na Chmelaře a za čtrnáct dnů na našeho tátu. A oni si to rozdělili, i to prádlo i ten balíček. Takhle jsme to dělali, aby to mohli mít častěji.

A.L.: Takže na živobytí vám asi zbylo hodně málo.

J.L.: Kolikrát jsem si na to vzpomínala, ale jak byl člověk mladej, tak to všechno bral jinak. Dneska si říkám, že jsem musela mít starost, ale brali jsme to, že to tak musí být. Byli jsme mladý. Prakticky celou dobu, co tu byli Němci, tak jsme byli takový nastražený. Už jsme to brali tak automaticky.

A.L.: Hvězdy jste nenosili?

J.L.: My ne, maminka ji nosila. My jsme bydleli u 35. kasáren a maminka nesměla jít kolem baráku, kde visela německá vlajka, tak ona vyšla z baráku, musela přejít na druhou stranu, ale nesměla přes park. A protože u synagogy by musela přejít do parku, tak zase musela jít křížem, aby se mohla dostat do města. To víte, našli se lidi i v baráku, byl tam jeden kolaborant, maminka byla dvakrát na gestapu, pak měla rozkopnutou kostrč, a to jí do smrti vadilo.

A.L.: To měla z nějakého výslechu?

J.L.: Ano, a bili ji taky. A když byla po druhý na gestapu...

A.L.: Co od ní chtěli, aby se rozvedla?

J.L.: Ne, ale ten kolaborant mámu udal, něco si vymyslel. A později udal paní Milotovou, co s ní maminka prodávala ty husy. Ta bydlela u Rokycan a přijela do Plzně, že dostala povolávací telegram do transportu, tak se přišla k nám. Ona to byla taková jednoduchá paní a neměla povolení přijet do Plzně. A ten kolaborant to udal, tak ji přišli sebrat a sebrali zároveň mámu. Mámu pustili, ale paní Milotovou ne, ta se

nevrátila. Po válce chtěl pan Milota, udělat s tím kolaborantem soud, ale on už byl zase v komunistický straně a nic se mu nestalo. Ale Pánbůh peče oplatky, on opravdu potom umřel, ošklivě umřel.

A.L.: Předtím jste jistě byla někde mezi mládeží, chodila jste třeba do nějakého cvičení?

J.L.: Chodila jsem do Sokola.

A.L.: Tam jste mohla chodit dál?

J.L.: Ale jo, chodila jsem pořád, vím, že když jsem se ještě učila, tak přišli do té učňovské školy Němci a vybírali do Hitlerjugend, kdo by tam mohl chodit cvičit. A mě vybrali taky, já jsem byla taková jako kluk. Já jsem byla zticha a když si mě zapisovali, tak jsem se nevině zeptala – a nebude vadit, že jsem mišienka prvního stupně? - Tak jsem jela na to tata ven. Holky pak říkaly – ty jsi potvora. Já povídám, já jsem věděla, že bych tam dělala (dvě slova nerozumím).

A.L.: S tatínkem jste byli v písemném styku, mohl psát?

J.L.: Přes ty balíčky. Měli jsme..., na poště jsme vyfasovali takový dlouhý korespondenční, a tam bylo natištěno – jsem zdrav. A po náletu, když byl ten velký nálet, tak jsme to mohli poslat mimo pořadí. Mamince jsme to napsali a tátovi taky.

A.L.: Maminka vám taky mohla psát?

J.L.: Taky, ale to bylo málo, třicet slov a německy, a já jsem německy neuměla, ale v baráku jedna paní uměla německy, tak mi to vždycky přečetla.

A.L.: Dostala jste někdy nějakou zprávu od maminičiných příbuzných?

J.L.: Ne. Ale vím, že jsme jim posílali balíčky do Terezína, dokud tam byli.

A.L.: V Plzni bylo ke konci války velké bombardování, jak jste to prožili?

J.L.: To bylo ošklivé to bombardování, tady v Plzni bombardovali hodně. To jsme měli vždycky vysypaná okna. My jsme se potom..., v létě, když máma odešla, tak jsme se odstěhovali na tu chatu, co jsme měli, to byl původně skautský tábor, taková osada, a do těch chat jsme se všichni odstěhovali, abychom nebyli v Plzni. Tam jsme bydleli všichni v těch chatách, každý ve své a jezdili jsme na kole do práce do Plzně. To je 15 kilometrů.

A.L.: To bombardování bylo až na jaře 1945, asi v té době jste se tam odstěhovali?

J.L.: Ano, zjara to bylo. To už lítali ti hloubkaři, to vždycky šup a byli jsme schovaní v pangejtu.

A.L.: Co dělal bratr, když jste byla v zaměstnání? Byl doma sám?

J.L.: Byl sám doma, tenkrát už byl velikánskej nálet v Plzni, rozbili nádraží a lázně a on zrovna měl v plánu, že se půjde vykoupat do lázní a že půjde k Chmelařům odnést to prádlo. Ti měli obchod, jak se šlo k nádraží. Tak jsem měla strach, kde

ho to chytilo. Říkal, že ještě stačil utéct. Měl štěstí, protože to nádraží rozflákali a ten obchod Chmelařů ten rozbili taky, tak měl štěstí.

A.L.: Měl nějaké kamarády?

J.L.: Měl, byl tady Ivan Justitzů, ten byl taky sám, protože byl taky ze smíšeného manželství, takových nás tu bylo víc. A kamarády, to víte moc kamarádů neměl. Po válce, když potom chodil do školy a byl u skautů, tak mu nějaký kluk ze třídy začal nadávat do židů, ale on ho, přestože byl takový drobný, tak ho zflákal, ale mocně. Táta toho kluka si u mě stěžoval – víte, že ten váš Honza našeho Rudlu tak zbil? A já povídám – a víte proč? To věděl. Tak jsem mu řekla - a vy jste tím viněn, protože ten kluk to sám ze sebe nemá, to slyšel od vás. Tak byl zticha a byl pokoj.

A.L.: Vy sama jste se někdy s něčím takovým nasetkala?

J.L.: My jsme to ani tak nebrali, a když to někdo řekl, tak jsme si řekli – jsi blbej. Hodně nám pomáhali lidé z Nebylov, z té vesnice, co jsme měli tu chatu. Naše maminka zase těm lidem pomáhala, vždycky když něco potřebovali vyřizovat. Ta byla úžasná..., Fialinka se jí říkalo, tak oni pak zase pomáhali nám. Když jsem připravovala ten balík, tak jsem vždycky jela do Nebylov a tam jsem dostala kousek masa, vajíčka, tak jsem tátovi vždycky upekla bábovku nebo vánočku.

A.L.: Takže se našli slušní lidé?

J.L.: To se našli. A zase po válce se jim to nějak oplátilo.

A.L.: Už jste asi tušili, že bude konec války?

J.L.: To už jsme tušili, když jsme byli na chatě a když bombardovali, tak to už jsme tušili, že se to blíží. A když házeli dolů ty staniolový proužky, tak na té chatě byla taková stará paní a ta říkala – dali vědět, že tu byli. To jsme se smáli a vždycky jsme říkali – už zase dali vědět, že tu byli.

A.L.: Po válce se oba rodiče vrátili.

J.L.: Vrátili se, ale maminka se vrátila až 12. května, protože..., říkala, že když byl konec války, tak vtrhli na Hagibor čeští lidé a vytáhli ty Němce a dali jim, co proto. Byli zavřený ve sklepě a potom je nějak oddělali. Maminka tam potom šla, protože tam bydlela tatínkova sestra, tak tam s ní šla a vrátila se až 12. května. Můj táta se vrátil z Bystřice, ten utekl tři neděle před koncem války, nějaký mlíkař je vyvezl z lágru tři týdny pře koncem války. Když přišel do bytu, a viděl, že tam nejsme, tak hned věděl, že jsme na chatě. Šel ze Svojkovic do Plzně pěšky, protože už si netroufl, neměl žádnou legitimaci, nic, tak šel pěšky, a pak z Plzně do chaty šel zase pěšky. Přišel do chaty a my jsme zrovna s Honzou byli v Čižicích na obědě u jedněch lidí, my jsme chodili jako po střídě. Přiběhl za námi jeden kluk a říká – máte hned přijít do chaty. Musíte jít hned domů. - Přišli jsme na chatu, tam seděl táta, boty měl přes rameno a seděl tam. Oni ho nepoznali, táta šel zadem, lesem, a když lidi

viděli, že k nám někdo vešel, tak honem za námi poslali. Tak jsme s ním pak jeli do Plzně aby se vykoupal a převlíkl. My jsme měli povedenej konec války. Chodila jsem s chlapcem, a ten říkal, že půjde dělat družbu, nějakej mlynář se ženil a slíbil, že mu dá mouku. Táta už byl doma, tak jsem jela. Táta řekl – dobře, jeď já tady budu čekat. To ještě bylo ještě před koncem války. Jeli jsme na kole do Hořovic, na cestě jsme se drželi německýho nákladáku, nechali jsme se táhnout nákladákem a když jsme jeli zpátky, tak nás táhl zase nějakej šofér. A táta, když se máma nevracela, tak jí šel naproti do Prahy, ale máma se mezitím vrátila a minuli se. Máma když viděla, že nikdo není doma, jela taky rovnou na chatu. Šla hned do vesnice a byla to velká sláva, že se vrátila, a v první chalupě v těch Nebylovech se po válce s tátou potkali.

A.L.: Vrátili jste se do svého bytu?

J.L.: Vrátili jsme se do bytu.

A.L.: Tatínek začal znovu pracovat?

J.L.: Ano, ten znova normálně pracoval, šel tam.

A.L.: Ten obchod už asi neexistoval?

J.L.: Ten existoval, ten existuje dodneška. To je velkej obchod, to byl taky židovský obchod. Teď vám ještě řeknu, nevím, jestli to k tomu patří. Táta tam normálně pracoval, a potom musel jít za komunistů taky na školení. Tatínek byl soudní znalec a taky byl u učňovských zkoušek.

A.L.: Tatínek byl soudní znalec pro své jazykové znalosti?

J.L.: Ne, přes zboží.

A.L.: Zbožiznalství?

J.L.: Ano. A když se z toho školení vrátil, tak musel napsat, co mu to školení dalo. A táta prý napsal: „Nic mi nemohlo dát, protože mě zkoušeli učňové, které jsem já vyučil. Akorát jsem se tam naučil zpívat písničku Sulika“. A z toho místa ho vyhodili, že není schopen prodávat. Tak ho vyhodili z obchodu, že tam nemůže být a dali ho do kanceláře. To se mu moc nelíbilo, protože byl celej život zvyklej za pultem. Tak se smáli, že Němci si ho pozvali, že to bez něj to nešlo a tihle ho vyhodili.

A.L.: Jaký to byl obchod?

J.L.: Železářství, které tam stále je, je to známý obchod Hoffmann.

A.L.: Maminka byla asi doma. Jak se rodiče cítili, byli v pořádku?

J.L.: Táta celkem dobře, ale maminka byla poznamenaná duševně, měla allsheimera.

A.L.: Bylo to pro ni hodně těžké, přišla téměř o celou rodinu.

J.L.: O celou rodinu, akorát když se vrátil mamčin synovec, ten se vrátil až ke konci května, my jsme chodili k Besedě, tam přijížděly ty repatriační autobusy a přivázely ty lidi. Tam jsme s maminkou hodně chodily a nikdo se nevracel. Pak jednou někdo zvonil, já jsem šla otevřít a tam stál ten

bratranec a ještě měl na sobě ten mundúr, protože šel pochodem smrti z Polska až někam dolů do Německa, takže pořád v tom byl. A měl pozoun, on byl hudebník a někde sehnal pozoun. A já jsem křičela – mami, Rudla je tu! Šla jsem ho objímat a on říkal, nesahej na mě, já jsem samá veš. Tak se honem vykoupal.

A.L.: Bydlel zpočátku u vás?

J.L.: Bydlel, protože on byl od Tábora. Víím, že můj tatínek byl vždycky takovej štíhlej, a on bejvával stokilovej, a když mu teď maminka dala od našeho táty oblek, tak mu byl ještě velkej.

A.L.: Jak vy jste začala po válce nový život? Zůstala jste ve Škodovce?

J.L.: Ne, tam jsem nešla.

A.L.: Co jste potom dělala?

J.L.: Zůstala jsem doma. Tatínek chodil normálně do práce.

A.L.: A co bratr, chodil ještě dál do školy?

J.L.: To bylo taky těžké, nikde ho nechtěli vzít, už byl starší. A brácha neměl ten vztah k mamince.

A.L.: Byl ještě malý, když odešla.

J.L.: Tak jsem s ním já chodila po těch školách, až ho potom vzal nějakej starej pan ředitel. Já jsem mu to vysvětlila a on říkal: „No tak dobře, koukám na něj, oči má bystrý, tak to zkusíme“. Vzali ho, šel hned asi do druhý měšťanky, víím, že jeden rok opakoval. To mu nevyšlo. A teď je inženýr.

A.L.: Nakonec vystudoval?

J.L.: Vystudoval, je elektroinženýr.

A.L.: Vy jste zůstala celou dobu doma?

J.L.: Tak já jsem vyučená švadlena, tak jsem šila pro lidi.

A.L.: Kde jste poznala svého muže?

J.L.: Moje maminka, to byl život sám, a my jsme na poschodí byly tři stejně starý děvčata, ta jedna, Valina, se vrátila taky z Terezína, ta druhá byla z Prahy a bydlela u nás. Naše máma říkala: „Holky, co užijete za svobodna, to vám nikdo nevezme, budeme chodit tancovat.“ Tenkrát ještě, když jste šla na ples, tak jste musela mít garde, a naše máma ráda s námi šla. My chodily do Besedy tancovat, jednou byl maškarní ples paní a dívek a já jsem byla za cikánku. Měla jsem takový černý šaty a šál. Byla dámská volenka a já jsem si pro něj šla. On tam stál jako mouchy vemte si mě, tak jsem pro něj šla. A ještě mi řekl: „Slečno, vy asi ještě dlouho netancujete, vám to dobře nejde.“ A přitom on nevěděl, co je polka a co valčík. Tak jsme se poznali.

A.L.: Odkud on se vrátil?

J.L.: On se vrátil z Anglie, byl v armádě, tím se zachránil. To byli tři chlapi. On odjížděl tím posledním vlakem do Anglie, tam byl na farmě, a když začala válka, tak vstoupil do armády.

A.L.: Tady byl taky ještě v armádě? Oni je většinou vyhodili a všelijak pronásledovali.

J.L.: Tady nebyl vojákem. To byla..., když jste přišla na úřad tak to bylo – váš manžel je Žid, západní voják a velkostatkář, jste nežádoucí živel v Plzni. Oni nás dokonce vystěhovali.

A.L.: Skutečně vás vystěhovali nebo jenom chtěli?

J.L.: Z toho statku nás vystěhovali.

A.L.: Vy jste je hned vzali?

J.L.: My jsme se znali čtyři měsíce, a vzali jsme se v roce 1948. My jsme měli první rande, akorát jsme poslouchali rádio, mluvil Gottwald: „... právě jsem se vrátil z Hradu“. To bylo moje první rande.

A.L.: Bydlela jste u nich na statku?

J.L.: My jsme tam bydleli, já jsem se přivdala do toho statku.

A.L.: Kromě vašeho manžela vrátil se ještě někdo jiný z rodiny L., ze statku?

J.L.: Manžel se vrátil se starším bratrem, ten byl taky v armádě, ti se vrátili. Jinak se z rodiny nikdo nevrátil. Ten nejstarší bratr už byl ženatej, měli pětiletou holčičku, ti se nevrátili a jejich rodiče taky ne.

A.L.: Kde byl ten statek?

J.L.: V Kunějovicích, to je tady nad Všerubama.

A.L.: Ten jim v osmačtyřicátém sebrali?

J.L.: Sebrali a nás vystěhovali. Napřed nás vystěhovali ze statku na poplužní dvůr. Víte, co byl poplužní dvůr? To byl takový menší dvůr. Tam nás vystěhovali, ale tam jsme taky nemohli zůstat a vystěhovali nás i z toho. Majitele nenechali na vlastním statku. Tak jsme šli na Kumberk, tam jsme byli do roku 1952. To už jsme měli i strach, protože, když se něco dělo, tak se vždycky hledalo, kdo to udělal. Když krávy nedojily, prasata chcípali nebo něco..., a Ruda říkal – to je o krk. Tenkrát dělali nábor do průmyslu, tak on šel. On vždycky říkal, že by nemohl být někde, kde by měl střechu nad hlavou. On byl sedlák. Tak potom šel do Škodovky na nábor a byl přijatý. Ale na tom ředitelství statku mu řekli, že to je sabotáž a že ho nepustí. Na 1. máje chodily průvody, já jsem tehdy dělala ve Všerubech prodavačku a prodávala jsem nanuky v průvodu. V Touškově to bylo. A manžel přišel a řekl: „Právě mě vyhodili z práce i z bytu.“ Kvůli tomu jsme nechvátali s dětma, protože jsme se pořád někam stěhovali. Tak, že se budeme stěhovat, ale kam? V Touškově byl pan Eppstein, ten říkal: „To se mně hodí, ve mlýně odešel šofér, tam budeš mít i byt.“ Tak jsme se stěhovali do Touškova do mlejna. Když jsem se šla přihlásit ke starostovi, tak on spustil: „Jak to, že jste se nastěhovali, když jste se nezeptali, jestli vás přijmeme do obce?“

Konec stopy A kazety 1112

Začátek stopy B kazety 1112 – J. L., pokračování

J.L.: Tak jsem mu řekla: „Byt jsme dostali deputátní a jsme tu zaměstnaní. Tak nás tam nechali.“

A.L.: Manžel ve mlýně pracoval?

J.L.: Ano, pracoval jako řidič, dělal těžkou práci, nosil pytle na zádech. Když potom udělali tu sypanou mouku, tak to auto dostal on, protože byl nejstarší dělník a dobrý dělník, tak už to potom nemusel nosit na těch zádech. Tak jsme tam byli, tam se nám narodily obě děti, Věra tam začala chodit do první třídy. Pak už maminka začala být hodně nemocná.

A.L.: Vy jste tam bydleli s rodiči?

J.L.: Ne, ti zůstali v Plzni, a maminka začala být nemocná, tak jsme se chtěli nastěhovat k našim. V Touškově..., ten mlýn si vzal státní statek a nedělali už tam mouku, tak jsme chtěli do Plzně, že se nastěhujeme k našim. Tak jsme se stěhovali k rodičům, a když jsme sundávali poslední kusy nábytku, tak přišel vzkaz od starosty.

A.L.: Z Touškova?

J.L.: Ne z Plzně, Gustav Rada se jmenoval. Abychom přišli na radnici. Byl to takovej statnej, silnej chlap, postavil se za ten stůl, byli jsme tam s bratrem, on na nás zařval: „Co si to dovoluujete bydlet v Plzni a na náměstí“. To byl roh náměstí a (???). „To přece není možný“, řval tam na nás, „musíte ven“. Tak jsme se museli sebrat a stěhovat zpátky do Touškova. A abychom tam mohli bydlet, byl to státní statek, tak já jsem musela v tom mlejně fasovat mouku, abychom měli nárok tam bydlet.

A.L.: Co to znamenalo fasovat mouku?

J.L.: Fasovala jsem mouku ve mlýně, když padá mouka do pytle, tak to musíte zatlouct(?), zavázat a odstavit. Musela jsem pracovat ve mlejně, abychom měli nárok na to bydlení tam.

A.L.: Manžel jezdil jako řidič?

J.L.: Ten jezdil jako řidič. A po dalším roce jsme se po druhé stěhovali k rodičům.

A.L.: V kterých letech se to odehrálo.

J.L.: Po prvé to bylo v roce 1959 a v šedesátém jsme se pak opravdu přistěhovali do Plzně. To jsme vystihli dobu, když měl Gustav Rada dovolenou, byl mimo Plzeň, tak nám to příběhli říct. Gustav je pryč, stěhujte se. Tak jsme se stěhovali. A hned za dva dny jsme dostali vystěhovací rozkaz, půl roku jsme se soudili, to bylo z jara, a až v létě jsme dostali povolení bydlet v Plzni. My jsme se devětkrát stěhovali. Teď se člověk směje, ale bylo to těžké. Už jsme měli děti.

A.L.: Váš bratr se stal tedy inženýrem, ten žil taky v Plzni?

J.L.: Byl inženýrem, oženil se, žil v Plzni, ale teď žije v Klabavě, už je vdovec, jeho manželka zemřela na rakovinu, bylo jí bylo 43 let. Bratr pracoval ve Škodovce, od Škodovky byl čtyři roky v Indii, s oběma dětma tam byli.

A.L.: Byl úspěšný.

J.L.: On byl šikovný, to byl takový kutil, furt něco montoval.

A.L.: Říkala jste, že bratr se setkal s nějakým odporem proti židům. Po válce se vám to taky ještě stalo?

J.L.: To už ne. Bratr už je penzista, je sám.

A.L.: Když je takový šikovný, tak jistě pořád něco dělá?

J.L.: To jo, on si v Klabavě koupil domek, napřed si postavil chatu a pak to tam vyměnil za domek, a tam pořád něco opravuje, něco přidělává.

A.L.: Ten statek jste dostali zpátky?

J.L.: Ano. Manžel se smál, že, když mu ten statek vzali, tak než vypili kafe, jen to dopodepsal a už byl řidič. A teď to trvalo skoro dva roky, než mu to dali zpátky. A v jakém stavu to bylo, to si asi dovedete představit.

A.L.: Ještě tam hospodařil?

J.L.: Ještě tam byl, ale bohužel jen krátce. Hlavně Jirka to chtěl zpátky. Táta mu říkal, Jirko, v zemědělství nezbohatneš, to je jenom dřina a starost. Jirka už byl třetí generace, a my jsme dětem o tom ani neříkali, že byl nějaký statek, nač jim motat hlavu? On v tom nevyrostl, nic o tom nevěděl, šel do toho, a jde mu to dobře.

A.L.: Je to velký statek?

J.L.: Teď je to hodně velké, on to udělal ještě větší, než to bylo. Má s tím velkou starost. On je vyučený opravář mlýnských strojů, má zámečnickou dílnu a ten velký statek, takže toho má hodně. A ještě dělá v židovské obci.

A.L.: Jistě tam někoho má, to by přece nemohl dělat sám?

J.L.: Má tam lidi a má šikovnou ženu.

A.L.: Je to asi dobrý pocit, že majetek vašich nebo manželových předků zůstal zachován a ještě tak dobře prospívá.

J.L.: To víte že jo, ale bohužel táta už zemřel, brzy zemřel.

A.L.: Pokud vím, manžel taky ještě hodně pracoval na židovské obci?

J.L. To pracoval, když jsme se nastěhovali do Plzně, tak pro židovskou obec hodně pracoval. On měl právě na starosti..., u komunistů bylo, že na městě byl takový církevní tajemník. Ruda s ním jednal, říkal, že to byl bývalý voják, a že se s ním dalo mluvit a jednat. Oni chtěli udělat tady v synagoze sklad zeleniny, že tam není dobrá akustika a že je tam slyšet tramvaj, když jede okolo. A tak dlouho se s tím církevním tajemníkem tahali, až to vyšlo. Byla to taky Tigridova zásluha, že synagoga byla zachráněna.

A.L.: Manžel nebyl na obci zaměstnán?

J.L.: Ne, jen dobrovolně. U nás to nebylo, že by se něco dodržovalo na svátky, třeba košer jídlo nebo něco takového. A Jirka teď jí jediné košer.

A.L.: Jeho žena to přijala?

J.L.: Zkraje si dělala srandu, já jsem říkala, nedělej si z něj legraci, buď ráda, že něco má, než aby dělal nějaký lumpárny. A teď už vaří a všechno přijala. Ví, že když Ruda zemřel na sedmý infarkt a najednou. A když jsem to synovi říkala, tak se postavil do chodby a (kousek není rozumět).

A.L.: Jak je to dlouho?

J.L.: Čtrnáct let. Bylo mu pětapadesát.

A.L.: Velice vám děkuji.

Deportační karta Emila Ehrlicha (obr. 1)

databáze > **fotografie** > Deportáční karta Emila Ehrlicha (zdroj: www.deportal.cz)

zdroj: Národní archiv, Archivní 4/2257, 149 00 Praha 4 - Chodovec

Meno: Ehrlich		Profese: pem. dělník		Pracovní číslo: 53350	
Příjmení: Emil		Místo narození: Plzeň, Bendova 5		Datum narození: 24.12.1923	
Přesídlování (a)					
Dne	Místo	Pracovní číslo	Dne	Místo	Pracovní číslo
26.1.1942	Terešín	T 115			
16.5.1944	Davčín	Sb 2173			
Zaměstnání (a)					

Dům, kde byl obchod Ehrlichových (obr. 2)

databáze > **fotografie** > Dům, kde byl obchod Ehrlichových (zdroj: tamtéž)

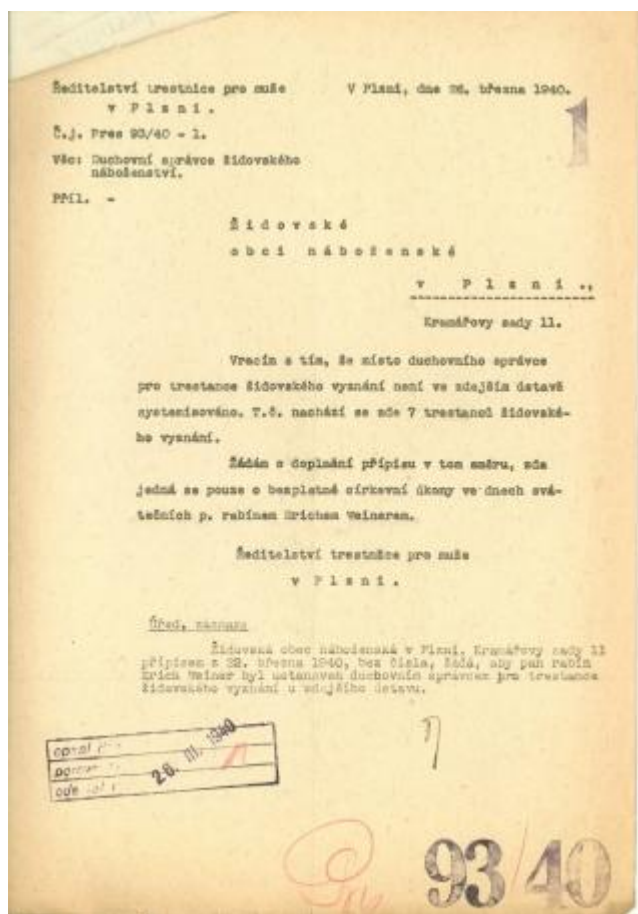
popis:

Dům na rohu dnešní Prešovské a Sedláčkovy ulice v Plzni, kde měli Ehrlichovi jeden ze svých obchodů.

Interní dokument plzeňské věznice týkající se náboženského života trestaných židů

databáze > **fotografie** > Interní dokument plzeňské věznice týkající se náboženského života trestaných židů (obr. 3)

zdroj: Vězeňská služba ČR, Věznice Plzeň (zdroj: www.deportal.cz)

popis:

Interní dokument plzeňské věznic na Borech ohledně náboženského působení rabína Ericha Weinerja mezi židovskými vězni.

Reklama na obchod Ehrlichových (obr. 4)

databáze > **fotografie** > Reklama na obchod Ehrlichových (zdroj: www.deportal.cz)

Prošívané přikrývky,
povlaky (kapny), peřiny,
matrace, slamníky atd.

nejlevněji přímo u známé firmy

Ehrlich v Plzni,

Třída českosl. legionářů 46.
Přílaha: Sedláčkova 8, u rohu Říské ul.

Rasová nenávisť (obr. 5) (zdroj: www.deportal.cz)

periodikum: Zprávy Okresního národního výboru v Plzni
výtisk:
vydáno: 21. 9. 1945

Příslušníci českého národa, kteří z politických důvodů byli uvrženi do koncentračních táborů v Německu, mají dle usnesení Okresního Národního výboru v Plzni nárok na zlepšené zásobování. Postižený obrátí se na svého lékaře, který předepíše množství a druh poživatin, jež jsou dle okolností potřebny. Na základě tohoto lékařského předpisu vydá příslušný aprovisační, resp. obecní úřad potřebné odběrní-potravinové listy. Lékaři, předepisujte zvýšené dávky jednotlivých druhů zboží tak dlouho, jak toho bude zdravotní stav postiženého vyžadovati.

Kolik je na světě židů (obr. 7) (zdroj: tamtéž)

periodikum: Plzeňský kraj (1940)
výtisk: ročník XXXIV, číslo 49
vydáno: 6. 12. 1940

Kolik je na světě Židů.

Židovský problém dnes již není otázkou, jež by se zabývaly smutné autoritativní státy, usilující o zachování národní jednotnosti. Také v demokratických státech, kde ve Spojených státech severoamerických se poznává všeobecné nebezpečí, hledají zárodky ze strany židovstva, jeho finanční moci a vlivu židovských intelektuálů, zejména židovských vědců a obchodníků židů v lidské společnosti.

Na světové války tvrdil známý dovedl židovské vědy Albert Weismann, že na celém světě žije na 18 milionů Židů. Ale vědeckému řešení židovského problému se zatím podařilo získat nepočet příslušníků židovského národa. Jichž v r. 1937 bylo celkem na 17 milionů. To ovšem značně neřká vše, protože židovský problém není otázkou náboženskou, nýbrž rasovou.

Společlivá statistika, jež se nezabývá náboženskými svazky, nýbrž vychází z rasových hledisek, byla sestavena teprve v nejnovejší době. Podle ní na světě žije rasových Židů 23,17 milionů. Při tom ovšem je možné, že je jich ještě o několik milionů více, protože výše uvedené údaje ve státech, kde žije Židů nejvíce, totiž ve Spojených státech, v Njv. Polsku a Sovětském Rusku, se značně rozbízejí. Ve Spojených státech bylo napočteno 5,2 milionů Židů; jelikož však četní Židé se rychle stěrují na jiná území, nebo smíšené manželství dleže je nárazu odměrná počítají dokonce a více než 6 milionů Židů. Také ve starém Polsku, kde statistika uváděla počet Židů 4,5 mil., počítalo se dokonce ve vládních kruzích a 5 milionů židovského obyvatelstva. V generálním guvernemenru se počet Židů odhaduje na 2 miliony. Podle údajů odhad Židů je v Sovětském Rusku — 4,15 milionů, z čehož 4 miliony připadají na evropské Rusko. Při statistice svobodě ve Svazu sovětů a dosti nepřesných údajích lze mti za to, že počet rasových Židů a míšených je značně vyšší. Za Spojené státy, Njv. Polskem a Ruskem, kde žije nejvíce Židů, následuje Rumunsko, kde před rokem bylo napočteno asi 2 miliony židovského obyvatelstva.

Přibližně-li k poměru židovstva k celkovému počtu obyvatelstva, vyplývá z toho následující tabulka:

Stát	Poměry postižených států
Polatsko	33 %
Židů	10,4 %
Itálie	10,4 %
Maďarsko	10 %
Turecko	7 %
Lotyšsko	5 %
Rusko	5 %

Po značném vyšetřování Židů z Růžo v poslední době má Francie nyní patrně více Židů než Německo — asi 900.000, poměr k celkovému počtu obyvatelstva je 2,13 %. Kdožto v Německu 1,1 %. Ve Velké Británii žije asi tolik Židů jako v Německu, 500.000, t. j. 1,1 %. Ve městě New Yorku žije však 2,8 milionů Židů, t. j. o něco více než v Německu, ve Francii, Anglii a v Palestině dohromady.

Jakkoli čerstvý dokladem je tato statistika, důležo si stále znovu uvědomovat, že smutný není jen počet Židů. Mnohem důležitější je hospodářský, politický a kulturní vliv židovského občanstva. 23 milionů židovských zemědělců by nebylo pro svět nijakým problémem, ale 23 milionů židovských obchodníků, lékařů, advokátů, politiků a kulturních činitelů je těžkým nebezpečím pro všechny státy, vyhledávané indoevropskými národy.

NEVÍTE, JAKÝ DÁREK K LETOSNÍM VÁNOCŮM? Dejte knihu z Noviny. Z několika set svazků vyberete si ty, jež se Vám nejlépe hodí. Seznam vám dá každý knihkupec.

Pryč s cukrovkou!

Kdo tuto nemoc nemá, neví, co je to za útrpnost. A přec mnoho lidí se na svete stará zrožněti, osazenit sblitě a sblitě se cukrovky jedinou prevencí správně lidem židovského občanstva z. IX. křesť. trojitou dávkou za 25 K. očekává lidstvo ož židovského ože v Libuřině, Hradec Pátr. AL. K. v. s. f. P. 1940. 1940.

Máte již třídni los od Lásky? V uplynulém loterii bylo na ně vyplaceno na vjtrách více než 3.800.000 Kč. Jedno z šťasti rože potkali 1 Vm. Tah nové loterie je 20. prosince. Napláte nám ještě dnes! V. Lásky a spol., Praha 1, Národní 17. Telefon 30857, 34160.

Nový výklad k zákazu styku se Židy (obr. 8) (zdroj: tamtéž)

periodikum: Plzeňský kraj (1940)
výtisk: ročník XXXIV, číslo 45
vydáno: 8. 11. 1940

NÁR. SOURUČENSTVÍ

Nový výklad k zákazu styku se Židy.

K rozhodnutí vedoucího Výboru Národního souručenství o zákazu styku členů NS se Židy byl dne 25. října t. r. uveřejněn výklad. V tomto výkladu se nevymezuje přesně a úplně pojem Žida. Aby se tento zákaz mohl provádět co nejrychleji a do všech důsledků, oznamuje se, že ve smyslu nařízení fišského protektora ze dne 21. června 1939 a vládní nařízení ze dne 4. července 1939, číslo 136 Sb. z. 1940, je při provádění tohoto zákazu Židem:

a) Kdo pochází nejméně od tří podle rasy úplně židovských prarodičů. Za úplně židovského se považuje prarodič bez dalších předpokladů, jestliže přísluší nebo příslušel k židovské náboženské společnosti.

b) Za Žida se též považuje židovský míšenec, pocházející ode dvou úplně židovských prarodičů.

aa) který dne 16. září 1935 náležel k židovské náboženské společnosti neb po tomto dni do ní je přijat.

bb) který dne 16. září 1935 byl v manželství se Židem nebo s ním po tomto dni v manželství vstoupil.

cc) který pochází z manželství se Židem (lit. a), uzavřeného po 17. září 1935.

dd) který pochází z nemanželského styku se Židem (lit. a) a byl narozen jako nemanželský po 31. červenci 1936.

Ona ustanovení zmíněného výkladu, pokud se jejich vymezení pojmu Žid odchylují od výše uvedených právních předpisů, prohlašuje vedoucí výboru NS za neúčinná. Souhrnné pokyny s dalšími vysvětlivkami pro řešení jednotlivých případů budou uveřejněny organizační cestou.

Konečně dojde k očištění ... (obr. 9) (zdroj: tamtéž)

periodikum: Plzeňský kraj (1940)
výtisk: ročník XXXIV, číslo 42
vydáno: 18. 10. 1940

Opatření proti židům (obr. 10) (zdroj: tamtéž)

periodikum: Plzeňský kraj (1940)
 výtisk: ročník XXXIV, číslo 19
 vydáno: 10. 5. 1940

Česká politika a Židé (obr. 11)

periodikum: Úřední list města Plzně
výtisk: ročník XVII, číslo 17
vydáno: 1. 9. 1939

Vyloučení židů z návštěvy biografů. Filmové ústředí v Čechách a na Moravě vydalo a vědomím pověření pro filmové věci u p. říšského protektora usnesení, podle kterého je židům návštěva biografů v Čechách a na Moravě zakázána.

Označení židovských obchodů v Plzni (obr. 14) (zdroj: tamtéž)

periodikum: Plzeňský kraj (1939)
výtisk: ročník XXXIII, číslo 29
vydáno: 28. 7. 1939

Označení židovských obchodů v Plzni. V tomto týdnu vydáno bylo nařízení o označování nearijských obchodů vývěskami: „Jüdisches Geschäft“ — „Židovský obchod“. Vývěsky budou umístěny ve výkladních skříních tak, aby nearijský obchod byl označen jako takový z každé ulice. Označení muselo být provedeno ihned.

popis:

Soubor těchto textů a výborů z periodik jsem použila z webu:
<http://www.deportal.cz/dat.htm>

MUDr. Petr Riesel, CSc. - narozen v Plzni,
transportován do Terezína 18. ledna 1942 pod číslem R220

Tab. 2 **Přehled transportů, kterými odjely plzeňské děti z Terezína na východ**

Overview of transports which took the Pilsen children from Terezín to the East
Übersicht der Transporte, mit denen die Kinder aus Pilsen von Theresienstadt in den Osten deportiert wurden

transport	počet vězňů	odjezd z Terezína	cíl transportu	zachráněných
<i>transport</i>	<i>number of prisoners</i>	<i>departure from Terezín</i>	<i>destination of the transport</i>	<i>saved</i>
Transport	Zahl der Gefangenen	Abfahrt aus Theresienstadt	Ziel des Transportes	gerettete Personen
Aa	1001	11.3.1942	Izbica	8
AAi	1000	13.6.1942	Lublin/Sobibor	0
Ab	1000	17.3.1942	Izbica	4
An	1000	25.4.1942	Varšava Warsaw Warscha	10
Ar	1000	28.4.1942	Zamość	7
Az	1000	21.5.1942	Lublin	1
Be	1000	1.9.1942	Raasika	48
By	1866	26.10.1942	Osvětim (Auschwitz)	40
Ds	2503	18.12.1943	Osvětim (Auschwitz)	502
Ek	2499	28.9.1944	Osvětim (Auschwitz)	473
En	1500	4.10.1944	Osvětim (Auschwitz)	167
Eo	1550	6.10.1944	Osvětim (Auschwitz)	112
Ep	1600	9.10.1944	Osvětim (Auschwitz)	42
Er	1500	16.10.1944	Osvětim (Auschwitz)	135

Podle knihy Karel Lagus, Josef Polák: „Město za mřížemi“ a podle databáze obětí „konečného řešení židovské otázky“ v českých zemích, Institut Terezínské iniciativy.

According to the book by Karel Lagus and Josef Polák: "Město za mřížemi" ("The Town Behind Bars"), and according to the database of the victims of the "Final Solution to the Jewish Question" in Bohemia and Moravia, Institute of the Terezín Initiative.

Quellen: das Buch von Karel Lagus, Josef Polák: "Město za mřížemi" ("Die Stadt hinter Gittern") und die Datenbank der Opfer der "Endlösung der Judenfrage" in den tschechischen Ländern vom Institut für Theresienstadt-Initiative.

8 SLOVNÍČEK POJMŮ

Antisemitismus – pronásledování, předsudky, až nenávisť vůči Židům

diaspora – „roztroušení“ nebo roztroušené osídlení, označení pro rozptýlení Židů v různých částech světa, zejména po vyhnání z Palestiny Římany ve druhém století n. l. (srov. **galut**)

familiantský zákon – zaveden v habsburské monarchii roku 1726, od této doby směl rodinu zakládat pouze nejstarší syn v rodině, další museli zůstat buď bezdětní, nebo se vystěhovat ze země

galut – hebrejský výraz pro diasporu, doslova znamená exil či vyhnanství (srov. **diaspora**)

ghetto – ulice či čtvrť, kde žili Židé, od středověku začala být ghetta oddělována zdí, závorou či řetězy od okolí; zrušena u nás po revoluci roku 1848/49

halacha – židovské náboženské právo, právní systém judaismu

holocaust – termín pro vyvražďování Židů za 2. světové války převzatý z řečtiny; současná historiografie začíná dávat přednost hebrejskému slovu **šoa** = pohroma, zkáza; celkově zahynulo v průběhu války asi 6 miliónů Židů

chevra kadiša – pohřební bratrstvo, mělo na starosti starat se o nemocné a umírající a zařídit pohřeb se všemi náboženskými náležitostmi

Jom Kipur – „Den smíření“, nejvýznamnější židovský svátek, je o něm zakázáno pracovat a nařízen nejprísrnější půst; člověk se smíruje se svými bližními a s Bohem

Roš ha-šana – židovský Nový rok, 10 dní po něm následuje Jom Kipur, toto mezidobí je vyplněno pokáním

servi camerae regiae – „služebníci královské komory“, statut, kteří měli Židé ve středověku v řadě evropských států; byli pokládáni za majetek královské komory,

panovník za ně tudíž měl zodpovědnost, ale za to od nich žádal pravidelné daně i finanční výpomoc v pohnuté době, např. v období válek

Statuta Judaeorum – privilegia Židům od Přemysla Otakara II. r z roku 1254

šabat/šábés – sobota, sedmý den židovského týdne, který je vyhrazen bohoslužbám a odpočinku, má významnou regenerační funkci

translokační reskript – nařízení Karla VI. z prosince 1726, nařizoval Židům přestěhovat se do zvláštních ulic a čtvrtí, které ležely dále od katolických hřbitovů a kostelů, byl motivován nábožensky

Žid/žid – příslušník židovského národa (pravopis Žid) a příslušník židovského náboženství (pravopis žid); spory o to, zda jsou Židé příslušníky národa či náboženství nejsou dodnes rozřešeny

Zdroj: www.holocaust.cz

9 DĚJINY ŽIDŮ V ČESKÝCH ZEMÍCH V DATECH

903-906 Raffelstättenský celní a plavební řád zmiňuje přítomnost Židů na Moravě

965/6 židovský kupec Ibrahim ibn Jakub podává zprávu o Praze, kde zmiňuje i židovské obyvatelstvo města

1124 Kosmas ve své kronice zmiňuje existenci synagogy v pražském podhradí

1179 3. lateránský koncil: vyhláší segregaci, tj. oddělení Židů od křesťanů v křesťanských zemích

1215 4. lateránský koncil: ustanovení o židovské lichvě, o zvláštním oděvu, o vyloučení Židů z veřejných úřadů a zákaz konvertitům vracet se k původní víře

1254 privilegia Přemysla Otakara II. pro Židy ze zemí Koruny české – tzv. *Statuta Judaeorum*

1270–90 přestavěna Staronová synagoga v Praze

1389 největší pogrom v pražském ghettu vůbec

1454 Ladislav Pohrobek vypovídá Židy z Olomouce a některých dalších moravských královských měst

1512 nejstarší známý pražský hebrejský tisk – Sidur (kniha modliteb pro všední dny a šabat)

1535 stavba Pinkasovy synagogy v Praze

1541 a 1557 Ferdinand I. vypovídá Židy z Čech i Moravy (odvoláno roku 1563)

asi 1559 postavena synagoga v Holešově

1564 v Praze založena první *chevra kadiša* = pohřební bratrstvo

1568 dokončena stavba Vysoké synagogy a židovské radnice v Praze

1577 Rudolf II. potvrzuje Židům v českém království privilegia udělená předchozími panovníky

- 1591–92** dokončena Maiselova synagoga v Praze
- 1648** Židé se účastní obrany Prahy proti švédskému vojsku
- 1689** velký požár Starého Města pražského včetně ghetta
- 1726** familiantský zákon (povoleno 8541 židovských rodin v Čechách a 5106 na Moravě) a translokační reskript Karla VI.
- 1744** vypovídací dekret Marie Terezie pro Židy v Čechách (později jen pro Prahu)
- 1745** vypovídací dekret Marie Terezie pro Židy na Moravě
- 1748** povolen návrat Židů do Prahy
- 1762** nové nařízení o zvláštním označení (muži – žlutý pásek na pravé paži, ženy – žlutá stužka ve vlasech a zvláštní účes)
- 1781-2** toleranční patent Josefa II. pro Čechy a Moravu
- 1789** počet usazených rodin v Čechách podle familiantského zákona zvýšen na 8600
- 1797** Systemální židovský patent – shrnoval josefinské reformy a další opatření (Židé nadále nesměli zaměstnávat křesťanskou čeleď a učedníky, nemohli se stát měšťany, v Praze směli mimo ghetto provozovat pouze podomní obchod se starým zbožím a šatstvem apod.)
- 1848** revoluce: zrušena ghetta a familiantský zákon
- 1861** Židé mohou vlastnit půdu
- 1867** prosincová ústava: úplná rovnoprávnost pro Židy v Rakousku
- 1876** založen Spolek českých akademiků židů – první instituce českožidovského hnutí v Čechách
- 1899** hilsneriáda – soudní proces s Leopoldem Hilsnerem obžalovaným za údajnou rituální vraždu; vystoupení Tomáše G. Masaryka proti této pověře
- 1899** založen sionistický spolek Bar Kochba

1906 založeno Židovské muzeum v Praze

1918 vzniká Československá republika

1921 sčítání lidu: k československé národnosti se v českých zemích přihlásilo 49,61 % osob židovského vyznání, k německé 34,85 %, k židovské 14,83 %; v rámci celé ČSR se k židovské národnosti přihlásilo 53,62 % obyvatel židovského vyznání, k československé 21,84 %, k německé 14,26 %, k maďarské 8,45 % a jinou národnost deklarovalo 1,84 % obyvatel žid. vyznání

1930 sčítání lidu: k československé národnosti se v českých zemích přihlásilo 46,42 % osob židovského vyznání, k německé 31,00 %, k židovské 20,27 %; v rámci celé ČSR se k židovské národnosti přihlásilo 57,20 % obyvatel židovského vyznání, k československé 24,52 %, k německé 12,28 %, k maďarské 4,71 % a jinou národnost deklarovalo 1,29 % osob židovského vyznání

říjen 1938 zabrání Sudet Německem

15. 3. 1939 zřízení Protektorátu Čechy a Morava, zavedení norim-berských zákonů

1. 9. 1939 začátek 2. světové války

říjen 1939 transporty Židů z protektorátu do Niska nad Sanem

až listopad 1941 transporty Židů z protektorátu do Lodže a Minsku

24. 11. 1941 tzv. komando výstavby vysláno do Terezína

30. 11. 1941 začátek pravidelných transportů do Terezína

leden 1942 začátek transportů z Terezína na východ

24. 10. 1942 první transport z Terezína do Osvětimi

1945 konec 2. světové války

1948 založení Státu Izrael

1967 po šestidenní válce (Izrael proti Egyptu, Sýrii a Jordánsku) přerušeny diplomatické styky Československa s Izraelem

1968 uzavřen Památník obětem holocaustu v Pinkasově synagoze v Praze (synagoga otevřena až roku 1992, v letech 1992–1996 byly obnoveny nápisy na stěnách se jmény obětí holocaustu z Čech, Moravy a Slezska, v létě 2002 byla synagoga poškozena povodněmi a nápisy bylo nutno znovu restaurovat)

1970–84 v Československu žádný vrchní rabín

1990 prezident Václav Havel vykonal první návštěvu Izraele

1992 vrchním a zemským rabínem Karol Sidon

1994 odstátněno Židovské muzeum v Praze

1997 v Praze zřízena židovská základní škola Gur Arje a gymnázium Or chadaš

2005-06 dnes žije v ČR asi 3000 lidí, kteří jsou zaregistrováni v některé z 10 židovských obcích

Zdroj: Židovské muzeum Praha, pí Blanka Soukupová

10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

- [1] (nedatováno). 1795, VIII/8 vystěhovalectví 1937-1939, karton 1132. Archiv města Plzně.

- [2] (nedatováno). V-11 pomocná služba náboženské obce židovské v Plzni 1941-42 . Archiv města Plzně.
- [3] 1846,X/7h vnučená správa 1941-42, karton 1180. (nedatováno). Archiv města Plzně.
- [4] 1911,C/I/11 protektorátní příslušnost 1943-44, karton 1191. (nedatováno). Archiv města Plzně.
- [5] 1953, protektorátní policie 1942-44, karton 1268. (nedatováno). Archiv města Plzně.
- [6] Adler. (2003). *Terezín 1941-1945 Tvář nuceného společenství (I-III)*. Praha: Karolinum.
- [7] Arad, J. (2006). *Belzec, Sobibor, Treblinka (Vyhlazovací tábory akce Reinhardt)*. BB art.
- [8] Arendtová, H. (1995). *Eichmann v Jeruzalémě*. Praha: Mladá Fronta.
- [9] Bedřich Nosek, H. K. (1995). *Židé v českých zemích (10. až 20. století)*. Příloha k atlasu univerzálních dějin židovského národa, str. 10-15. Praha.
- [10] Bedürftig, Friedemann: *Třetí říše a druhá světová válka (Lexikon německého nacionálního socialismu 1933-1945)*. Praha 2004, 666 s.
- [11] Ben-Sasoon, Hayim: *History of Jewish People*, 1985, ISBN 10-0674397312, viz také Markus Jacob: *The Jew in the Medieval World: A Source Bod*, 1938, I. vydání
- [12] Broszat M., *Rudolf Höss Velitelem v Osvětimi. Autobiografické zápisky*, Academia Praha 2010. ISBN 978-80-200-1471-9, str.78
- [13] Čechy a Evropa v kultuře 19. století (1990 : Plzeň, Česko); ČORNEJ, Petr, ed. a PRAHL, Roman, ed. *Čechy a Evropa v kultuře 19. století: [sborník symposia pořádaného Národní galerií v Praze a Ústavem pro českou a světovou literaturu ČSAV v rámci Smetanových dnů v Plzni ve dnech 22. - 24. března 1990*. Praha: Národní galerie, 1993. 172 s. ISBN 80 – 7035 – 050 - 4.
- [14] *Českožidovští spisovatelé v literatuře 20. století* (ed. Pavlát, Leo), Praha 2000
- [15] ČORNEJOVÁ, I.; RAK. J.; VLNAS, V. *Ve stínu tvých křídel. Habsburkové v českých dějinách*. Praha: Grafoprint-Neubert, 1995. 289 s. ISBN 80-85785-20-X
- [16] Goldhagen, Daniel Jonah, *Hitlerovi ochotní katani. Obyčejní Němci a holocaust*, 1996,1997 Nakladatelství Lidové noviny, ISBN 80-7106-206-5

- [17] *Golem v náboženství, vědě a umění* (česky a španělsky; ed. Pojar, Miloš), Praha 2003
- [18] Götz, A. (2006). *Konečné řešení. Přesun a vyhlazení evropských Židů*. Argo.
- [19] Haumann, H. (1997). *Dějiny východních Židů*. Olomouc.
- [20] Haumann, Haiko: *Dějiny východních Židů*, Olomouc 1997
- [21] Heitlingerová, A. (2007). *Ve stínu holocaustu a komunismu (Čeští a slovenští Židé po roce 1945)*. Praha.
- [22] Heydecker, Joe J., Leeb Johannes, Norimberský proces, Praha: Euromedia Group, k. s. 2007. ISBN 978-80-249-0940-0, str.517-519.
- [23] Hilberg R., *The Destruction of European Jews*, New York 1961, ISBN 0-300-09557-0, s 260.
- [24] Hilberg, R. (2002). *Pachatelé, oběti, diváci*. Praha: Argo.
- [25] *Hilsnerova aféra a česká společnost 1899–1999* (ed. Pojar, Miloš), Praha 1999
- [26] Jakešová, Dobromila, *Holocaust versus terorismus, anebo proč morálka pláče*, 2007 seminární práce
- [27] Kárný, M. (1991). *genocida českých Židů*. Praha: Academia.
- [28] Kestenberg-Gladstein, R. (1968). *The Jews between Czechs and Germans in the Historic Lands 1848-1918*, IN: THE JEWS OF Czechoslovakia, sv. 1, str.21-71. Philadelphia-New York.
- [29] Kestenberg-Gladstein, Ruth: *Neuere Geschichte der Juden in den böhmischen Ländern*, Tübingen 1969
- [30] Kestenberg-Gladstein, Ruth: *The Jews between Czechs and Germans in the Historic Lands 1848–1918*, in: *The Jews of Czechoslovakia*, sv.1, Philadelphia-New York, 1968, s. 21-71
- [31] Kieval, H. J. (1988). *The Making of the Czech Jewry. National Conflict and Jewish Society in Bohemia 1870-1918*. New York-Oxford.
- [32] Kieval, H. J. (1992). *Země mezi: čeští, moravští a slovenští Židé do roku 1918*, in: Bergerová Natalia: *na křižovatce kultur. Historie československých Židů*, str. 23-51. Praha.
- [33] Kieval, Hillel J.: *The Making of the Czech Jewry. National Conflict and Jewish Society in Bohemia 1870–1918*, New York-Oxford 1988
- [34] Kieval, Hillel J.: *Země mezi: čeští, moravští a slovenští Židé do roku 1918*, in: Bergerová, Natalia (ed.): *Na křižovatce kultur. Historie československých Židů*. Praha 1992, s. 23-51

- [35] Knopp Guido, *Holokaust Zločin proti lidstvu*, Praha: Euromedia Group, k. s. Praha 2008, ISBN 978-80-249-1075-8, str. 180-181
- [36] Krejčová, H. (1996). *Nástin spolkové činnosti českožidovského asimilačního hnutí*, in: Kárník, Zdeněk Sborník k problematice multietnicity. České země jako multietnická SPOLEČNOST: ČEŠI, NĚMCI A Židé ve společenském životě českých zemí 1848-1918, str. 85-109. Praha.
- [37] Krejčová, Helena: *Nástin spolkové činnosti českožidovského asimilačního hnutí*, in: Kárník, Zdeněk (ed.): *Sborník k problematice multietnicity. České země jako multietnická společnost: Češi, Němci a Židé ve společenském životě českých zemí 1848–1918*. Praha 1996, s. 85-109
- [38] Krejčová, Helena: *Židovská komunita v moderní české společnosti*, in: *Židé v novodobých dějinách*. Soubor přednášek na FF UK. Praha 1997, s. 17-27
- [39] Nosek, Bedřich – Krejčová, Helena: *Židé v českých zemích (10. až 20. století)*. Příloha k Atlasu univerzálních dějin židovského národa. Praha 1995, s. 10-15
- [40] PAUL, Allen. *Katyň : stalinský masakr a triumf pravdy* / Allen Paul ; [z polského vydání ... přeložili Petr Mikeš a Pavel Peč ; odborná redakce a předmluva k českému vydání Eduard Stehlík]. 1. vyd. Praha : Knižní klub, 2008 – 487 s. : čb. fot. příl. Orig.: Katyň. ISBN 978-80-242-1978-3 (váz.)
- [41] Pavlát, L. (2000). *Českožidovští spisovatelé v literatuře 20. století*. Praha.
- [42] Pavlát, L. (2005). *Židé, dějiny a kultura*. Praha: 3. dopl. vydání.
- [43] Pěkný, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha, Sefer 2001, 2. rozšířené vydání
- [44] Pojar, M. (1999). *Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999*. Praha.
- [45] Pojar, M. (2001). *Stín šoa nad Evropou*. Praha.
- [46] RADA, I.; VANÍČEK, V.; ČORNEJ, P.; ČORNEJOVÁ, I. *Dějiny zemí Koruny české I. Od příchodu Slovanů do roku 1740*. Praha: Paseka, 1993. 315 s. ISBN 80-7185-005-5
- [47] Rees Laurence, *Osvětim nacisté a „konečné řešení“*, 2005 Euromedia Group, k.s., ISBN 80-242-1401-6
- [48] Roubík, F. (1935). *Z dějin Židů v Čechách v 19. století*, in: Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice, roč. 7, 1935, str. 231-357.
- [49] Roubík, František: *Tři příspěvky k vývoji emancipace židů v Čechách*, in: Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice, roč. 5, 1933, s. 305-400

- [50] Roubík, František: *Z dějin židů v Čechách v 19. století*, in: Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice, roč. 7, 1935, s. 231-357
- [51] *Stín šoa nad Evropou* (ed. Pojar, Miloš), Praha 2001
- [52] Špirková, V. (2000). *Židovská komunita v Plzni*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, ISBN 80-86125-14-9.
- [53] Tydlitátová, V. (2007). *Kolokvium o soudobém antisemitismu*. DRYADA.
- [54] Tydlitátová, V. (2008). *Kolokvium o soudobém antisemitismu II*. Plzeň: ADELA.
- [55] Tydlitátová, Věra, Hanzová, Alena, *Reflection on Anti-Semitism: Anti-Semitism in historical and anthropological perspectives*, vydavatel Centrum blíkovýchodních studií, fakulta filosofická, Západočeská univerzita v Plzni 2009, ISBN 978-80-7043-808-4
- [56] Wistrich, Robert S., *Hitler a holocaust okolnosti a příčiny holocaustu*, Bratislava: Slovart 2008, ISBN 978-80-7391-156-0
- [57] Wlaschek, R. M. (1997). *Juden in Böhmen. BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DES europäischen Judentums im 19. und 20. Jahrhundert*. München.
- [58] Wlaschek, Rudolf M.: *Juden in Böhmen. Beiträge zur Geschichte des europäischen Judentums im 19. und 20. Jahrhundert*, München 1997
- [59] Žemlička, Josef: *Čechy v době knížecí (1034-1198)*, 2. Vyd. Praha, NLN 1998, ISBN 80-7106-196-4
- [60] *Židé, dějiny a kultura* (ed. Pavlát, Leo), Praha 2005, 3. dopl. vyd.
- [61] *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech* (eds. Soukupová, Blanka, Zahradníková, Marie), Praha 2003
- [62] Pernes Jiří a Foitzik Jan, *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*, Nakladatelství Prius v Brně, 2005, ISBN 80-7285-053-9.
- [63] Soukupová B., Salner P., Ludvíková M., *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*, Židovské muzeum v Praze, 2009, ISBN 978-80-86889-90-0.
- [64] Bauer J., *Úvahy o holocaustu*, přeložil Vrba T., nakladatelství Academia Praha, 2009, ISBN 978-80-200-1739-0.

10.1 Elektronické zdroje:

- [72] Občanské sdružení PANT 2009 – 2013. Moderní dějiny, vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky. [online]. [cit. 2013-1-12]. Dostupné také z [www: http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/tzv-pakt-molotov-ribbentrop-23-8-1939/](http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/tzv-pakt-molotov-ribbentrop-23-8-1939/).
- [73] Zdroj: Židovské muzeum v Praze, Institut Terezínské iniciativy [online]. [cit. 2013-1-12]. Dostupné také z [www: <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/final_solution/wannsee_protocol>](http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/final_solution/wannsee_protocol).
- [74] Citováno z Wikipedia: the free encyclopedia [online] ST. Petersburg (Florida): Wikimedia Foundation, 2001-[cit. 2013-1-12]. Česká verze dostupná také z [www: http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Seznam_německých_koncentračních_táborů&oldid=9281994](http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Seznam_německých_koncentračních_táborů&oldid=9281994).
- [75] Citováno z Deportal osudy obětí šoa na Plzeňsku:
<http://www.deportal.cz/dat.htm>
- [76] Citováno z Ústav pro studium totalitních režimů:
<http://www.ustrcr.cz/cs/rudolf-slansky>
- [77] Citováno z Ústav pro studium totalitních režimů:
<http://www.ustrcr.cz/cs/dokumentace-popravenych-politicke-duvody-48-89>
- [78] <http://roverground.cz/mealingua/scouting-around-world-israel-2/>
- [79]<http://www.sztetl.org.pl/en/article/plock/7,organizations-and-associations/2830,general-informations/>